

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆ - 1997

ՆԻԿՈԼԱՅ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ֆունկցիաները

Մարմինները

Պատճոնյաները

ՆԻԿՈԼԱՅ ՅՈՎՅԱՆՆԻՍՅԱՆ-ծնվել է 1930 թ., Լենինականում: Ավարտել է Երևանի Պետական Չամալսարանի Միջազգային հարաբերությունների Ֆակուլտետը (1953թ.) և ասպիրանտուրան (1956թ.): Պատմական գիտությունների դոկտոր (1968), պրոֆեսոր (1971թ.): Չայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի Արևելագիտության ինստիտուտի և Կոնֆլիկտների լուծման Չայաստանի Կենտրոնի տնօրեն: Սիրիայի գիտությունների ընկերության, գիտությունների միջազգային ակադեմիայի (Փարիզ), ԱՊՀ երկրների Միջազգային և ստրատեգիական

հետազոտությունների ինստիտուտների Ասոցիացիայի Խորհրդի (Մոսկվա) անդամ: Միջազգային լայն ճանաչում ունեցող արևելագետ, արաբագետ, միջազգայնագետ: Բրիտանական Ակադեմիայի հրավերով 1989թ. Լոնդոնի և Օքսֆորդի համալսարաններում հետազոտել է Մեծ Բրիտանիայի մերձավորարևելյան քաղաքականությունը 1960-1980-ական թթ., իսկ 1993-1994թթ. ԱՄՆ-ի Ջորջ Վաշինգտոնի համալսարանում ուսումնասիրել ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը Արաբական Արևելքում 1980-1990-ական թթ: Նրա ուսումնասիրությունների արդյունքները անփոփոխ են հրատարակված մոտ 240 աշխատանքներում, որոնք լույս են տեսել տարբեր լեզուներով ԱՄՆ-ում, Ռուսաստանում, Գերմանիայում, Սիրիայում, Լիբանանում, Քուվեյթում, Իրաքում և այլուր, և հանդիսանում լուրջ ներդրում արևելագիտության, ի մասնավորի՝ արաբագիտության, միջազգային և տարածաշրջանային հարաբերությունների ուսումնասիրության բնագավառում: Նա հեղինակ է մի շարք հիմնարար հետազոտությունների, այդ թվում 20 մենագրությունների, ինչպես «Ազգային ազատագրական պայքարը Իրաքում» (Երևան, 1964, 1976), «Образование независимой Сирийской республики» (Москва, 1968), «Ազգային-ազատագրական պայքարը Լիբանանում» (Բեյրութ, 1974, արաբերեն), «Политика империалистических держав на Арабском Востоке» (Ереван, 1980), «Арабская историография новой истории Армении» (Ереван, 1993) և ուրիշներ:

«Դիվանագիտություն»-ը իր բնույթով հայերեն լեզվով հրատարակվող առաջին աշխատությունն է:

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԳԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ԼՈՒՇՄԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
CONFLICT RESOLUTION CENTER OF ARMENIA

DIPLOMACY

FUNCTIONS

BODIES

EMPLOYEES

YEREVAN 1997

ԱՌԱՋԱԲԱՆ..... 5

ՍԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՆՐԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

- Գլուխ 1. Գիվանագիտության սահմանումը 8
- Գլուխ 2. Գիվանագիտության սեղը արտաքին ֆաղափականության համակարգում 14

ՍԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԶԵՎԵՐԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՆԳԻՐՆԵՐԸ

- Գլուխ 1. Գիվանագիտական գրագրություն 23
- Գլուխ 2. Միջազգային երկրորդային և ալլ փաստաթղթերի նախադասառու և ստորագրում 29
- Գլուխ 3. Տարբեր մակարդակների միջազգային համաժողովների և հանդիպումների նախադասառու, կազմակերպում և անցկացում 42
- Գլուխ 4. Արտասահմանում մեջակազմակերպության ներկայացուցչություն 46
- Գլուխ 5. Մասնակցություն միջազգային կազմակերպությունների աշխատանքներում .. 53
- Գլուխ 6. Գիվանագիտական սեղերի կազմակերպություն և լրատվություն 58

ՍԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

- Գլուխ 1. Արտաքին գործերի գերատեսչություն 67
- Գլուխ 2. Կառավարության ֆունկցիաները դիվանագիտության և արտաքին ֆաղափականության բնագավառում 70
- Գլուխ 3. Պետության ղեկավարը 71

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԼԵՏՈՆՅԱՆԵՐ

- Գլուխ 1. Գիվանագիտության դասակարգումը և առիճանակարգը 76
- Գլուխ 2. Գիվանագիտական դասերի նշանակման կարգը և դիվանագիտական ֆունկցիաները 79
- Գլուխ 3. Գիվանագիտական արտոնություններ և խնամքներ 85
- Գլուխ 4. Հյուպատոս 90
- Գլուխ 5. Գիվանագիտական սննդը և կերպարը 93

ՕԳՏԱԳՈՐԾԵՎԱԾ ԱԳՔՅՈՒՐՆԵՐ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Արտաքին կաղերը և հարաբերություններն այնքան հին են, որքան ինքն մարդկությունը: Դեռ վաղնջական ժամանակներից մարդկային հասարակական զանազան խմբավորումներ՝ տոհմեր, ցեղեր, ցեղային միությունները և այլն, թեկուզ և սաղմնային ձևով, ինչ-որ չափով իրականացրել են արտաքին կաղեր, որոնք ավելի հաճախ բնական էին և քան ընդունել: Դրանք եղել են նրանց միջև սարքեր վեճերի և հակասությունների հարթման, արյունալի բախումների կանխման և վերացման, նոր վարելահողեր և արտադարձեր գրավելու, ջրի աղբյուրներին տիրանալու, ցեղի այս կամ այն անդամին սղանելու և այլն վրեժի՝ վեճերի, ցեղերի ու ցեղային միությունների միջև դասերազմների և բազմաթիվ այլ առիթներով: Բոլոր այդ դեպքերում նախադեպ կամ ցեղադեպ բնական մեջ է մտել հակառակ կողմի դիրքով և սարքով իրեն հավասար և արժանի ներկայացուցիչի հետ և համաձայնության եկել վեճի առիթը վերացնելու և խաղաղությունը հասկալի կողմերի միջև վերահաստատելու համար: Հին եգիպտական գրավոր աղբյուրները վկայում են, որ մ.թ.ա. 25-րդ դ. Եգիպտոսը դեպի արևմուտքում է առաջիկա Կարմիր ծովի հարավային ափերի մոտ գտնվող Պունտի երկիր, որոնք բանակցություններ են վարել Տեղական ցեղախմբերի հետ: Ցեղերի և ցեղային միությունների միջև ձեռք բերված համաձայնությունները սովորաբար խառնախառն են ազնիվ խոսքի վրա՝ նրանցից յուրաքանչյուրը վկայակոչելով իր ասվածներին, որոնք սովորաբար եղել են երկնի և երկրի, ծովերի, փոքրիկ և բազմա ասվածները: Երբեմն նաև դասանդներ են սվել ու վերցրել, ինչպես նաև ամուսնական-խնամակալ կաղեր հաստատել: Հնդկական որոշ ցեղերի մոտ ընդունված է եղել «խաղաղության ծխամորձ» ծխելը, որն այն ժամանակների համար դեռ է դիտել որդես գինադարի կամ հասցություն հաստատելու դիվանագիտական արվեստի բարձրագույն դրսևորումներից մեկը, որն իր ուժով երկի հավասարագոր էր մեր օրերում ընդունված խաղաղության ու բարեկամության դայանազրի կնիմանը:

Իհարկե, միամտություն կլիներ դա դիտել որդես դիվանագիտություն և արտաքին ֆաղափականություն այդ բառի ամենալայն իմաստով, սակայն, միևնույն ժամանակ անիրավացի կլիներ անհետևել այդ բոլորը և չընդունել, որ հենց այդ ժամանակ են ձևավորվել նրանց սաղմերը:

Հենազայում, մարդկային փոխհարաբերությունների բարդացմանը զուգահեռ, ու դեպքային առաջացումից հետո, արտաքին հարաբերություններն ավելի կանոնավոր ու ծավալուն բնույթ են կրում, վարվում դեպքային մակարդակով՝ դառնալով դեպքային գործունեության շատ էական և անբաժան մասը և ամենակարեւոր ֆունկցիաներից մեկը: Եւ շատ հաճախ դրանով է դայանապարհվում սվլալ դեպքային սեղն ու դերը այլ ոլեությունների կամ ավելի միջ միջազգային հարաբերությունների համակարգում:

Արսաֆին հարաբերությունները սկզբից եւեթ այն ժամն ու բովանդակությունը չեն ունեցել, ինչ որ մենք տեսնում ենք այսօր: Այսօրվա մակարդակին հասնելու համար նրանք անցել են հազարամյա ճանապարհ եւ վերափոխվել են մարդկության, մարդկային հասարակության զարգացման հետ զուգընթաց: Էվոլյուցիան ընթացել է անեւդորեն, որի շնորհիվ արսաֆին հարաբերությունները նախնական դարձ, նույնիսկ կարելի է ասել խիստ դարձունակ վիճակից բարձրացել են այսօրվա վերին աստիճանի բարձր, սակայն եւ շատ բարձր մակարդակի: Սկզբնական ժամանակում միջազգային հարաբերությունները չեն խառնվել մշակված եւ բուրդի կողմից ընդունված սկզբունքների վրա: Ավելի շատ նրանք իրականացվել են սվյալ ժամանակի ցեղերի եւ ցեղային միությունների սովորույթներին, ավանդույթներին եւ աշխարհըմբռնմանը համադասասխան: Հետագայում է, որ ծագում է միասնական նորմերի մշակման, բուրդի կողմից ընդունելի դարձրելու կանոնների անհրաժեշտությունը: Դրան համադասասխան եւ ձեւավորվում ու զարգանում են միջազգային հարաբերությունների վերաբերյալ գիտությունները: Դրա շնորհիվ միջազգային հարաբերությունները, արսաֆին փոխակալությունը դուրս բերվեցին արտադրության, խորհրդավորության, դաստիարակության եւ կամայականության ոլորտից եւ դրվեցին գիտական-իրավական հիմքերի վրա: Մշակվեցին որոշակի նորմեր, հասկացողություններ, միջոցական հարաբերությունները կարգավորող դրույթներ: Ահա այս տեսանկյունից դիտելով նաեւ դիվանագիտության, նրա ձեւավորման եւ զարգացման փուլերի, էության եւ խնդիրների լուսաբանմանը:

Մենք մեր առջեւ խնդիր չենք դրել լուսաբանել դիվանագիտության դաստիարակումը եւ միջազգային հարաբերությունների ու դիվանագիտության բոլոր հարցերը իրենց մանրամասնություններով: Դրա համար կողմնակցվենք ճանաչելու աշխարհություններ: Հեղինակն ավելի համեստ նդասակներ է հետադիտում՝ հայ ընթերցողին ընդհանուր դասկերացում սալ դիվանագիտության, նրա էության ու Ֆունկցիաների մասին, անդրադառնալ արսաֆին հարաբերությունները եւ դիվանագիտությունն իրականացնող մարմինների գործունեությանը, բացահայտել դիվանագիտության տեղն ու դերը արսաֆին հարաբերությունների համակարգում, օգտագործելով, այլ աղբյուրների հետ միասին, հայկական նյութի եւ հայ դիվանագիտության ընձեռնած հնարավորությունները:

Կարծում ենք, որ ակնհայտ է նման մի աշխարհային անհրաժեշտությունը մեր օրերում, երբ Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակել է իր անկախությունը եւ հաստատականորեն ուժ դրել միջազգային հարաբերությունների եւ դիվանագիտության աստիարակը: Հուսով ենք, որ սույն աշխարհությունը օգտակար կլինի ձեւավորվող հայկական դիվանագիտական կորդուսի, աղյուսակ հայ դիվանագետների եւ ընդհանրապես նրանց համար, ովքեր հետաքրքրվում են ցուցաբերում միջազգային կյանքի նկատմամբ:

**ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ
ԵՒ ՆՐԱ ՏԵՂԸ
ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ

Գիվանագիտությունն արտաքին ֆաղափականության մի ուրույն բնագավառ է եւ չի կարելի նրանց միջեւ հավասարության նւան դնել եւ շփոթել միմյանց հետ:

Արտաքին ֆաղափականությունն անհամեմատ ավելի մեծ հասկացողություն է, քան դիվանագիտությունը, եւ իրենից ներկայացնում է նույնականների, նրանց իրականացման ու մեթոդների մի ամբողջ համակարգ: Արտաքին ֆաղափականությունն իրականացվում է դիվանագիտության, սնտեսական, առեսրական, վարկաֆինանսային, մշակութային, կրոնական եւ այլ հարաբերությունների ու դասերագմական գործողությունների միջոցով: Ուրեմն, դիվանագիտությունն արտաքին ֆաղափականության իրականացման ձեւերից մեկն է, գործիքը եւ միջոցը:

Ո՞րն է դիվանագիտության հասկացողության ձեզրիս եւ ամբողջական սահմանումը: Նախքան այդ հարցին դասախանելը, անդրադառնանք «դիվանագիտություն» բառի ծագմանը:

Գիվանագիտությունը Եւրոպայում եւ աշխարհի մեծ մասում ընդունված եւ հունական ծագում ունեցող դիպլոմատիայի /ուրու. դիպլոմատիա, անգլ. դիպլոմասի, արաբ. դիբլումասիյա եւ այլն/, հայկական համարժեքն է: Նրա հիմքում ընկած է հունական «դիպլոմա» բառը, որը նշանակում է երկրակ ծաղկած քոթե կամ երկծաղ բարակ սախակից դասրասված հրովարակ, գիր: Հին կամ անսիկ Հունաստանում նման «դիպլոմաներ» էին սալիս դեպոզիտներին այլ երկրներ մեկնելուց առաջ: Նրանցում նշված էր այդ դեպոզիտի անունը, ով լինելը եւ այն խնդիրները, որոնք նա դեպ է լուծել եւ որի համար նա մեկնում էր օտար երկիր: Ըստ էության «դիպլոման» հնում մի կողմից հավասարմագրի դեր է կատարել, որով դեպոզիտը ներկայացրել է իրեն ընդունող երկրի մեծամեծներին, իսկ մյուս կողմից՝ հրահանգի դեր դեպոզիտի համար, որով սահմանվել են նրա դարականությունները եւ առաքելության նույնականները:

«Դիպլոմատիա» բառը հաստատուն կերպով շրջանառության մեջ է մտել Արեւմտյան Եւրոպայում միայն 18-րդ դարի վերջում եւ նշանակում է ոչ թե առանձին անհատի, թեկուզ եւ նա լինի դեսոյան, գործունեություն, այլ դեսական յուրահատուկ գործունեություն արտաքին ֆաղափականության բնագավառում: Դրանից հետո «դիպլոմատիա» բառը Արեւմտյան Եւրոպայից տարածվել է աշխարհի այլ մասեր եւ դարձել միջազգայնորեն ճանաչված տերմին:

Իսկ դիպլոմատիայով զբաղվող դասերային կոչվում է դիպլոմատ: Հայերը, ինչպէս նշվեց, օգտագործում են այլ բառ՝ դիվանագիտություն, որի միայն վերջին՝ «գիտություն» մասն է հայերեն: «Գիվանագիտություն» տերմինի հիմքում ընկած է դիվան բառը: Որեւ՞որից է այն ծագում եւ ի՞նչ իմաստ ունի նա: Հրաչյա Աճառյանի «Հայերեն արմատա-

կան բառարանում» նշված է, որ դա փոխառություն է դարակական դիվան բառից: Պարակերեւում դա նշանակում է «դաշխիճ, արայական արահ, աշտան»*: Ըստ Հ. Աճառյանի այդ բառն անցել է նաեւ վրացիներին, բալկանյան ժողովուրդներին, ռուսներին եւ այլ ազգերի: Նա անցել է նաեւ Ֆրանսիացիներին «բազմոց» իմաստով:

Հայերի կողմից հունական դիպլոմատիա բառի փոխարեն դարակերեւում «դիվան» բառը վերցնելը, որի հիման վրա յստաց լեզվի բառաստեղծման օրինաչափությունների առաջացել է «դիվանագիտություն» տերմինը, դեպք է բացարեւ, բացի այլ հանգամանքներից, նրանց դասմաղափական իրախճակով: 11-րդ դարի կեսերին Մեծ Հայքում Բագրատունիների դիմաստիայի անկումից եւ դեսականությունը կորցնելուց հետո, հայերը դեպերում էին արեւելյան հասարակությունների, որը շատ հաճախ վայրենի ֆոչվոր ցեղախմբերի եւ ավարառուների կոնգլոմերատ էր, դրսերում: Հայերը եւ Հայաստան երկիրը հանդիսանում էին սելջուկների, բարս-մոնղոլների, օղուգ-թուրքերի եւ այլ վաչկասուն, զարգացման ցածր մակարդակի վրա զտվող եւ դեպես ժողովուրդ չձեւաղված խաւարաւմների ասոյասակությունների առարկա եւ ասոյարեզ: Իսկ 16-17-րդ դարերում կասաղի ու արյունահեղ դասերագմներ էին գնում Սեւեյան Պարակասանի եւ Օսմանյան Թուրքիայի միջեւ, որոնց համար դասերագմի հիմնական դասը Հայաստանն էր: Վերջապէս 1639 թ. նրանց միջեւ դայմանագիր ստրագրվեց Հայաստանը բաժանելու վերաբերյալ: Արեւելյան Հայաստանն անցավ Պարակասանի, իսկ Արեւմտյան Հայաստանը՝ Թուրքիայի սիրադեսության տակ:

Ահա ամբողջ այս ժամանակաշրջանում, սկսած 11-րդ դարի երկրորդ կեսից, Հայաստանը հնարաւորություն չունել շփվելու Եւրոպայի, մանավանդ նրա Արեւմտյան մասի հետ, որն աղբրելով Վերածննդի լուսաւոր եւ փառահեղ դարաշրջանը, դարձավ գիտության ու մշակութի, ֆաղափական մտքի եւ կարողների բարձրակարգ կենտրոն: Հայաստանն արեսական անջատված էր նրանից, նրանց միջեւ մի անանցանելի դասերեւ էր բարձրացվում, որի հետեւանով հայերը գրկված էին օգտվելու եւրոպական առաջադեմ եւ կենարար ակնադրայից: Յավալին նաեւ այն էր, որ հայերը իրենց հոգեւոր մշակութային կերակրվում, խելվում, արարելու ինքնաստիոյաւմբ, ձեւներեցոյաւմբ եւ այլ որակներով ու հասկանիւթներով հոգեհարագուս էին եւրոպացիներին: Սակայն նրանք հարկադրված էին տանել արեւելյան հետամնաց բոնադեսությունների լուծը եւ բալարարվել եղածով, սովելի ճիւղ չեղածով: Իհարկե, այստեղ, արեւելյան խճանկարային հասարակությունների մեջ, իրենց զարգացման մակարդակով, այդուհանդերձ, առանձնանում էին դարակները, որոնք շատ կողմերով գերագանցում էին քյուրակեզու ժողովուրդներին: Նրանք ունեին դեսական շինարարության մեծ փորձ եւ ֆաղափականություն վարելու, թեկուզ եւ խորամանկ, շատ հաճախ նենգ, բայց, այնուամենայնիվ,

* Դր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Ա հատր, Ա.Գ, Երեւան, 1971, էջ 671:

բարձր կույտնուր: Եւ բնավ էլ յայտատեան չէ. որ արեւելեան շահ երկրներուն գործածական են դարձել դարակերտ բառեր և սերձիներ, որոնք վերաբերում են ոչ միայն նրբին բանաստեղծական ֆերվածներին, հոյակապ մանրանկարչությանը, սենսուական հարաբերություններին, կոտավորման համակարգին, այլև արտաքին հարաբերությունների բնագավառին: Ահա թե ինչու գտնվելով այս ոլորտում, հայերը փոխառնում են դիվան բառը: Նրանց մոտ այն օգտագործվել է ոչ այնքան դանդաղ կամ արհայական սրտի իմաստով (արդեն արևա չկար), որքան որդես ասեան, ավելի ճիշտ ոլեսական որոշակի մարմին կամ օրգան: «Դիվան» բառի հիման ձևավորվում է դիվանագիտություն սերմինը որդես արտաքին հարաբերությունների հետ առնչություն ունեցող գործունեություն, իսկ առաջ նաև «դիվանագետը» որդես դիվանագիտության աստղաբեզում ծառայող դաստնայ:

Իսկ ի՞նչ է դիվանագիտությունը և ո՞րն է նրա սահմանումը: Չնայած դիվանագիտության բազմադարյա գոյությանը, դիվանագիտության էության և բուն խնդիրների վերաբերյալ միասնական տեսակետ մինչև օրս գոյություն չունի: Ըստ այդմ էլ չկա միասնական, բոլորի կողմից ընդունված դիվանագիտության սահմանում:

Բացի այն, որ դիվանագիտությունը բիրտուն են արտաքին ֆաղափականության հետ և հավասարության նշան դնում նրանց միջև, շահ սարածված է դիվանագիտությունը որդես «բանակցությունների արվեստ» դիտելու կարծիք և այդ տեսակետը երկար ժամանակ տիրապետող է եղել: Չժխտելով արվեստի որոշ արտաքին առկայությունը և անհրաժեշտությունը բանակցություններ վարելու և համաձայնության գալու հարցում, այդուհանդերձ, միանգամայն սխալ է դիվանագիտությունը ամբողջապես հանգեցնել դրան: Ուշագրավ է դիվանագիտության այն սահմանումը, որ տրված է Մանուի օրենքներում: Մանուի համարվում է արիացիների առաջնական նախահայրը և նրա ուսմունքը, որ դարձանակում է օրենքներ միջազգային իրավունքի, դիվանագիտության, առեւտրի և դատաբանության վերաբերյալ, ձևավորվել է մ.թ.ա. առաջին հազարամյակում: Ըստ այդ օրենքների, որոնք իրենց ծագումով համարվում են աստվածային, «դիվանագիտական արվեստը կայանում է դատաբանությանը կանխելու ու խաղաղությունն անհրաժեշտ դնելու ունակության մեջ»*: Մանուի ուսմունքի մեջ շահ հասկոտեն սահմանված է, որ միջազգային հարաբերություններում ծագող բոլոր վիճելի և բարդ հարցերը դեռ էլ լուծվեն դիվանագիտության մասնադաստի և դիվանագիտական արվեստով: Հին Հնդկաստանը այս օրենքներն էր դրել իր արտաքին ֆաղափականության հիմքում: Եւ ինչո՞ւս վկայում են դասական աղբյուրները, դիվանագիտության վերաբերյալ Մանուի օրենքները հայտնի են եղել հին աշխարհին՝ հելլենական դեոթություններին, մասնավորապես Սեկեսկանների ոլեսությանը (մ.թ.ա. 3-2 դդ.), Հնդեական կայսրությանը՝ Օլիսավիսանու և Տրոյանու կայսրերի

* История дипломатии. Москва, 1959, т. 1, с. 27.

ժամանակ (մ.թ.ա. 1-2-րդ դդ.): Միջին դարերում Եւրոպայում լայն տարածում էր գտնվում դիվանագիտությունը, որդես խաղաղ արվեստ տեսակետը: Եւ, իրոք, այդ ժամանակներում դիվանագիտության բնագավառում խաղաղը, ուխտադրությունը, կառավար, անգամ սոյանությունը սովորական երեսույթներ էին և կազմում էին դիվանագիտական գործունեության անբաժան արտաքին: Այդ բնագավառում հասկաղես փայլում էին իտալական ֆաղափ-հանրադատությունները՝ Ֆլորենցիան, Վենետիկը, Վենետիկը և այլն, որոնք խաղաղ, դավաճանելու և սոյանության ֆաղափականությունը հղկելով հասցրել էին բարձրագույն արվեստի:

Արեւմտյան Եւրոպայում հիմնված բացարձակ միապետությունները լայնորեն ու հաճույքով օգտվում էին այդ զինամոցից իրենց դիվանագիտության բնագավառում: Դիվանագիտության այդ տեսակն անգամ ունեցավ իր տեսարանը հանձնես իտալացի ֆաղափական գործիչ և դիվանագետ Նիկոլո դի Բեռնարդո Մափիալլիի (1469-1527): Նրա գրչին է դասկանում 1513 թ. գրված և հետագայում մեծ տարածում գտած «Իտալանը» տեսկետը, որտեղ շահարկված են նրա տեսակետները դիվանագիտության էության, բնույթի և բարոյական ու ֆաղափական չափանիշների վերաբերյալ: Նա գտնում է, որ դիվանագիտական արվեստը կայանում է նրանում, որդեսգլի «իրականությունը ստույգ բաներով»: Նա առաջ ֆաեց «դեսական շահի» գաղափարը, որը բարձր է ամեն բանից, ուստի և հանում այդ շահի կարելի է դիմել ամեն մի ֆայլի, ջնջելով թույլատրելի և անթույլատրելի սահմանները: «Մեր ժամանակների փորձը ցույց է տալիս, գրում է Մափիալլին, որ մեծ գործեր արտել են հենց այն իտալանները, որոնք շահ ֆիչ են հաւելի նսել խոտսումների հետ, կարողացել են խորամանակությամբ դասեցնել մարդկանց գոյաները և վերջիվերջո հաղթել են նրանց, ովքեր աղավիհնել են ազնվությանը... Իտալանը միշտ դեռ է դատարար լինի դատարար ամեն կողմ, նայած թե ինչո՞ւս և նրա մայում ֆաճիները և երջանկության տատանումները... և չիտաճարվեն բարոց, կթե դա հնարավոր է, սակայն կարողանան ոտք դնել չարի ոտը վրա, կթե դա անհրաժեշտ է»*: Մափիալլին հիմնավորում է ամեն տեսակ բարոյական չափանիշներից գորել և ուժի, խորամանկության և ուխտադրության վրա հիմնված ֆաղափականություն, այդ թվում և դիվանագիտություն վարելը: Նրա ցինիզմի աստիճանի հասնող տեսկետը դարձավ յուրատեսակ դասագիրք բացարձակ միապետների համար, որոնք իրենց դիվանագիտական գործունեության մեջ առաջնորդվում էին այդ ուսմունքի հանձնարարականներով, որ ստացավ «մափիալլիզմ» անունը:

Մափիալլիզմը, բնականաբար, չէր կարող երկար ժամանակ հիմք հանդիսանալ, մասնավորապես հոտաղի և բոլորի կողմից ընդունելի, դիվանագիտական գործունեության համար: Միջազգային հարաբերությունների բարդացումը, ոլեսությունների միջև տարաբնույթ հարաբերությունների զարգացումն անհրաժեշտ էին դարձնում նոր, բարոյական կայուն չափա-

* Дипломатический словарь. М, 1961, т. 2, с. 242.

միջոցների վրա խարսխված դիվանագիտության կիրառում: Եւ մաքիավելլիզմը աստիճանաբար իր տեղը զիջում է իրավահավասարության և միմյանց ներքին գործերին շմիջամտելու ավելի հուսալի և ընդունելի սկզբունքներին: Իհարկե, միամտություն կլինեւ կարծել, թե ուխտադրությունը, դայանաագրային դարավորությունները չկասարելը կամ խաքելու փորձերը դիվանագիտական դրակսիկայից իսդառ վերացել են: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն մասին, որ մաքիավելլիզմն այլևս ուղեցույց չի հանդիսանում դիվանագիտության համար և ասդարեզի վրա են դիվանագիտության խնդիրների ու Ֆունկցիաների նոր սահմանումներ: Գրամք կադված են նախ և առաջ այդ քնագավառում դասականներ համարվող Շ. Մարտենսի, Է. Սասոուի եւ Հ. Նիկոլսոնի անունների հետ:

Շ. Մարտենսը գտնում է, որ «դիվանագիտությունը գիտություն է դեսուքյան արսաքին հարաքերությունների կամ արսաքին գործերի մասին, իսկ ավելի նեղ իմաստով՝ քանակցությունների գիտություն կամ արվեստ»*:

Ինչդես տանում ենք, այս սահմանումը տամագծորեն հակառակ է դիվանագիտության մաքիավելլական սահմանումին: Այն խարսխված է քադաքակիրթ մարդկության կողմից ընդունված և հարզված հասկացությունների՝ գիտական նորմերի վրա և դիտվում է որդես արվեստ: Սակայն այս սահմանումը անտետում է մի կարևոր հանգամանք՝ արսաքին քադաքականությունը չի սդառվում դիվանագիտությամք, նա ավելի մեծ հասկացություն է, ինչդես նեւ ենք, մի ամքող համակարգ, որը ներառում է իրականացվում է նաև տնեսական հարաքերությունների, դասերազմական գործողությունների միջոցով և այլն: Եթե ընդունենք, որ դիվանագիտությունը արվեստ և գիտություն է արսաքին քադաքականության մասին, ադա դրանից տամաքանորեն քիտում է, որ դիվանագիտությունը գիտություն է նաև դասերազմ վարելու մասին, կամ տնեսական հարաքերությունների հաստատման ու զարգացման արվեստ: Իհարկե, դրա հետ համաձայնվել հնարավոր չէ:

Գիվանագիտության իր սահմանումն է սալիս Է. Սասոուն: Նրա կարծիքով «դիվանագիտությունը խելի և սակսի կիրառումն է անկալս դեսությունների կառավարությունների հարաքերությունների ժամանակ, իսկ եքլեմն նաև այդ դեսությունների և նրանց վասալների միջեւ»**:

Այս սահմանումը աս քանով հնացած է և մեր օրերի համար կիրառելի չէ: Նախ, այժմ աքսարհի քադաքական քարեզից անհեսացել են վասալական դեսությունները և քողոր դեսությունները միջագգային իրավունքի տեսակետից դիտվում են սովերեն և հավասար: Երկրորդ, ինչքան էլ որ կարևոր լինեն խելքն ու սակքը, դիվանագիտության էությունը չի կարելի հանգեցնել միմիայն դրանց: Մանավանդ, որ խելքն ու սակքը անհրաժեես են և կիրառվում են անգամ դիվանագիտությունից քավականին հեռու այլ մարզերում:

* В. Израелян. Дипломаты лицом к лицу. М, 1990, с. 9.

** Եույն տեղում, էջ 10:

Իսկ Հ. Նիկոլսոնի կարծիքով, «դիվանագիտությունը դա միջագգային հարաքերությունները քանակցությունների միջոցով վարելն է» և «մեքող է, որի օգնությամք կարգավորվում են հարաքերությունները և վարվում են դեսդանների և դեսդանորդների կողմից»*: Այս ձեւակերդման մեջ կան, անտես, միես մսքեր, սակայն ամքողությամք վերքած նա քերի է և ունի քացքողումներ: Ընդունելով, որ դիվանագիտության կարևոր խնդիրներից մեկը քանակցություններ վարելն է, Հ. Նիկոլսոնի տեսագեսից վերիդել է դիվանագիտության մի այնդիսի խոտոր և չաքիագանց կարևոր քնագավառ, ինչդիսին դիվանագիտական գրագրություն է, առանց որի ընդհանրադես դժվար է դասկերացնել ժամանակակից դիվանագիտությունը: Մյուս կողմից, համաձայնվելով, որ իրոք մեծ է դեսդանների և դեսդանորդների դերը դիվանագիտության քնագավառում, մանավանդ հարաքերությունները կարգավորելու գործում, սակայն դեսք է նեւ, որ դա նրանց մեմաեոնրիլ չէ: Հարցերի կարգավորումն այսօր ավելի աս իրագործվում է արսաքին գործերի միմիսքների, դրեմիքեր միմիսքների և դեսության դեկավարների կողմից և նրանց դերի անտետմը ադասում է դիվանագիտական գործունեության իսկական դասկեր:

Գիվանագիտության իրենց սահմանումն են սալիս նաև մի ասք այլ մասնագեներ, ինչդես Վ. Չորինը, Հ. Մորգենքաուն, Ֆ. Չոնդերմանը և ուրիեներ:

Վերոիքայլ քողոր սահմանումները, չնայած իրենց քերություններին, դակասություններին և ոչ ամքողչական լինելուն, այնուամենայնիվ, դարունակում են ռաքիոնալ հասիկ և այդ առումով էլ ուասագրավ են:

Մեք ավելի ճգրիս, ամքողչական և լիարժեք է քվում դիվանագիտության այն սահմանումը, որ տված է «Գիվանագիտական քառարանում»: Ահա այն. «Գիվանագիտությունը դեսությունների, կառավարությունների դեկավարների և արսաքին հարաքերությունների հասուկ մարմինների դասեոնական գործունեությունն է քանակցությունների, գրագրության և այլ խադադ միջոցներով դեսության արսաքին քադաքակալության նդասակների և խնդիրների, որոնք որոշվում են իրադեսող դասակարգի ասերով, իրականացման, ինչդես նաև արսասահմանում դեսության իրավունքները և ասերը դասեդանելու ողդդությամք»**:

Ինչդես հսակորեն երևում է այս սահմանումից, դիվանագիտությունը արսաքին քադաքականությունը քանակցությունների և գրագրության միջոցով իրականացնելու ձև է: Սակայն ամենակարևորն այն է, որ նա արսաքին քադաքականությունը կենսագործելու և զարգացնելու միայն խադադ ձև է: Այս հանգամանքը ասելված է եղել դեռևս մեր կողմից արդեն հիքասակված Մանուի օրենքներում: Այնտեղ նեւլված էր, որ արսաքին քադաքականության մեջ ուժը գեմվում է երկրորդ տեղում, այսինքն առաջին տեղում դիվանագիտությունն է և հարցերը խադադ ձա

* Г. Никольсон. Дипломатия. Пер с англ., М., 1941, с. 20.

** Дипломатический словарь. М, 1960, т. 1, с. 457.

նադարձիկ կարգավորելու հմտությունը: Գիվանագիտության այս յուրահասուկ կողմը նկատել է անհիշ Երջանի հույն մտածող Գեմոսիանուսը, (մ.թ.ա. 4-րդ դ.) նշելով, որ «դեմոսիանուսի սնտիմոնիայի սակ չկան նավեր, հետևակազոր կամ ամրոցներ, նրանց զենքը քառերը և հնարավորություններն են»: Իհարկե, կան հսկառակ տեսակետներ, որի խտացված արտահայտությունն է Պրոսիայի թագավոր Ֆրիդրիխ 2-ի (18-րդ դ.) թեւավոր դարձած արտահայտությունը. «Գիվանագիտությունն առանց զենքի նույնն է, քն Լուսեոսությունն առանց գործիքների»*: Ինչհան էլ որ դիվանագիտությունը կարիք զգա ռազմական աջակցության, այդուհանդերձ, նա որդես այդուհանդերձ կարող է իրականացվել միայն խաղաղ միջոցներով, հակառակ դեպքում նա դադարում է դիվանագիտություն լինելուց: Այս հանգամանքը դիվանագիտության ամենաէական և առանձնահատուկ հատկանիշներից մեկն է:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

**ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՏԵՂԸ ԱՐՏԱՔԻՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ**

Արտաքին ֆաղափականությունը, ինչդես նույն, ավելի մեծ հատկացողություն է, քան դիվանագիտությունը, և իրականացվում է նաև տեսնասական, մեակութային, կրոնական և այլ կառույցի, վերջապես, դասերազմական գործողությունների միջոցով: Դրանք բոլորը սերտորեն առնչվում են դիվանագիտության հետ: Համեմայն դեպք, տեսնասական, մեակութային, կրոնական, ռազմական և այլ բնույթի հարաբերությունները հնարավոր չեն հաստատել, դաստիարակ և կամ զարգացնել առանց դիվանագիտության օգնության, միջնորդության և կամ ուղղակի մասնակցության: Գիվանագիտությունը որդես կանոն նախորդում, ուղեկցում և հաջորդում է վերևում նույն արտաքին ֆաղափական բոլոր ֆայլերին: Արտաքին հարաբերությունների դասմությունը հարուստ է նման դեպքերով: Վերցնենք դիվանագիտության և դասերազմական գործողությունների փոխհարաբերությունը: 1939 թ. օգոստոսի 23-ին Գերմանիայի և ԽՍՀՄ-ի միջև ստորագրվեց չհարձակման դայմանագիր, որը հայտնի է նաև «Ռիբբենտրոպ-Մոլոտով դայկ» անվանմամբ: Նա այդդես հորջորջվեց այն ստորագրած Գերմանիայի արտաքին գործերի մինիստր Իոսիփ Գոմ Բիբբենտրոպի և ԽՍՀՄ արտաքին գործերի ժողովրդական կոմիսար Վյաչեսլավ Մոլոտովի անուններով: Պակտի ստորագրումն արագորումն էր ֆաղափական իրադրության այն նոր փոփոխության, որ տեղի էր ունեցել Գերմանիայի և, հատկապես, ԽՍՀՄ արտաքին ֆաղափական կուրսի մեջ:

* Սեջբերունը ըստ В. Исраелян. Дипломаты лицом к лицу. с. 12.

Սալիխյան դեկլարությունը որդեգրեց Զախսական Գերմանիայի հետ համագործակցելու և այդ ուղիով Երոդայում իր ազդեցության գոտին ընդարձակելու և, հնարավորության դեպքում, նոր տեղիտրիաներ ձեռք բերելու արտաքին ֆաղափականությունը: Ըստ այդմ էլ չհարձակման դայկի հետ միասին ստորագրվեց գաղտնի արձանագրություն, որով Գերմանիան Մերձբալթիկան, Ֆինլանդիան, Բուսարաբիան ճանաչում էր խորհրդային ազդեցության գոտի: Միաժամանակ համաձայնություն ձեռք բերվեց, որ Լեհաստանի դեսական կառուցվածքում փոփոխություններ տեղի ունենալու դեպքում Խորհրդային Միությանը կանցնեն Արեւմտյան Ուկրաինան և Արեւմտյան Բելոռուսիան: Գերմանիան իր հերթին գործողությունների ազատություն էր ստանում Լեհաստանի, ինչդես նաև Արեւմտյան Երոդայի համադասախախտ մասերում: Այս համաձայնագիրը մինչև վերջերս խիստ գաղտնի էր դասվում Խորհրդային Միության ժողովուրդներից, քնես Արեւմոստում վաղուց էին դրա մասին խոսում: Այդուհանդերձ, երկու ամբողջախրական (տոսայիտար) վարչակարգ ունեցող երկրների դիվանագիտությունը նախադասառեստեց Երոդայի հյուսիս-արեւելյան մասի ֆաղափական ֆարտեղի վերածնունդը: Դրա իրականացումը կասարվեց ռազմական գործողությունների օգնությամբ: 1939 թ. սեպտեմբերի 1-ին գերմանական զորքերը ներխուժեցին Լեհաստան և արագորեն գրավեցին նրա մեծ մասը, իսկ տեղեւմբերի կեսերին Լեհաստան մասն նաև խորհրդային զորքերը. որոնք «ազատագրեցին» Արեւմտյան Ուկրաինան և Արեւմտյան Բելոռուսիան: 1940 թ. ընթացքում ԽՍՀՄ-ի կազմի մեջ մնցվեցին Լատվիան, Լիսվան, Էստոնիան, ինչդես նաև Բուսարաբիան և Բուկովինան, որոնց հիմքի վրա ձեւավորվեց Մոլդովան: Դրանով իսկ զինվորականները, զինված ուժերը կենսագործեցին այն, ինչ որ նախադասառեստեց ու կանխագծել էին դիվանագիտությանը: Տվյալ դեպքում արտաքին ֆաղափականության նոդասակները՝ նոր տեղիտրիաների գրավումը, իրականացվեց երկու մակարդակով՝ դիվանագիտական և ռազմական:

Քիչ չեն նաև այն դեպքերը, երբ գործողության մեջ են դրվում արտաքին ֆաղափականության մի ֆանի քաղադրամասեր: Դրա վառ օրինակն է իրաֆա-ֆուկլիթյան կոնֆլիկտը:

1990 թ. օգոստոսի 2-ին իրաֆյան զորքերը հարձակվեցին սուվերեն Բուկլիթի վրա, արագորեն գրավեցին այն, բռնակցեցին և հոչակցեցին Իրաֆի 19-րդ նահանգ: Դա ոչնչով չարդարացված ազդեսիա էր, որն առաջադրեց համաբաղախային համագործակցության խիստ բողոքը: Կոնֆլիկտի առաջին փուլում փորձ արվեց այն լուծել ֆաղափական՝ դիվանագիտական ուղիներով, որի նոդասակն էր համոզել Իրաֆի դեկլարությանը իր զորքերը դուրս բերել Բուկլիթից և վերականգնել Բուկլիթի ֆաղափական անկախությունը և գերիխուսությունը: Այդ հարցը քազմիցս ֆենարկվեց ՄԱԿ-ի, մասնավորապես նրա Անվանագրության խորհրդի, Արաքական դեսությունների լիգայի, Երոդայական համագործակցության երկրների կողմից: Այդ հարցը հասուկ ֆննարկման առարկա էր դիվանագիտ-

ների բազմաթիվ հանդիպումների ժամանակ, ինչդեռ ԱՄՆ-ի ղեկավարները ֆարսուղար Ջեյմս Բեյլերի և Իրաֆի արտաքին գործերի մինիստր Թարիկ Ազիզի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաֆի զանազան ներկայացուցիչների (Է. Շեարդ-նաձե, Ե. Պրիմակով, Սադամ Հուսայն, Թարիկ Ազիզ և այլն) միջև և այլն: Էլ չհնձ խոսում բազմաթիվ դիվանագիտական ֆայլերի մասին, որ ձեռնարկվում էին արաբական երկրների կողմից, որոնք ձգտում էին կոնֆլիկտին սալ արաբական «ներընթանեկան» վեճի բնույթ:

Սակայն դիվանագիտական այս և այլ ֆայլերն սողաբային անցան: Իրաֆը, թեև ենթարկվեց միջազգային դիվանագիտական մեկուսացման, սակայն մնաց անդրդվելի: Այնժամ միջազգային համագործակցության կողմից արվեց հաջորդ ֆայլը՝ օգտագործվեց սնտեսական գործունը: ՄԱԿ-ի Անվանագության Խորհրդի որոշմամբ Իրաֆի նկատմամբ կիրառվեց սնտեսական դատապարտության մի ամբողջ համակարգ և Իրաֆը ենթարկվեց սնտեսական օրջախակման, արգելվեց Իրաֆ արտահանել զենք, հումք և այլնային ստրաններ, որոնք ունեին սրտեգիական նշանակություն: Իրաֆը գրկվեց նավթ արտահանելու հնարավորությունից, որը Ես ծանր հարված էր նրան, սառեցվեցին արտասահմանյան բանկերում գնվող նրա ավուարները՝ հաշիվները, ակտիվները և այլն:

Սակայն Իրաֆը չընկրկեց մառ սնտեսական ճնշումների առջև: Եր դրանից հետո հակաիրաֆյան բազմազգ ուժերի կոալիցիան ԱՄՆ-ի գլխավորությամբ դիմեց ռազմական գործողությունների: Պատերազմը երկար չտեվեց: 1991 թ. փետրվարին Իրաֆը կրեց ռազմական դարտություն, իր գործերը դուրս բերեց Քուվեյթից (ավելի ճիշտ նրանք խուճաղախար փախան) և վերականգնվեց Քուվեյթի անկախությունը: Այս դեղոբում արտաքին ֆաղաֆականությունը հասավ իր նդասակին և իրագործվեց երեք միմյանց հաջորդող մակարդակներով՝ դիվանագիտական-սնտեսական-ռազմական:

Սակայն, երբ խոսք է գնում արտաքին ֆաղաֆականության իրականացման դիվանագիտական ձեռից սնտեսականին, ռազմականին կամ մեկ այլ ձեռի անցնելու մասին, աղա դա չի նշանակում, թե այդ ձեռերի կիրառման ժամանակ դիվանագիտությունը խաղից դուրս է գալիս, մասնվում անգործության և գրավում դասիվ դիտորդի դեր: Ընդունված է սսել, որ «երբ խոսում են թնդանոթները, աղա լուում են դիվանագետները»: Ինչքան էլ որ դա գեղեցիկ արտահայտություն լինի, սակայն չի համադասախանում իրականությունը:

Դիվանագիտությունը երբեք չի դադարում գործելուց: Թերես նրա դերը դատերազմի ժամանակ այնքան ցցուն չէ, որքան խաղաղ ժամանակ, բայց, այդուհանդերձ, նա գործում է, երբեմն Ես սկսիվ կերտով ու ծանրաբեռնվածությամբ: Դրա համոզիչ օրինակն է հանդիսանում երկրորդ համաշխարհային դատերազմի ժամանակ հակաիդիտերյան կոալիցիայի մեղ միավորված երկրների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, ինչդեռ նաև մյուս դեսությունների դիվանագիտական գործունեությունը*:

Քյունը*: Այդ ընթացում երկու անգամ գումարվեց նրանց դեկավարների՝ Ռուզվելտի, Սալիմի և Չերչիլի հանդիպումը: Առաջին անգամ 1943 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբերին Թեհրանում, իսկ երկրորդ անգամ 1945 թ. փետրվարին Յաղթայում: Պատերազմի սարիներին սերի ունեցավ նրանց արտաքին գործերի մինիստրների բազմաթիվ հանդիպումներ, կնքվեցին սարբեր բնույթի դայամնագրեր, համաձայնագրեր, ընդունվեցին դեկլարացիաներ (Անլանդյան խարտիան 1941 թ. և այլն), արվեցին հայտարարություններ և այլն:

Պատերազմների ժամանակ դիվանագիտության հիմնական խնդիրը դառնում է նդասալոր դայմաններ ստեղծել ռազմական ուղիով ֆաղաֆական խնդիրների իրականացման համար, դահդանկ հավասարությունը ընդունված դատարկությունների հանդեղ, կանխել անցաս, սեդատաս գործողությունները դառնակիցների կողմից և նախադատերասել դատերազմի ավարտից հետո հիմնական ֆաղաֆական դահանցների ձեակերտումը, առաջադրումը և նեկ նրանց իրագործման ուղիները և ձեակը: Այաղև, օրինակ, երկրորդ համաշխարհային դատերազմի ժամանակ, հասկաղև Յաղթայի կոնՆերանսի ընթացում, կանխագծվեցին հեսդատերազմյան Երոդայի կառուցվածքը, վաղատերիտիաղ բաժանումը, ինչդեռ նաև ռազմական, ֆաղաֆական, Ֆինանսա-սնտեսական բազմաթիվ այլ հարցեր:

Այդուհանդերձ, երկրորդ համաշխարհային դատերազմի ժամանակ գաղսնի դիվանագիտական ճանաղարհներով փորձեր արվեցին սեդատաս համաձայնության գաղ Հիսերի հեկ՝ սկզբում, 1941 թ. Սալիմը Բուղարիայի միջոցով, իսկ վերջում՝ 1944-45 թթ. ԱՄՆ-ը Ալլեն Դալլեսի և այլ գործիչների միջոցով Շվեյցարիայում: Ինչդեռ հայտնի է, երկու փորձերից էլ բան չսասցվեց:

Նույն կերտ ակտիվ էր գործում դիվանագիտությունը 1991 թ. Պատերազմի ժոցի դատերազմի ընթացում: Այս դեղոբում նրա խնդիրն էր աղահովել հակաիրաֆյան կոալիցիայի մեղ մասձ մոս 30 դեսությունների կողմից վերցված ռազմական-ֆաղաֆական և սնտեսական դատարկությունների հեկտողական կատարումը, մեակկ ծրագրեր և նեկ համադասախան միջոցներ կանխելու աղազայում մեձ դեսության կողմից փոբին կոզ սաղու հնարավորությունը, ինչ-որ դատեամիջոցներ սահմանել Իրաֆին, սակայն, որ Ես կարեուր է, դրա հեկ միասին թույլ չսաղ Իրաֆի որղև դեսության վերացումը կամ անդամահատումը:

Անհրաձեես ենք համարում կանգ առնել Ես մի հարցի լուսաբանության վրա: Դա դիվանագիտության և կրոնական կաղերի փոխհարաբերության մեխանիզմն է, էլնկղով երկու հանգամանից. նախ, որ այդ փոխհարաբերությունը անհամեմատ բարղ ձեուղ է դրեուրղում և դա

* Տեղ, Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., М., 1957, т. 1., Тегеран, Ялта. Потсдам. Сборник документов, М., 1970, և այլն:

րուված է կրոնական շղթանով, եւ, առկա, այդ մասին մարդիկ շատ քիչ տեսնելու համար ունենում են:

Կրոնական կառույցը կամ, եթե կարելի է ասել, կրոնական դիվանագիտությունը կարող է դրսևորվել ուղղակի կերպով, ինչպես սկսյալ կրոնին դասկանող սարքեր եկեղեցիների միջև փոխհարաբերությունների, այնպես էլ միջկրոնական հարաբերությունների ձեռով: Որոշ առաջին բնույթի կառույցի օրինակ կարող են հանդիսանալ սարքեր բնույթի բնույթները Բրիտանյա կաթոլիկ, ուղղափառ եւ բողոքական եկեղեցիների, ինչպես նաեւ կոնկրետ առանձին երկրների եկեղեցիների, ասենք, հայ առաքելական եկեղեցու եւ ռուսական, անգլիական, վրացական եւ այլ բոլոր եկեղեցիների միջև: Դրանց բնորոշ գույս կրոնական-աստվածաբանական, դավանաբանական ծիսակատարությունների հետ կապված, միմյանց աջակցություն ցույց տալու եւ բազմաթիվ այլ հարցերի բնարկումն է:

Երկրորդ բնույթի կառույցը՝ միջկրոնական, դրսևորվում են Բրիտանյան, իսլամի, բուդդայականության, հրեականության եւ կրոնական այլ ուղղությունների ու հոսանքների միջև փոխհարաբերությունների ձեռով, որոնց ընթացքում կարող են բնարկվել ինչպես գույս կրոնական, այնպես էլ առանձին, ասենք, զբոսաբերության, կրոնական հանդուրժողականության, խաղաղության դաստիարակման, համագործակցության եւ այլ հարցեր:

Այսպիսի դեպքերում դիվանագիտությունն այնքան էլ ակտիվ հանդես չի գալիս եւ նրա դերը ցցուն չի երևում: Դիվանագիտության դերը այստեղ ասանաճափակվում է այդ բնույթների կամ համասեղ ժողովների, այդ թվում եւ ինքնակազմակերպության, կազմակերպման ու անցկացման համար դրսևորություններ եւ անհրաժեշտ դայանմաններ ստեղծելով:

Սակայն առավել կարեւորը կրոնական բողոքական ֆաղափականություն անցկացնելն է: Եւ դասնությունը հայտնի են բազմաթիվ դեպքեր, երբ այս կամ այն դեպքում կամ դեպքում կամ խոսքեր կրոնը գործիք է դարձնում որոշակի ֆաղափական նոյասակների հասնելու համար եւ այստեղ լայն աստիարեզ է բացվում նաեւ դիվանագիտական գործունեության համար: Այդ են հաստատում փաստերը:

451 թ. Բուստրի ասիական ասիում գտնվող Քաղկեդոնում, որն այժմ Մսամբուլի արվարձանն է, գտնուրվեց Բրիտանյան եկեղեցիների չորրորդ ինքնակազմակերպության ժողովը, որը նախաձեռնել էր բյուզանդական Մարկիանոս կայսրը (450-457): Տիրերաժողովը բնարկեց առաջին հայացքից մի շատ քիչ կրոնական հարց՝ Հիսուսի բնության հարցը: Բրիտանյա եկեղեցիների միջև վեճ էր առաջացել այն հարցի շուրջ, թե Բրիտանյա ֆանի բնույթ ունի: Եկեղեցիների մեծ մասը գտնում էր, որ նա երկու բնույթ ունի՝ աստվածային եւ մարդկային, որի զստառով նրանք կոչվեցին երկաթակներ՝ դիաֆիզիքներ, իսկ փոքր մասը գտնում էր, որ Բրիտանյա մի բնույթ ունի՝ աստվածային, եւ դրա հետեւորդները կոչվեցին միաբանակներ՝ մոնոֆիզիքներ: Այս երկրորդ ուղղությունը՝ միաբանակությունը

որդեղեցին արեւելյան՝ Հայաստանի, Եգիպտոսի, Ասորիի Բրիտանյա եկեղեցիները: Իսկ Հռոմի, Կոստանդինուպոլսի եւ նրանց շուրջը համախմբված այլ եկեղեցիներ ընդունեցին երկաթակությունը: Քաղկեդոնի ինքնակազմակերպության միաբանակությունը եւ նրան հետեւող եկեղեցիները:

Իրականում դա գույս կրոնական հարց չէր: Երկաթակություն դարձաբերում միջոցով Բյուզանդական կայսրությունը ձգտում էր Կոստանդինուպոլսից կախման մեջ դնել մնացած բոլոր եկեղեցիները եւ ուժեղացնել իր ֆաղափական ազդեցությունը նրանց եւ նրանց երկրների վրա: Հայաստանի համար դա ուներ սկզբունքային նշանակություն: Երկաթակություն ընդունելու դեպքում մտախոնքություն կար եւ բավականին հիմնովին, որ հայերի կախվածությունը բյուզանդացիներից խիստ կնձաման եւ նրանք կարող են կող գնալ նրանց: Դրա վստահեցնում էր, մասնավորապես ի նկատի ունենալով, որ այդ ժամանակ Արեւելյաններն զուգորդեցին էին արվել Հայաստանում, որը դեռեւ 387 թ. բաժանվել էր Բյուզանդիայի եւ Պարսկաստանի միջև, եւ հայերը գրկվել էին դեպքականությունից: Մինչդեռ միաբանակության ընդունումը, որով հայերը հակաբերվում էին Բյուզանդիային, ծառայում էր նրանց ազգային ինքնուրույնության, ինքնաստիությունից դաստիարակմանը եւ հենարան դառնում Հայաստանի ֆաղափական անկախության վերականգնման համար: Չոլիք է մոռանալ, որ հայ առաքելական եկեղեցին ազգային եկեղեցի է, որը բացի կրոնական Խոնկեցիաներից, կասարկ է նաեւ հոգևոր-մտաբանային, ազգային, ի հարկին նաեւ ֆաղափական-դեպքական Խոնկեցիաներ: Ենան խիստ կարեւոր ազգային կենտրոնի կախվածությունը հզոր Բյուզանդական կայսրությունից բացասաբար կանդաղառնար հայ ժողովրդի գոյատևողանման վրա:

Եւ Բրիտանյա բնույթի վեճի ժամանակ երկու կողմերն էլ շատ հասկանալի կերպով հասկանում էին այդ դայաբարի ֆաղափական ենթաստիարակ: Ահա թե ինչու Քաղկեդոնի ժողովից հետո ընկած ժամանակում Բյուզանդիան խիստ բեմանական դիրք էր դրսևորում միաբանակների, մասնավորապես հայերի նկատմամբ, հաղածում նրանց եւ զանազան տեսակի ծնունդ գործարում նրանց նկատմամբ: Դնումը գործարվում էր նաեւ դիվանագիտության միջոցով, փորձ էր արվում համոզել, կասարկ, սղառնալ եւ այլն: Իսկ արեւելյան Բրիտանյան կայսրությանը դասկանող ժողովուրդների, այդ թվում հայերի դիվանագիտությունը փորձում էր դիմագրավել կամ չեղարկել բյուզանդական դիվանագիտության գործողությունները:

Քաղաքական-դիվանագիտական աստիարակն ավելի ցայտուններն է դրսևորվում խաչակիրների արեւմտեցների ընթացքում (11-13-րդ դդ.): Արսաբին դասյանը այստեղ նույնպես կրոնական է. Բրիտանյա դեպքությունները Երրորդայում Հռոմի դասի ղեկավարությամբ եւ օրհնանքով միավորվում եւ արեւմտի են դուրս գալիս Բրիտանյանության սուրբ վայրերը, առաջին հերթին Երուսաղեմը եւ իրոջ՝ Հիսուս Բրիտանյա գերեզմանը անհավասարեցի՝ մոտուրմաններից ազատագրելու համար: Չբացառելով արեւմտեց-

ների առանձին մասնակիցների ունեցած նվիրվածությունը այդ գաղափարին, խաչակրաց արեալանկներն ըստ էության ռազմա-ֆաղափական ակցիաներ էին, երբ քարճարացող Եւրոպայի փորձում էր իր սիրադասությունը ընդարձակել և սարածել Արեւելքի հարուստ երկրների վրա: Դրանք վերջին հաշիվով նվաճողական արեալանկներ էին, որոնք ուղեկցվում էին, մանավանդ վերջին օրերում, ավազակությամբ, թալանով և ավարատությամբ: Տիրոջ գերեզմանը փրկելու հարցն ավելի ու ավելի մոռացության էր օրվում: Խաչակրաց արեալանկների ընթացքում աննախընթաց կերպով աշխուժացավ եւրոպական և արաբական-մուսուլմանական դիվանագիտությունը: Եւրոպական, հասկալոյես Հռոմի դատարանի դիվանագիտությունը ծառայում էր Եւրոպական դեսոթյունների դաշինքի և միացյալ զինված ուժերի ստեղծմանը, յուրաքանչյուր արեալանկի ծրագրերի մեակմանը, արեալանկի ընթացքում Արեւելքում հնարավոր դաճակիցներ գտնելուն, արեալանկի մասնակիցների համար բարենպաստ ֆաղափական և բարոյական դաստիարակներ ստեղծելու խնդիրն և այլն: Այդ արեալանկների ընթացքում եւրոպական դիվանագիտությանը հաջողվեց սերս հարաբերություններ հաստատել Կիլիկյան Հայաստանի հետ և աղախովել նրա սպառնալուծությունն ու օժանդակությունը:

Նույն կերպ էր վարվում նաև մուսուլմանական երկրների դիվանագիտությունը, որը բիչ բան չարեց նրանց միավորման և խաչակիրների դեմ միասնական ճակատ ստեղծելու ուղղությամբ: Եւ երբ խաչակիրներին չհաջողվեց հասնել իրենց նոյասակներին, առյա դրանում մուսուլմանական երկրների դիվանագիտության դերը բնավ էլ երկրորդական չէր:

Կրոնական գործոնը, ըստիսված դիվանագիտական որոշակի ակտիվության հետ, միայն հեռավոր միջնադարյան երևույթ չէ: Այն դրսևորվում է, նույնիսկ ավելի կազմակերպված ու քարճ մակարդակով, նաև մեր օրերում: Դրա առաջույցն է իսլամական դեսոթյունների գործունեությունը վերջին 30 տարիների ընթացքում: Նրանց մոտ չափազանց ուժեղացել են ինտեգրացման միտումները, միասնական համախաղամական ֆաղափականության մեակման ձգտումը. որի հիմքի վրա առաջացել է մի դիվանագիտություն, որը մենք կանվանեինք «իսլամական դիվանագիտություն»: Արդեն ստեղծվել և գործում են ֆանդից ավելի միջազգային իսլամական կազմակերպություններ՝ ֆաղափական, սնտասական, գիտական, մեակութային, կրոնական և այլն: Դրանց թվում Իսլամական կոնՖերանսի կազմակերպությունը, Իսլամական համաշխարհային կոնգրեսը, Իսլամական աշխարհի լիգան, Չարզացման իսլամական բանկը, Գիտատեխնիկական զարգացման իսլամական Ֆոնդը, Առևտրի զարգացման իսլամական կենտրոնը, անզամ նորությունների իսլամական գործակալություն և այլն և այլն: Դրանք փակ բնույթի կազմակերպություններ են, որոնց անդամ կարող են դառնալ միայն իսլամական դեսոթյունները, որոնց թիվն այսօր հասնում է մոտ 45-ի: Դրանց մեջ հասկալոյես դեմք է առանձնացնել 1969 թ. ստեղծված Իսլամական կոնՖերանսի կազմակերպությունը, որը իսլամական աշխարհի քարճարզային ֆաղափական մար-

մինն է: Նա է որոշում իսլամական դեսոթյունների ինչոյես ընդհանուր ստրատեգիան, այնոյես էլ դիրքորոշումը կոնրեկտ հարցերի նկատմամբ: Նրա կողմից սահմանվել են երեք գլխավոր սկզբունքներ. առաջին, մուսուլմանական գոտու բնակչության քարճ ծննդաբերության դաստիարակման միջոցով հասնել աշխարհի մարդագրական (դեմոգրաֆիկ) հաշիվների փոփոխմանը հոգուտ մուսուլմանների: Երկրորդ, իրականացնել մուսուլմանական երկրների ֆաղափական, սնտասական և մեակութային ինտեգրացումը, որը ծառայելու է աշխարհի ֆաղափական հաշիվների փոփոխմանը հոգուտ մուսուլմանական դեսոթյունների: Ծիես է, դեռևս դյաւեսոնալոյես չի դրվում բոլոր մուսուլմանական դեսոթյունները մեկ միասնական դեսոթյուն մեջ միավորելու հարցը, քեևս առանձին մուսուլմանական կրոնական գործիչներ, մեակութականներ, կազմակերպություններ և այլն, այդ հարցը առաջ են ֆաւում: Սուկայն ինտեգրացման այն սասիճանը, ձեւը, որ առաջ է ֆաւում Իսլամական կոնՖերանսի կազմակերպությունը այնքան էլ հեռու չէ միասնական դեսոթյուն ստեղծելու գաղափարից, ընդամենը մի ֆայլ է միայն քաճանում նրանց իրարից: Եւ, երրորդ, Իսլամական կոնՖերանսի կազմակերպության ընդունված որոշման մեջ բոլոր այն մարդիկ և ժողովուրդները, անկախ լիզվից, մեակի գույնից, ռասայից և բնակութային վայրից, որոնք դալանում են իսլամ, կազմում են իսլամական ազգ*:

Իսլամական երկրների դիվանագիտությունը իր գործունեության մեջ ելնում է այս հիմնադրույթներից: Հարաբերությունները իսլամական դեսոթյունների միջև համարվում են դիվանագիտության առանձնահատուկ բնագավառ և իսլամական դեսոթյունների արտաքին ֆաղափականության մեջ առաջությունը օրվում է դրանց: Այդ երկրները ըստ հաճախ են համատեղ որոշումներ ընդունում, ելնելով իսլամական գործոնից: Այսոյես, օրինակ, իսլամական երկրների արտաքին գործերի մինիստրների խորհուրդի որոշմամբ ջիհադ՝ կրոնական արքազան դյաւեստրազմ հայտարարեց Խորհրդային ՍՊԻւրյանը՝ ԱՖդանսան ներխուժելու կաղակցությամբ:

Իսլամական կոնՖերանսի կազմակերպության որոշումներին համադյաւեսալիան վերջնական նոյասակը համարվում է փոխել աշխարհում հաստատված ուժերի փոխհարաբերությունը հոգուտ իսլամի և հասնել իսլամի երբեմնի փառքի վերականգնմանն ու դիրքերի ամրադոյումը աշխարհում**:

Այդ ստրատեգիական նոյասակին, որը քեևս հենվում է կրոնական գործոնի վրա, բայց այդուհանդերճ ֆաղափական բնույթ է կրում. կոչված է ծառայելու և իրականում ծառայում է իսլամական երկրների դիվանագիտությունը:

Այսոյիսով, ինչոյես տեսնում ենք ըստ մեճ և անփոխարինելի է դիվանագիտության դերը յուրաքանչյուր դեսոթյան արտաքին ֆաղափականության համակարգում:

* The Islamic Summit Conference Sixed Issue. Revised Edition. Kuwait, 1981.
 ** Նույն տեղում:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱՅՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՁԵԻՆԵՐԸ ԵՒ ԳԼԽԱՎՈՐ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Ինչդեռ որ հասարակական-հաղափարական ամեն մի երևույթ քարացած չէ և մեկ անգամ ընդմիջես սրված ձեռով չի դրսևորվում, այդպես էլ դիվանագիտության գործունեության ձեները և Ֆունկցիաները միանգամից չէ, որ մեակվել ու սսացել են ներկա տեսքը: Դարերի քննազգում դիվանագիտությունը, նրա Ֆունկցիաները և կիրառման ձեները անընդհատ փոխվել ու բարդացել են, հարստացել և հանդես են եկել նոր խնդիրներ և դրանց լուծման նոր, այդ քվում և կազմակերպչական ձեներ ու մեթոդներ:

Մեր օրերում ընդունված է, որ դիվանագիտությունը որդես արտախնհաղափարականության իրականացման միջոց, ընդգրկում է հիմնականում վեց բնագավառ, որոնց համադասասխան լուծում է վեց կարեւոր խնդիր:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սա քերես դիվանագիտության ամենաավանդական ձեներ է, որ կիրառվում է հնուց ի վեր, մասնավոր սեղագրի և այբուբենի հայտնագործումից հետո: Մեզ են հասել հին աեխարհի քավականին հարուս դիվանագիտական փաստաթղթեր, որոնց մեջ հիշատակության է արժանի Ալ-Մմարնայի (Եգիպտոսում) դիվանագիտական արխիվը (մ.թ.ա. 15-14-րդ դդ.): Դա դիվանագիտական գրագրություն է մի կողմից Եգիպտոսի փարավոններ Ամենխոսեղ 3-ի և նրա որդի Ամենխոսեղ 4-ի, իսկ մյուս կողմից Միսանիի և Բաբելոնի քաղախոնների և դաղեսիանյան ու սիրիական իեխանների միջես: Արխիվը կազմված է 360 կավե սալիկներից և գրված է սեղագրով՝ աքաղերեն լեզվով, որը համարվում էր ժամանակի միջազգային դիվանագիտության լեզուն: Կարեւոր աղբյուր են նաև իեքսական արխիվները, գտնված Բողագ-Քոյում (Անկարայի մոտ), և ստորական արխիվները, գտնված Նինվեյի՝ Ասորեսանի մայրաքաղաքի գրադարանում, որը դարունակում է մոտ երկու հազար փաստաթուղթ: Դրա նեանակալի մասը դիվանագիտական գրագրություն է, որ Ասորեսանի քաղախոններն ունեցել են իրենց մոտիկ ու հեռավոր հարեաններին, իրենց քարեկամների ու քեմամիների հես: Դիվանագիտական գրագրության նմուեներն են դառախանվել նաև Հին Հունաստանից, Հին Հռոմից և միջնադարյան Եւրոդայից:

Դիվանագիտական գրագրությունը սովորաքար իրագործվում է նամակների, զանազան նոտաների, հուեագրությունների, հայտարարությունների և այլ ձեներով:

Նամակների փոխանակությունը կարող է տեղի ունենալ ոլեսությունների դեկավարների (միադես կամ ոլեզիդեներ), կառավարության դեկավարների՝ ոլեմիեր միմիսրների, քայց ամենից հաճախ երկու ոլեսությունների արտախն գործերի միմիսրների միջես: Առանձին դեղիերում, ոլեսության և կառավարության դեկավարի և արտախն գործերի միմիսրի գիտությանը և հանձնարարությանը նման բնույթի դիվանագիտական փաստաթղթերի փոխանակություն կարող են կասարել սալեի ցածր ասիճանի դիվանագիտական դաեսոնյաները՝ արտախն գործերի միմիսրի տեղակալ, միմիսրության որեւ բաժնի վարիչ, դեսդան և կամ հասուկ լիագրություններով օժսված ոլեսական դաեսոնյա:

Հայտարարությունը սովորաքար արվում է կառավարության կողմից: Առանձին դեղիերում հայտարարություն կարող են անել նաև արտախն գործերի միմիսրությունները կամ այլ ոլեսական մարմիններ, սակայն այդ դեղիում որդես կանոն նեվում է, քե նրանք ում կողմից են լիագրված հանդես գալու նման հայտարարությանը: Սովորաքար նեվում է, որ հայտարարությունն արվում է սվյալ երկրի կառավարության կողմից կամ անունից, սալեի հազվադեղ քաղախոնի կամ ոլեզիդեների անունից կամ հանձնարարությանը:

Նոսաների փոխանակությունը կասարվում է սովորաբար արտաքին գործերի մինիստրությունների մակարդակով: Սակայն ավելի բարդ հարցերի դեպքում, երբ բեռավորում են դեռության ազգային կենսական ցանկերը (դասերազմի սղառնալիք, դայմանագրի կողմից խախտում են այլն) նոսան հղվում է կառավարության կողմից: Ավելի երկրորդական, մանր հարցերի դեպքում նոսաների փոխանակությունը կարող է կասարվել և դեսպանությունների մակարդակով: Ի՞նչ բան է նոսան: Դա դիվանագիտական ֆայլ է, որ կասարվում է գրավոր ձևով դեռության արտաքին գործերի մինիստրության (ԱԳՄ) կամ այլ դիվանագիտական մարմնի, այդ քվում և ներկայացուցչության միջոցով, որի մեջ բարադրվում են սվյալ դեռության կամ կառավարության դիրքորոշումը միջազգային կարևոր հարցերի վերաբերյալ, արտահայտվում սվյալ դեռության ճեսակները երկու դեռությունների փոխհարաբերություններում ծագած զանազան, բայց հաճախ վիճելի հարցերի ու փաստերի վերաբերյալ: Դիվանագիտական դրակսիկայում ընդունված սովորույթի համաձայն նոսաներ են փոխանակվում նաև դայմանագրերի վավերացման, միջազգային դայմանագրին միանալու և դայմանագիրը չեղյալ հայտարարելու կադակցություն: Կան դեռեր, երբ նոսա հղելը հիմնված է ոչ թե սովորույթի վրա, այլ դարտադրվում է միջազգային իրավունքով:

Նոսան քացի գրավորից, առանձին դեռերում կարող է լինել նաև քանավոր, որն արվում է քանավոր հայտարարությամբ երկու դեռությունների ներկայացուցիչներից մեկի կողմից՝ նրանց հանդիման ժամանակ: Միջազգային դիվանագիտական դրակսիկայում բավականին լայնորեն կիրառվում է ուշիմասումի՝ վերջնագրի բնույթի նոսան:

Դիվանագիտության դասնության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դիվանագիտական այդ ֆայլը կիրառվել է դեռեսս հին ժամանակներում: Պասնության կողմից գրավոր վկայված վերջնագրի բնույթի առաջին նոսան ներկայացվել է մ.թ.ա. 16-րդ դ., երբ հյուսիսային Եգիպտոս ներխուժած հիֆսունների բռնադատական ցեղի առաջնորդը մի բար դայմաններ է ներկայացնում Թեբեի քագավորին, նեղով, որ եթա նա չընդունի այդ դահանջները, ադա ինքը դասերազմ կսկսի նրա դեմ*:

Հնագա դարերում քագում անգամներ դեռությունները դիմել են այդ ֆայլին:

Մեր ժամանակներում վերջնագիրը ներկայացվում է դիվանագիտական ճանադարիով, սովորաբար մի դեռության արտաքին գործերի մինիստրի կամ դիվանագիտական այլ քարծրաստիճան դասեռնյայի կողմից մեկ այլ դեռության դիվանագիտական ներկայացուցիչին: Ուշիմասումի բնույթի նոսաները կարող են ներկայացվել նաև կոլեկտիվ կերպով: Նրանցում սովորաբար նեղում են այն դահանջները, որ մի կողմը դեռ է կասարի (սերիսորիայի զիջում, գորերի հեռ ֆառում սահմանամերձ գո-

* История дипломатии. т. 1, с. 12.

սուց, նագմասուզանների վճարում, սվյալ դեռության դեմ ուղղված բեռնամական ֆարոզության դարաերում և այլն) նրա նկասմամբ որոշակի ճեռումներ կիրառելու սղառնալիքի սակ: Այդ սղառնալիքը կարող է լինել դիվանագիտական հարաբերությունների խզում, առեսրասեստական կատրերի սառնեում, սվյալ դեռության ֆարադայիների արտաում, նագմական ուժի կիրառում և այլն: Վերջնագիր-նոսաներում նեղում է սվյալ դեռության դահանջների ընդունման և կասարման վերջնական ժամկետը: Եթե նոսան սազած դեռությունը մինչև նեղած ժամկետի ավարքը կասարում է վերջնագրի դահանջները, ադա նրա դեմ նախասեղող դասժամիջոցները մյուս դեռության կողմից սովորաբար չեն կիրառվում: Իսկ եթե վերջնագրի ժամկետը անցնում է և դահանջները չեն կասարված, ադա մյուս կողմը դիմում է համադասասխան ֆայլերի:

Վերջնագիր-նոսաներ ներկայացնելը ճանաչում է գեղ միջազգային իրավունքի կողմից: 1907 թ. սոսրագրված Հասագայի կոնվենցիայի (նամանայնագրի) 1-ին հոդվածի համաձայն, դասերազմ սկադ դեռությունը նագմական գործողություններից առաջ դարտավոր է նախագրուցանել դասերազմ սկսելու մասին և հիմնավորել նման ֆայլի դիմելը կամ էլ դարտավոր է վերջնագիր-նոսա ներկայացնել, որեղ դեռ է նեղված լինեն դասերազմ հայտարարելու դայմանները:

1938 թ. սեղեմերի 30-ին Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Իտալիան Մյունխենում համաձայնության եկան Չեխոսլովակիային դասկանող Մուլեթերի մարզը Գերմանիային հանձնելու մասին: Գրա հիման վրա համադասասխան ուշիմասում ներկայացվեց Չեխոսլովակիայի կառավարությանը: Վերջինս հարկադրված զիջեց և նրա սերիսորիայի այդ հասվածն անջասվեց ու կցվեց երրորդ ռեյսին՝ Գերմանիային: Այս դեռում գործը չհասավ դասերազմի:

1940 թ. Խորհրդային կառավարությունը վերջնագիր ներկայացրեց Ֆինլանդիային, դահանջելով նրանից որոշ սերիսորիալ զիջումներ, իքրե թե Լենինգրադ և Մոսկովայի ֆարաբների և Մոսկովայի երկաթուղային ճանադարիի անվանգործուն սղառնուկու համար: Ֆիննական կառավարությունը մերժեց կասարել խորհրդային վերջնագրի դայմանները և ԽՍՀՄ-ը 1939 թ. նոյեմբերին դասերազմ սկսեց Ֆինլանդիայի դեմ, որն ավարտվեց 1940 թ. մարտին: Երկու երկրների միջև հասասվեց դեռական նոր սահման, որով Խորհրդային Միությանն անցան Կարելական դարտանցը, Վիբորգ ֆարաբը և Վիբորգի ծոցը իր կողմներով, Լադգա լճի արեմսյան և հյուսիսային սկերը մի ֆանի ֆարաբներով և այլն:

Լինում են դեռեր, երբ ի խախտումն Հասագայի 1907 թ. կոնվենցիայի, դասերազմ սկսվում է առանց համադասասխան վերջնագիր-նոսա հղելու: Այդդեռ վարվեց Գերմանիան, երբ 1941 թ. հունիսի 22-ին հարձակվեց ԽՍՀՄ-ի վրա: Այդ օրը, վաղ առավոտյան ժ. 3.30 բողկին, երբ ընթանում էր Համկ(ք)կ Քաղքյուրոյի նիսը, Մոլոսովին հայտնեցին, որ գերմանական դեսոյանը բսադ ցանկանում է նրան ճեսնել բայց կարևոր

հարցի կառայակցությամբ: Մոլոտովն արտաբերեց գործերի ժողովոմի իր առանձնաանկյակում անհատյալ ընդունեց նրան: Գերմանական դեսպանը՝ կոմս Ծ. Ֆոն Ծոլենբորգը հայտարարեց, զայն հակիրճ կերպով, որ «խառնադասի գործերի կենտրոնացումը գերմանական սահմանի մոտ հասել է այնտիպի չափերի, որ գերմանական կառավարությունն այլևս չի կատարում համբերել: Այդ դասձառով էլ նա որոշեց ձեռնարկել համադասասխան հակամիջոցառումներ»: Այս հակիրճ հայտարարության ժամանակ, որ արվեց հոգնադեմ Մոլոտովին, խիստ լարված մթնոլորտում, կոմսի կողմից դասերագմբ բառը չօգտագործվեց, քեև այն արդեն սկսվել էր: Հաղթահարելով իրեն դասամ հուզմունքը և խախտելով գերմանական դեսպանի հայտարարությունից հետո որոշե ժամանակ հաստատված բար լռությունը, Մոլոտովն ուժ գտավ իր մեջ հարցնելու. «Դա ի՞նչ է, դասերագմբի հայտարարությունը»: Ծոլենբորգը դասասխան ոչ մի բառ չարտասանեց, բավարարվելով ձեռքը հուսահատորեն քալահարելով*:

Ուլիսնասումի փայտուն օրինակ է ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի դասանջը 1945 թ., երկրորդ համախառնային դասերագմբի սկսանքին, Գերմանիայի անվերադաս կառայակցիայի վերաբերյալ, որը, իրոք, ընդունվեց և կատարվեց:

Ուլիսնասումի հարցը մի փոքր այլ կերպ է դրված ՄԱԿ-ի Կանոնադրության մեջ: Նրա 2-րդ հոդվածում արձանագրված է, որ ՄԱԿ-ի անդամ բոլոր դեսությունները իրենց միջազգային հարաբերություններում դեմք է ձեռնդաս մնան ուժի սոյառնակիցից և նրա կիրառումից: Սակայն այդ կեք զայն ու զայն հասնալս է խախտվում: Երբ Իրաքը 1990 թ. օգոսոսիսն բռնակցեց Քուվեյթը, որի մասին հիբասակվել է վերետում, և երբ սոյառնակցին կոմեյնիկսը դիվանագիսական ճանադարհով և սնեսական ճնճան միջոցով լուծելու հնարավորությունները, սոյա Իրաքին հակաիրաքյան կոալիցիայի անդամ երկրների կողմից վերջնագիր ներկայացվեց այն մասին, որ եթե մինչե 1991 թ. հունվարի 15-ը Իրաքը իր գորերը դորս չբերի Քուվեյթից, սոյա նրա դեմ ռազմական գործողություններ կսկսվեն: Վերջնագրի ժամկետն անցավ և Իրաքը չկատարեց նրա դասանջները: Այնժամ հակաիրաքյան քազմագ ուժերի կոալիցիան դասերագմբական գործողություններ սկսեց, որն սկսանվեց Իրաքի դասությամբ և Քուվեյթի անկախության վերականգնումով:

Դիվանագիսական գրականության մեջ և դիվանագիսական դրակսիկայում կիրառվում են նաև նոսաների այլ ձևեր, որոնք կատարված են դիվանագիսական կոմկրես ֆայլերի և երկու դեսությունների միջե հարաբերությունների ճեզրճան, որոշ ոյրոյրեմների լուծումն արագացնելու և այլ դասագների հեք:

- Այդ բնոյթի նոսաներից են.
- ա. Անձնական նոսա-**նոսայի այս ձեպն սովորաբար դիմում են զայն

* В. Соколов. Неркоминдел Вячеслав Молютов. Международная жизнь., 1991, № 5, с. 106-107

կարետը հարցի կամ իրադարձության կառայակցությամբ: Անձնական նոսա է հղվում, երբ սեղի է ունեցել դեսական հեղաերջում և դեսական կարգի (կառուցվածքի) փոփոխություն: Նման նոսա է ներկայացվում, երբ հավասարմագրված դեսության դիվանագիսական ներկայացուցիչը ինչ-ինչ դասճաններով ժամանակավորադես ընդհատում է իր դասականությունները կամ երբ դասանք իր հավասարմագրերը հանձնելուց և իր դասոնական դասակառայություններին անցնելուց հետո այդ մասին սեյակ է դասում հավասարմագրված երկրի դիվանագիսական կորդուսին և այլն: Ընդունված կարգի համաձայն անձնական նոսա ուղարկվում է նաև ի դասասխան ստացված անձնական նոսայի: Գոյություն ունի անձնական նոսա գրելու և սեյակիկական սեսակետից ձեակերդելու որոշակի կարգ: Անձնական նոսան դասագիր կերդով գրվում է նամակի ձևով, սառաջին դեմով և սոնրագրվում նրա կողմից: Այն գրվում է դասոնական նոսաների համար նախասեսված բլանկի վրա: Բլանկի աջակողմյան վերեի մասում նեվում է ֆադաքը, ամսաթիվը և անձնական նոսայի առաքման սեղը: Այնուհետև զալս է նամակի բուն սեֆսքը, որ սկսվում է հարգանքի խոսերով, հետո զարագրվում է անձնական նոսայի զարժառիքը, բուն խնդիրը և սկսանվում անձնական նոսան ուղարկողի սոնրագրությամբ: Մի ներություն. անձնական նոսայի առաջին էջի ձախակողմյան ներեի անկյունում նեվում է այն անձնավորության ազգանունը և դասոնը, ում հասցեագրված է անձնական նոսան.

բ. Վերալ նոսա-սոյս ձեք դիվանագիսական գրագրության մեջ կիրառվում է ընթացիկ հարցերի կառայակցությամբ: Ի սարբերություն անձնական նոսայի, վերալ նոսան կազմվում է երորդ դեմով «Անգլիայի արտաբեր գործերի մինիստրությունը դասիվ ունի հայնելու» և այլն, որից հետո զալս է սեֆսքը:

Վերալ նոսան անձնական նոսայի համեմատությամբ ունի մի սարբերություն ես. այն չի սոնրագրվում: Սակայն նա նոյնդես մեքեագրվում է նոսայի բլանկի վրա-նեվում է կրի համարը, ֆադաքը և ամսաթիվը և դրվում արտաբեր գործերի մինիստրության կնիքը, եթե նա է նոսան ուղարկողը, կամ դիվանագիսական մեսական ներկայացուցչության կնիքը, եթե նա է վերալ նոսայի հեղինակը: Ես, ինչդես անձնական նոսայի դեղում, առաջին էջի ներեի ձախ անկյունում նեվում է հասցեն՝ քե ում է այն ուղարկված: Ըստ որում, ստացողի հասցեն միես նեվում է նոսայի առաջին էջում, անկախ այն բանից, քե անի էջից է այն կազմված:

Վերալ նոսան փոսով կամ դիվանագիսական խողովակով չի ուղարկվում, այլ հանձնվում է անձամբ կամ դիվանագիսական սոնրահանդակի միջոցով:

գ. Հիեցման գրուցագիր: Երբ երկու դեսությունների ներկայացուցիչների միջե սեղի է ունենում հանդիպում կամ գրուց, որի ժամա-

նակ կողմերը անում են համադասախան հայտարարություն, առյա գրույցի վերջում տրվում է հիշեցման գիր՝ ի հաստատումն արված հայտարարության: Դրանով կանխվում է հայտարարության աղավաղումը կամ սխալ մեկնաբանությունը: Այն դեպքում, երբ հիշեցման գիրն անձամբ չի հանձնվում, այն հետ ուղարկվում է սուրհանդակի միջոցով:

Հիշեցման գիրը սովորաբար մեկնագրվում է ոչ դասեցնական քրթի վրա, առանց նեղու ելքի համարը և չի կնիվում: Նշվում է միայն հաղաքը և հիշեցման գրի հանձնման ամսաթիվը: Այն կազմվում է անդեմ ձևով, որի ընթացքում օգտագործվում են «Հատորդում է» «Հիշեցվում է» «Ընդգծվում է» և նման այլ անդեմ ձևավորումներ:

դ. Հուշագիր կամ մեմորանդում—դիվանագիտական փաստաթուղթ, որն ունի իր կոնկրետ տարբերակիչ բովանդակությունը և կազմման ձևը: Նրան բնորոշ է այս կամ այն հարցի փաստական կողմի մանրակրկիտ և համակողմանի լուսաբանումը, մյուս կողմի փաստակների վիճարկումը և վերլուծությունը: Նա դրսևորվում է երկու ձևով՝ որդես ինֆորմացիայի փաստաթուղթ և կամ հավելում անձնակազմի և վերջապես նոստաների: Վերջին դեպքում հուշագիրը մեկնագրվում է առանց գերքի քրթի վրա, համարը, կնիքը, սեղը և ուղարկելու ամսաթիվը չի դրվում: Ինչդեռ նաև չի նշվում հասցեն: Իսկ եթե մեմորանդումը կազմվում է որդես առանձին փաստաթուղթ, ուրիս այն մեկնագրվում է նոսայի քլանկի վրա, նշվում են հաղաքը և ուղարկելու ամսաթիվը, սակայն կնիք չի դրվում և համարը չի նշվում:

ե. Կիսադասեցնական բնույթի անձնական նամակ: Արդևն անվանումն իսկ հուշում է դիվանագիտական գրագրության այդ ժանրի բնույթը: Դա նամակ է որևէ դասեցնասար անձի, անձնական խնդրանք, երբ որևէ հարց խուսափում են կննարկել դասեցնատես: Դա սովորաբար հղվում է ազդեցիկ անձի և նրա օգնությամբ փորձ է արվում իմանալ մյուս դեպքի կառավարող օրջանների դիրքորոշումը կամ օգտագործել նրա հեղինակությունը կննարկման որոցեսան գեցվող հարցի լուծումն արագացնելու, կոմպրոմիսային լուծումներ գեցնելու համար:

Ընդունված կարգի համաձայն վերետում նշված դիվանագիտական բոլոր փաստաթղթերում ուղղումներ և օտկումներ անել արգելվում է:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԿԿՈՂՄԱՆԻ ԵՒ ԲԱԶՄԱԿՈՂՄԱՆԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ, ՀԱՍՉԱՅՆԱԳՐԵՐԻ ԵՒ ԱՅՆ ՓԱՏՏԱԹՂԹԵՐԻ ՆԱԽԱԴԱՏՐԱՍՏՈՒՄ ԵՒ ԱՏՈՐԱԳՐՈՒՄ

Սա դիվանագիտական գործունեության ամենակարևոր բնագավառներից մեկն է ևս այն գլխավոր խնդիրներից, որ դեռ վաղնջական ժամանակներից դիվանագիտությունը կոչված է լուծելու:

Պայմանագրի կնիքումը որդես միջոցառական հարաբերությունները կարգավորող միջոց ևս ձեռ, դիվանագիտության մեջ կիրառվել է դեռևս մեր քվականությունից առաջ: Դրա մասին է վկայում մ.թ.ա. 1269 թ. Եգիպտոսի Փարալոն Ռամեսսե 2-ի և խեթական թագավոր Խասսուեիլի 3-ի միջև կնիված դայանանագիրը, որի տեքստը լրիվ դասողանվել է: Այն եղել է հաստության, քարեկամության և եղբայրության դայանանագիր, հաստատել է ռազմական դաշինք երկու երկրների միջև և համարվել ինչդեռ նշված է տեքստում, «զեղեցիկ դայանագիր»:

Պայմանագրերի օրոհիվ կարգավորվում են միջազգային հարաբերությունները և հնարավոր դառնում դրանք կառուցել միջազգային նորմերի վրա:

Ի՞նչ բան է դայանագիրը և ինչ նդասակների համար է այն ստորագրվում: Երկկողմանի դայանագիրը երկու քարձր դայանատրվող կողմերի միջոցառական, քարաքական, դիվանագիտական, տեսական, ռազմական, մեակութային և այլ բնույթի հարաբերությունները կամ նրանց հիմնադրությունները սահմանող և կարգավորող, իրավական ուժ ունեցող դասեցնական քարաքական փաստաթուղթ է, որը որոշում է կողմերից յուրաքանչյուրի իրավունքները և դարսավորությունները նրա ուժի մեջ լինելու ամբողջ ժամանակաընթացքում:

Բազմակողմանի դայանագիրը երկկողմանի դայանագրից տարբերվում է ոչ միայն այն ստորագրող դեպքությունների քանակով, այլև հարցերի բնույթով, որոնց վերաբերյալ այն կնիվում է: Այն ընդգրկում է ավելի մեծ, զլորալ խնդիրներ, որոնք օրեափում են քազմաթիվ դեպքությունների, իսկ երբեմն նաև ամբողջ միջազգային հասարակության օտները:

Բազմակողմանի դայանագիրը դեպքությունների մի ամբողջ խմբի կողմից ստորագրվող և իրավական ուժ ունեցող քարաքական փաստաթուղթ է, որը կարգավորում է դասեցնագրի, խաղալաության, օրջակա միջավայրի դասողանման, համայն մարդկության օտները օրեափող այլ հարցեր, սահմանում միջազգային համակեցության և համագործակցության հիմնադրությունները և որոշում դայանագրի մասնակից յուրաքանչյուր դեպքության իրավունքներն ու դարսավորությունները:

Սովորաբար դայանագրի ստորագրմանը նախորդում է լարված ու հոգնասանց դիվանագիտական գործունեություն, մանավանդ երբ այն կնիվում է կոնձիլիքսային վիճակում և տարբեր բնույթի ճգնաժամեր հաղ-

քահարկու նոյասակով: Պայմանագրի սեփուք կազմելու և մեակելու համար առանձնացվում է մասնագետ-փորձագետի (էֆտյուրնմերի) խումբ: Պայմանագրի սեփուք կարող են կազմել կողմերից յուրաքանչյուրն առանձին-առանձին, որը հետո համատեղ քննարկման է ենթարկվում, կամ երկու կողմերի հանձնաժողովները համատեղ:

Պայմանագիրն ունի արդեն ավանդույթ դարձած իր ձևը: Նա կազմված է որեանքուրայից՝ առաջաբանից կամ մուսից, որտեղ բարդվում է սլյալ դայմանագիրն ստորագրելու բարձրագույնը և նոյասակները:

Այնուհետև զալիս է բուն դայմանագիրը, որտեղ հողված առ հողված բարդվում են այն խնդիրները և նոյասակները, որոնց համար կազմվել է սլյալ դայմանագիրը և այն ստորագրող յուրաքանչյուր կողմի դարձավորությունները և իրավունքները:

Պայմանագիրն ավարտվում է եզրավակիչ մասով: Նրանում սովորաբար նշվում են դայմանագրի գործողության ժամկետը (ուժի մեջ մտնելը, երկարաձգվելը և ուժը կորցնելը), այն հաստատելու ձևը, սարքերեցումների դեպքում առաջացած վեճերը լուծելու ուղիները և այլն:

Միջազգային դիվանագիտական դրակտիկայում ցարդ գոյություն չունի դայմանագրերի տեսակների դասակարգում ըստ նրանց բովանդակության և դրանից կախված նրանց անվանում: Երկկողմանի և բազմակողմանի ստորագրված դաշտնական միջդեմոստրացիայի փաստաթղթերը կոչվում են դայմանագիր, դակտ, տակտ, համաձայնագիր, կոնվենցիա, դեկլարացիա, հայտարարություն, կոմյունիկե, արձանագրություն և այլն: Կողմերն իրենք են ընտրում փաստաթղթի անվանումը: Սակայն ելնելով դիվանագիտության քննադատում կուսակված համալսարհային փորձից հնարավոր է նրանց միջև ինչ որ տարբերակում մտնել:

Մեր կարծիքով ամենակարևոր և հիմնական դիվանագիտական փաստաթուղթը **դայմանագիրն է**: Այդպես են անվանում այն փաստաթղթերը, որոնք սահմանում են վտխարաբերությունների հիմնադրույթները, վերաբերում են դեմոստրացիայի ամենակարևոր և ամենակենսական բաներին և նրանց կարգավորմանը: Պակտը և տակտը դայմանագրի (treaty) լատինական համարժեքն է:

1928 թ. Ֆրանսիայի արտաքին գործերի մինիստր Բրիանոյի և ԱՄՆ-ի դեսպանական ֆարտուղար Կելլոգի միջև Փարիզում ստորագրվեց դայմանագիր դաշտնագրի որդես ազգային ֆադախակամության գործիք օգտագործելու արգելման մասին: Սակայն փարիզյան այդ համաձայնագիրը կոչվում է նաև «Բրիան-Կելլոգի դակտ»:

1939 թ. օգոստոսի 23-ին ստորագրված խորհրդագրեմանական չհարձակման դայմանագիրը բաս համախ կոչվում է դակտ, նույնիսկ «Ռիփ-բեմերոդ-Մոլոտով դակտ»:

Այդպիսին է նաև 1940 թ. սեպտեմբերի 27-ին Գերմանիայի, Իտալիայի և Ճապոնիայի միջև ստորագրված համաձայնագիրը, որն ավելի բաս հայտնի է «երեք տերությունների դակտ» անվանմամբ:

Իսկ 1878 թ. Բեռլինի կոնգրեսում ստորագրված դայմանագիրը կոչվում է «Բեռլինի տակտ» և այլն: Այս բոլոր դեպքերում դրանք համարժեք են դայմանագրին:

Համաձայնագիրը, որի լատինական համարժեքն է Կոնվենցիան, իր նշանակությամբ, հարցերի ընդգրկման ծավալով և կարգավորման ուժով ավելի սահմանափակ բնույթ է կրում, քան դայմանագիրը, և կոչված է լուծելու ավելի կոնկրետ և իր բնույթով ավելի դակտ կարևոր դրուքներ, բնե լինում են բացառություններ, ըստ որում, համաձայնագիրը բաս համախ ստորագրվում է կնկելով մինչ այդ կնկված դայմանագրի այս կամ այն դրուքից: Այսպես, 1972 թ. ադրիլի 9-ին Բաղդադում Խորհրդային Միության և Իրաքի միջև ստորագրվեց «Բարեկամության և համագործակցության դայմանագիր»*: Նրանում նախատեսվում էր երկու երկրների միջև զարգացնել տեսակական, մեակուքային և այլ բնույթի հարաբերությունները: Ի կատարումն այդ դակտի, ԽՍՀՄ-ի և Իրաքի միջև ստորագրվեցին մի բարձր առանձին համաձայնագրեր մեակուքայի, տեսության, կրուքայան, տուրիզմի, ադրսի և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Կոմյունիկե սակի բաս կիրառվում է, երբ ավարտվում են բանակցությունները կամ հանդիպումները երկու դեմոստրացիայի բարձր դեկլարացիայի միջև: Գա փաստերն համատեղ ամփոփիչ հաղորդում է այդ բանակցությունների կամ հանդիպումների և նրանց արդյունքների մասին:

Դեկլարացիան և հայտարարությունը նույնատիպ դիվանագիտական փաստաթուղթ են: Նրանք ավելի բաս օգտագործվում են դեմոստրացիայի կամ դեմոստրացիայի դիլեր ձեռնելու այս կամ այն ֆադախակամ, տեսակական կամ այլ հարցի նկատմամբ, դաշտնագրի վտանգի կամ դաշտնագրի դեմում, միջազգային կարևոր նշանակություն ունեցող սկզբունքների և դրուքների նկատմամբ կամ նրանց հարելու առթիվ և նման այլ դեպքերի կադակցությամբ:

Այսպես, 1975 թ. Հեկտինկիում երոդակական բոլոր դեմոստրացիայի, ԱՄՆ-ը ու Կանադան, ընդամենը 35 դեմոստրացիայի, ընդունեցին դեկլարացիա մարդու իրավունքների վերաբերյալ:

Իսկ ինչ վերաբերում է **Արձանագրությանը**, ադա նա դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դայմանագիր, համաձայնագիր, հայտարարություն և այլն համակարգում, գրավում է ամենացածր և համեուտ տեղը: Սովորաբար Արձանագրության միջոցով, հեկվելով մինչ այդ ստորագրված սակի կարևոր և հիմնավոր համաձայնագրերի վրա, կարգավորվում են տեղական բնույթի հարցեր, ինչպես սահմանամերձ գոտում առևտուր անելը, վիզաներ տալու կարգը և ժամկետները, սահմանային որոշ ձեգրտումներ և այլն: Սակայն լինում է նաև, որ հեկց արձանագրության միջոցով է, որ լուծվում են բաս կարևոր ֆադախակական հարցեր: Այսպես,

* Н. Оганесян. Национально-освободительное движение в Ираке. 1917-1958. Ер., 1976

օրինակ, ի հավելումն 1898 թ. դեկտեմբերի 10-ին ԱՄՆ-ի և Իստանբուլի միջև Փարիզում ստորագրված հաւանության դայանաագրի, որով Իստանբուլում ԱՄՆ-ին էր զիջում Ֆիլիպինները, 1900 թ. նոյեմբերի 27-ին Վաշինգտոնում իստանաական դիտարան հերցոգ Արկուր և ԱՄՆ-ի դեսպալան Բարնալդ Հէյը ստորագրեցին Արձանագրություն, որով Իստանբուլում ևրաւում էր Ֆիլիպինյան աւրիոկազին հարող բոլոր կղզիների վրա ունեցած իր իրավունքները: Դրա դիմաց ամերիկյան կողմը որդես փոխհասուցում իստանաական կողմին վճարեց 100 հազար դոլար:

Կամ, 1939 թ. օգոստոսի 23-ին կնիված խորհրդա-գերմանական դայանաագրին ավելացվեց գաղտնի Արձանագրություն երկու դեսուքյունների միջև Եւրոպայում ազդեցության գոտիների բաժանման վերաբերյալ, որի վրա հենվելով խորհրդային զորքերը մասն Լեհաստան, գրավեցին Արեւսյան Ուկրաինան, Արեւսյան Բելոռուսիան, Լատվիան, Լիտվան, Էստոնիան և Բեսարաբիան, իսկ Գերմանիան Լեհաստանի մնացած մասը:

Պայմանագրում սովորաբար արձանագրվում են հիմնադրույթները, իսկ երե մանրամասնությունները գրելու անհրաժեւեսուքյուն է սուաջանում, առյա նրան կցվում է **Հավելված**, որը բացի սեւսից կարող է ըստ անհրաժեւեսուքյան դարունակել նաեւ Բաւեւեցներ կամ նկարագրուքյուն, հասկաոյես, երբ հարցը վերաբերում է ոյեսական ցամաւային և ծովային սահմաններին: Հավելվածի դեւոյում դայանաագրի սեւսում այս մասին լինում է հասուկ ելեւասուկուքյուն:

Պայմանագիրը լինում է հիմնականում գրավոր: Հնում այն գրվում էր գլխավորադես սեւոյագրով կավե սալիկների վրա: Պատոյանվել են հազարավոր նման արձանագրուքյուններ, որոնց զգալի մասը վերաբերում է միջազգային հարաբերուքյուններին: Այդոյիսի սալիկներ են հայտնաբերվել Հին Եգիպտոսի, Խեթական ոյեսուքյան, Ասորեստանի, Բաբելոնի, Հայաստանի և այլ երկրների տարածներում: Մակայն եղել են դեւոյեր, որ դայանաագրերը գրվել է բանկարժեւ մեւադի վրա: Մ.թ.ա. 1296 թ. Ռամեսսե 2-ի և Խասսուեւի 3-ի միջև կնիված դայանաագրերը գրվել է արձաքյա քիթեղի վրա: Խեթական քազավորը դրա վրա փորագրել է տալիս դայանաագրի սեւսը, իր և իր գլխավոր հովանավոր Բամու և կայծակի ասուված Թեւուքի ոյասկերը և սղարկում եգիպտական փարավոնին: Վերջինս Խասսուեւիին ուղարկեց արձաքյա նման մի քիթեղ նոյն սեւսով, որ նեւանակում էր, որ կողմերի միջև դայանաագրերը սուրագրվել է:

Հեւագայում, գրի և զրչագրուքյան կասարեւագործման և այրուքեւնի հանդես զաղուց հեւո, օգտագործվում է ավելի կարծր նյութ՝ քազալս, մարմար և այլն:

Այդ տվանդուքյը հասկաոյես տարածված էր Հին Հունաստանում: Իսկ Հին Հռոմում դայանաագրերը գրվում էին կտավի, փայտյա տախտակների, քրոնզե և մեւաոյա քիթեղների վրա: Կտավը երկար չէր դիմանում, փայտյա տախտակը հաճախ հեղեկի զոն էր դաւանում, իսկ քրոնզից և ոյոնձից զեւն էին ձուլում: Այդ ոյասճառով էլ Հին Հռոմից համեմատա-

բար ավելի փիչ դայանաագրերի սեւսեր են հասել մեզ և այն էլ շնորհիվ ոյասմիչների գրառումների:

Ավելի ոււ գործածուքյան մեչ մտավ մագաղաքը, մինչեւ որ ամեւասարածվածը դարձավ քուղքը, որի վրա գրի են առնվում դիվանագիտական քուղր փաստաքղթերը:

Առանձին դեւոյերում դայանաագրերը լինում է բանավոր, որը դիվանագիտական դրակիկայում ստացել է «**ջեւեւմեւյան համաձայնագիր**» անվանումը: Այն հիմնված է փոխադարձ վաստուքյան վրա՝ կողմերը սովորաբար բանավոր համաձայնուքյան են զալիս այս կամ այն հարցը լուծել երկուսի համար ընդունելի ձեւով: Ջեւեւմեւյան համաձայնագիրը քեւեւ հիմնված է քարոյական սկզբունքի վրա, սակայն միջազգային իրավունքում ճանաչում է ստացել այն սեւակեւը, որ դայանաագրերը գրավոր, քեւ բանավոր, ոյես է կասարվի՝ «Պակտ սերվանտա սունս»:

1937 թ. հունվարի 2-ին Հռոմում Անգլիայի և Իտալիայի միջև կնիվեց առաջին ջեւեւմեւյան համաձայնագիրը Միջերկրական ծովի կարգաւիճակի մասին: Համաձայնագիրը ձեւք քերվեց Իտալիայի արտաքին գործերի մինիստր Կոմս Չիանոյի և Հռոմում Անգլիայի դեստյան Դոմինոնի միջև: Ըստ դրա, Իտալիան ոյարավորվում էր ոյահոյանել Միջերկրական ծովի ստատուս փոնս: Միաժամանակ Անգլիան և Իտալիան ոյարավորվում էին ճանաչել Միջերկրական ծովում ելք ու մոսքի, ինչոյես նաեւ տրանզիտի ազատուքյունը:

1938 թ. աոյրիլի 16-ին երկու երկրների միջև կնիվեց երկրորդ ջեւեւմեւյան համաձայնագիրը, որով Իտալիան ոյարավորվում էր Բաղաւաղիական ոյաստեւագրի ավարտից հեւո Իստանբուլից դուրս քերել իր կամավորներին, իսկ Անգլիան խոտտանում էր հասնել Ազգերի վիզայի կողմից Եթովպիայի վրա Իտալիայի գերիշխանուքյան ճանաչմանը և այլն:

Միջազգային հարաբերուքյունների սեւակեւից աս կարեւոր ջեւեւմեւյան համաձայնագիր ձեւք քերվեց 1946 թ. Լոնդոնում, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Անգլիայի, Չինաստանի և Ֆրանսիայի միջև՝ ՄԱԿ-ի Անվասնագուքյան խորհրդի ոչ մեւական վեց անդամների վերաբերյալ: Կողմերը համաձայնվեցին, որ նրանք ոյես է ընտրվեն այն հաւելով, որ ստուտովի աշխարհագրական ոյասկանեւուքյան արդարացիուքյան սկզբունքը: Ըստ այդմ էլ ՄԱԿ-ի Անվասնագուքյան խորհրդի հիւնգ մեւական անդամները համաձայնվեցին, որ ոչ մեւական անդամները ոյես է ներկայացնեն Արեւսյան Եւրոպան, Արեւելյան Եւրոպան, Լատինական Ամերիկան, ԱՖրիկան, Մերձավոր Արեւելը և այլն:

Պայմանագրում սովորաբար նեւում է նրա ուժի մեչ մեւեւու կարգի մասին: Առանձին դեւոյերում կողմերի համաձայնուքյանը դայանաագրերը ուժի մեչ է մեւում նրա ստորագրումից անմիջաոյես հեւո: Մակայն ավելի հաճախ, մասնավոր կարեւոր դայանաագրերը, Լեթական են վավեւացման ոյասիճիկացիայի ոյեսուքյան դեկտավարի՝ ոյրեգիդեւեւի, քազավորի կամ նրանց համարժեւ կոլեկտիվ մարմնի կողմից: ԽՍՀՄ-ում մինչեւ ոյրեգիդեւեւական կառավարման ձեւին անցնելը դայանաագրերը վա-

վերացվում էին Գերագույն խորհրդի նախագահության կողմից: Այդ կառավարությանը ընդունվում է վավերագիր, որտեղ նշվում է, որ դայմանագիրը ֆինանսվել է ղեկավար մարմնի կողմից, բերվում է դայմանագրի սեփական ընդգծվում, որ սվյալ ղեկավարները հավասարաբար կենցաղային դայմանագրի տարիքն ու ոգուն, որից հետո դրվում է ղեկավարի ստորագրությունն ու ղեկավար կնիքը: Դրանով դայմանագիրը համարվում է վավերացված:

Բազմակողմանի դայմանագրերի դեղմում վավերագիրը համընդունվում է դայմանագրով նախատեսված ղեկավարներին մեկին, որը կոչվում է դայմանագրատախ' դեղողիսոր:

Երկկողմանի դայմանագրերի դեղմում նրանց միջև տեղի է ունենում վավերագրերի փոխանակում: Այս դեղմում կա մի նրբություն: Եթե դայմանագիրը ստորագրվել է կողմերից մեկի մայրաքաղաքում, ապա վավերագրերի փոխանակումը կատարվում է մյուս կողմի մայրաքաղաքում: Օրինակ, Անդանա-իրանական քաղաքականության և անվտանգության դայմանագիրը ստորագրվեց 1927 թ. նոյեմբերի 27-ին Անդանուսանի մայրաքաղաք Քարպուլում, իսկ վավերագրերի փոխանակումը տեղի ունեցավ Իրանի մայրաքաղաք Թեհրանում: Կամ 1991 թ. հուլիսի 27-ին Թբիլիսիում Հայաստանի և Վրաստանի միջև ստորագրվել է միջդրեսական դայմանագիր, որի վավերագրերի փոխանակումը տեղի կունենա Երևանում:

Պայմանագրի վավերացման համար կոնկրետ ժամկետներ չեն նշանակվում: Նրա արագ կամ դանդաղ վավերացումը կախված է կողմերի Երևանագրով լավատեսության աստիճանից: Լինում են դեղմեր, երբ վավերացումը ձգձգվում է մի քանի տարի: Պոռնոգրաֆիկ գրականության ստանդանդն դեմ դայմանագրի մեկնելու Ժնևի 1923 թ. կոնվենցիան Ֆրանսիան վավերացրեց միայն 1940 թ. մարտի 12-ին:

Միջազգային դրակազմում հաճախ է դաստիարակ, երբ ղեկավարության քաղաքական մարմինը, որն իրավասու է վավերացնելու դայմանագիրը, չի վավերացնում իր իսկ ներկայացուցիչների կողմից արդեն ստորագրված դայմանագիրը, որի դաստիարակները սարքեր են, սակայն զվարավոր փաստարկն այն է, որ այդ դայմանագիրը սվյալ դասին նույնպես հարմար չէ գործարել կամ այն լիովին չի արտահայտում այդ ղեկավարության ազգային Երևանագրի հետ կնքված դայմանագիրը, 1909 թ. Լոնդոնի դեկլարացիան ծովային դաստիարակների մասին չվավերացրին նրան մասնակից բոլոր ղեկավարները և այլն: Մակայն մինչև օրս ամենատարածված դեղմը ԱՄՆ-ի սենատի հրաժարվելն էր վավերացնել ամերիկյան կառավարության 1919 թ. հունիսի 28-ին ստորագրած Վերսալի հաշտության դայմանագիրը: Հիջազը և Էկվադորը, որոնք ստորագրել էին Վերսալի դայմանագիրը, նույնպես հրաժարվեցին նրա վավերացումից:

Պայմանագրերի գործողության ժամկետը սահմանելու միասնական և դաստիարակ օրենք գոյություն չունի: Այն կարող է կնքվել մեկ տարով, հինգ տարով, տաս կամ քսան տարով և ավել կամ դակաս ժամկետով,

բայց դայմանագրում կոնկրետ կերպով ղեկավար է արձանագրվի, երբեմն արձանագրում հողվածով, նրա ուժի մեջ լինելու ժամկետը:

Այդ կառավարությանը առաջանում է նրա ժամկետը երկարացնելու դրոլոնգացիայի և չեղյալ համարելու՝ դեմոնստրացիայի կամ ուժը կորցրած լինելու հարցը, որը ԵՄ կարևոր հանգամանակ է միջազգային դիվանագիտության մեջ: Մոլորաբար դայմանագրում նշվում է նրա դրոլոնգացիայի կարգը: Այսպես, 1991 թ. օգոստոսի 14-ին Հայաստանի Հանրապետության և Լիսվալի Հանրապետության միջև միջդրեսական հարաբերությունների մասին Պայմանագրի 16-րդ հոդվածում գրված է. «Մույն դայմանագիրը կնքվում է հինգ տարի ժամկետով: Պայմանագրի գործողության ժամկետը ինքնուրույն կերպով չի կարող ավելանալ կամ կարճանալ, եթե քաղաքականապես կողմերից մեկը ժամկետը լրացնելուց փոքր ամիս առաջ գրավոր չի հայտնում նրա գործողությունը չեղարացնելու մասին իր ցանկությունը»*: Պայմանագրի երկարաձգման ժամկետի մասին կողմերի միջև կարող է ստորագրվել նաև արձանագրություն:

Իսկ եթե կողմերից մեկը ցանկություն չունի երկարաձգել դայմանագրի գործողության ժամկետը, ապա նա, ըստ դայմանագրով սահմանված, վեց ամիս առաջ, արձանագրում դեղմերում նաև մեկ տարի առաջ մյուս կողմին տեղյակ է դաստիարակ այդ մասին, այսինքն չեղյալ է հայտարարում դեմոնստրացիայի է ենթարկում դայմանագիրը:

Դեմոնստրացիան կարող է տեղի ունենալ նաև ավելի վաղ, եթե կողմերից մեկը խախտում է դայմանագրի դրոլոնգությունը: Այդպես դաստիարակ Դաբիսի և դաստիարակ վերաբերյալ խորհրդա-անգլիական դայմանագրի հետ, որը ստորագրվել էր Լոնդոնում 1942 թ. մայիսի 26-ին: Բանտարի ժամանակով: Մակայն երբ Անգլիան 1954 թ. հոկտեմբերի 23-ին ստորագրեց Փարիզյան համաձայնագրերը, որոնցով հնարավորություն էր առաջանում ԳՖՀ-ի համար ունենալ իր բանակը, ռազմական ուժերը և մտնել ՆԱՏՕ-ի մեջ, ապա խորհրդային կառավարությունը դա համարեց խորհրդա-անգլիական դայմանագրի հիմնադրությունների կոդիս խախտում և 1955 թ., այսինքն ժամկետից յոթ տարի ԵՄ, չեղյալ հայտարարեց այն:

Դիվանագիտական դրակազմում ընդունված է դայմանագրի կամ համաձայնագրի այսուհետ կոչված նախատեսություն: Հայտնի է, որ դայմանագրի սեփական վրա ազդանք են կողմերի լիազոր ներկայացուցիչները: Տեխնապարտական հետո նրանք կարող են դայմանագրի սակ դնել իրենց ազգանունների առաջին տարեը՝ ինիցիալները: Դա նշանակում է, որ դայմանագրի կազմումը սվյալ սեփական և խնդրությունները հիմնականում ավարտվել է և իրենք հավանություն են տալիս դրան: Մակայն դա չի նշանակում, որ այն ընդունված է և ուժի մեջ է մտել: Տեղի է ունեցել միայն նրա նախնական ստորագրումը: Ինչու՞ է այդ ձևը կիրառվում: Դա տեղի է ունենում այն դեղմում, երբ սեփական թեև համաձայնեց-

* Դայմանագրի Գործողություն, Երևան, 16 VIII 1991:

ված է լիազոր ներկայացուցիչների կողմից, սակայն դատահանգվում է նաև կառավարության վերջնական հավանությունը, որի ժամանակ բացառված չեն առանձին փոփոխություններ, esկումներ, ուղղումներ և այլն: Մակայն այդ ուղղումները կարող են վերաբերել ոչ թե հիմնադրույթներին, այլ խմբագրմանը և ոչ ավելին: Հակառակ դեպքում դայմանագիրը իր իմաստը կկորցնի և նախատեսածի փոխարեն կդառնա նոր փաստաթուղթ:

Նախաստորագրումը կիրառվում է նաև այն դեպքում, երբ նրա գործողության մեջ դնելը կողմերը ինչ-ինչ դասձաններով սվյալ դատին նդասակահարմար չեն գտնում և հետաձգում են ավելի ուշ ժամանակի:

Երբ որ այդ դասձանները վերանում են և կողմերը համաձայնվում են դայմանագիրը գործողության մեջ դնելու վերաբերյալ, այն ժամանակ նախաստորագրված սեփսը փոխարինվում է հիմնական սեփսով, որի սակարդն դրված են լիազոր ներկայացուցիչների լիվ ստորագրությունները:

Այս սկզբունքը բավականին սարածված է: Օրինակ, 1925 թ. Խոկսեմբերի 16-ին նախաստորագրվեցին Լոկարնոյի համաձայնագրերը, որոնք ստորագրվեցին նույն թվականի դեկտեմբերի 1-ին:

Սակայն չդիտվ է կարծել, որ նախաստորագրումը դարձադիր է և բոլոր դայմանագրերն ու համաձայնագրերը նրա բովով են անցնում: Դա տեղի է ունենում միայն կողմերի ցանկությամբ և դայմանավորվածության դեպքում:

Պայմանագիրը ստորագրելիս կիրառվում է այժեմասի՝ հերթականության սկզբունքը: Դրա էությունը հետևյալն է: Հայտնի է, որ երկկողմանի դայմանագիրը սովորաբար կազմվում է երկու լեզվով և այն ստորագրողները համարվում են Կողմեր: Պայմանագրի այն սեփսում, որ գրված է այն ստորագրած կողմերից մեկի լեզվով և նախատեսված է այդ կողմի համար, նրա անվանումը (այսինքն երկրի անունը), լիազոր ներկայացուցիչների ստորագրությունը, կնիքը և բուն սեփսը սվյալ կողմի լեզվով դրվում են առաջին տեղում: Առաջին կամ դասավոր տեղը համարվում է սեփսի ներքին ձախ կողմը, եթե ստորագրությունները դրվում են կողմերի: Իսկ եթե ստորագրությունները դրվում են մեկը մյուսից վերև կամ ներքև, ադա առաջինը և դասավորը համարվում է վերևի տեղը:

Ասեմք, եթե ստորագրվել է Ֆրանս-իտալական դայմանագիր և այն կազմվել է Ֆրանսերեն և դարսկերեն լեզուներով, ադա դայմանագրի դարսկերեն լեզվով կազմված բնագրի սեփսի ներքին ձախ տեղում նեվում է Իրանի անունը, դրվում նրա ներկայացուցչի ստորագրությունը և կնիքը, իսկ Ֆրանսիական սեփսում ընդհակառակը:

Այժեմասի սկզբունքը խստրեն դադողանվում է երկկողմանի դայմանագրերի ստորագրման ժամանակ և դիտվում կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի իրականացում:

Այժեմասի սկզբունքը հազվադեպ է կիրառվում բազմակողմանի դայմանագրի ժամանակ, ավելի ճիշտ այն կիրառվում է մի փոքր փոփոխված ձևով: Դեռևս անցյալ դարից ընդունված սովորույթի համար

ձայն բազմակողմանի դայմանագրի բնագիրը կազմվում է մեկ օրինակով մեկ կամ մի քանի լեզուներով: Այդ դեպքում միակ բնագիր օրինակում ըստ այբբենական կարգի նեվում են այդ դայմանագիրը ստորագրած դեռությունները և ըստ այբբենական կարգի դրվում նրանց ներկայացուցիչների ստորագրությունները: Բայց այժեղ կա մի նբբություն: Բազմակողմանի դայմանագրի մասնակից դեռություններն իրենք են որոշում թե ստորագրության համար ո՞ր այբուբենն է հիմք ընդունվում, քանի որ այբուբենների մեջ տարբերակները հերթականության հարցում կան տարբերություններ: Արաբական այբուբենը տարբերվում է անգլիականից, իսկ նա ռուսականից, որն իր հերթին տարբեր է հայկական այբուբենից և այլն:

Իհարկե այս հարցում, մանավանդ անցյալ դարում, եղել են հազվադեպ բացառություններ, երբ բազմակողմանի դայմանագրի յուրաքանչյուր մասնակցի համար կազմվել է բնագիր սեփս: Մեր օրերում այդդեպ են վարվում, երբ դայմանագիրը ստորագրող դեռությունների թիվը չի անցնում 3-4 դեռությունից:

Պայմանագրերը լինում են բաց և վակ: Այդ դարագան օրդես կանոն նեվում է դայմանագրի սեփսում:

Բաց են համարվում այն դայմանագրերը, որոնց ազատեն կարող է միանալ ամեն մի դեռություն, դրա վերաբերյալ անելով համադասասխան հայտարարություն: Այդ մասին տեղյակ է դադիվում դայմանագրատաի (դեդողոստ) դեռությունը, որն իր հերթին տեղեկացնում է դայմանագիրը ստորագրած մյուս դեռություններին:

Սովորաբար բաց տիդի դայմանագիր են հանդիսանում զանազան միջազգային կոնվենցիաները միջուկային զենքի փորձարկումների դարդարեցման, փմիական, բակտերիոգիական զենքի արգելման, դաստերազմի ժամանակ իտաղոլ բնակչության զնդակոծման անթույլատրելիության, ռազմագերիների նկատմամբ մարդասիրական վերաբերմունքի, Երջակա միջավայրի դադողանման մասին և այլն:

Փակ տիդի դայմանագրեր են մեծ մասամբ ռազմադադաական բլոկներ ստեղծող դայմանագրերը՝ ՆԱՏՕ, Բադդադի դակս և այլն, որի դեդդում եթե որեւէ դեռություն ցանկանում է միանալ այդ դաեւագրերին, ադա դա եմբակա է ֆնմարկման և դադահանգվում է դրանց անդամ-դեռությունների համաձայնությունը:

Սակայն կան նաև այլ բնույթի, ոչ ռազմադադաական դայմանագրեր, որոնք նույնդես վակ են համարվում և այդ մասին հասուկ նեվում է դայմանագրում: Այդդիսին է մեր կողմից արդեն իբեսակված Հայաստանի և Լիսվայի միջև միջդեսական հարաբերությունների մասին 1991 թ. օգոստի 14-ին ստորագրված դայմանագիրը, որի 12-րդ հոդվածում սաված է. «Հայաստանի Հանրադեռության և Լիսվայի Հանրադեռության միջև կնքված երկկողմանի դայմանագրերն ու համաձայնագրերը չեն կարող բաց լինել երոդդ կողմի միանալու համար»*:

* Հայաստանի Հանրադեռություն, Երեվան, 16 VIII 1991:

Սակայն փակ լուսնաճառագրերը չդնե՛ս է Եվրոպեյ գաղտնի լուսնաճառագրերի հետ, որանք սարքեր բնույթի փաստաթղթեր են: Փակ լուսնաճառագրերը, ինչդեռ ևս բացերը, հրատարակվում են ևս նրանց մասին տեղյակ են դառնում բոլոր Եվրոպայի կողմերը և միջազգային համաժողովները: Մինչդեռ գաղտնի լուսնաճառագրերը, ինչդեռ ևս հուշում է անունը, չի հրատարակվում, նրա մասին դատարանական որոնք հաստատում չի լինում ևս դրա մասին գիտեն միայն ստորագրած կողմերը: Գաղտնի լուսնաճառագրերը չափազանց մեծ սարածում ունենին հին Երջանում, միջնադարում, ինչդեռ ևս նոր Երջանում: Մեր օրերում էլ նրանք հազվադեպ չեն: Այդ բնույթի լուսնաճառագրեր սովորաբար ստորագրվում են ազդեցության գոտիների բաժանման, ռազմական կապիցիտաներ ստեղծելու, դատարանների և տեղաբնակիչ նոր ձեռնարկումների և բազմաթիվ այլ նպատակներով:

Այդպիսի լուսնաճառագրեր էր 1916 թ. մայիսի 16-ին Անգլիայի ներկայացուցիչ Մարկ Մայսի և Ֆրանսիայի ներկայացուցիչ Ֆրանսուա Ժորժ-Պիկոյի միջև ստորագրված համաձայնագիրը, որը ստացել է «Մայս-Պիկոյի համաձայնագիր» անունը, Օսմանյան կայսրության արքայական երկրների բաժանման մասին: Ըստ այդ գաղտնի համաձայնագրի Անգլիան իրավունք էր ստանում իր տիրապետությունը հաստատել Իրանում և Պարսիստանում, իսկ Ֆրանսիան՝ Սիրիայում և Լիբանանում*: Առաջին համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո Անգլիային և Ֆրանսիային հիմնականում հաջողվեց իրագործել այդ գաղտնի համաձայնագրի կետերը:

Գաղտնի համաձայնությունն ձեռք բերվեց մասն 1945 թ. փետրվարի 4-12-ը կայացած Ղրիմի կոնֆերանսի ժամանակ: ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի և Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարները ստորագրեցին «Երեք մեծ տերությունների համաձայնագիրը Հեռավոր Արևելքի հարցերի վերաբերյալ»: Այն նախատեսում էր, որ Երեքոսկայան պատերազմի ավարտից հետո Խորհրդային Միությունը պատերազմի մեջ է մտնելու Գաղտնի լուսնաճառագրի դեմ: Դրա դիմաց դաժնակիցները համաձայնվում էին ԽՍՀՄ-ին սալ Սալսալին կղզու հարավային մասը, Կորեայի կղզիները և այլն: Այս գաղտնի համաձայնագիրը ևս մինչև վերջ իրագործվեց:

Միջազգային իրավունքի նորմերի համաձայն երկկողմանի և բազմակողմանի դիվանագիտական լուսնաճառագրերը դնե՛ս է խարսխված լինեն իրավաբանականության և միմյանց ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքների վրա: Դա ֆաղտնի ևս մեջ է ևս ազդելու ու դատարանների միջև հավասարություն հաստատելու սկզբունքի բարձրագույն նվաճումն է:

Սակայն իրականում միջոց չէ, որ այդպես է լինում: Պատերազմը, մանավանդ հին ու միջին դարերում, հայտնի են անիրավաբանական լուսնաճառագրերի կնքման, հաղթած ևս ուժեղ դատարան կողմից դատարանված, փոքր ևս բույլ դատարանը իրեն ձեռնադրելու լուսնաճառագրերի դատարանը:

* Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. 1st Series, vol. IV, London, 1952.

լու բազմաթիվ դեղեր: Սակայն չեն նման լուսնաճառագրերը նոր Երջանում ևս մեր օրերում: Դրանց բլին են դատարանում երկու ևս ավելի դատարանների կողմից երբեք դատարան վերաբերյալ լուսնաճառագրերի ստորագրումը, որոնք Եվրոպայի համաձայնական ճանաչություն են ունենում այդ դատարանի համար: Այդ բնույթի լուսնաճառագրեր է 387 թ. Հռոմի և Մասսակայան Պարսիստանի միջև ստորագրված լուսնաճառագրը Հայաստանի բաժանման մասին՝ առանց վերջինիս նախնական գիտություն ևս համաձայնության: Դա հանգեցրեց Արևելադարձից դիմաստիայի անկմանը ևս հայերի դատարանության կորուստին: Բազմիցս այդ ճակատագրին է արժանացել Ռեչ Պոպոլիսան՝ Լեհաստանը: 1795 թ. հոկտեմբերի 24-ին Ռուսաստանի, Ավստրիայի և Պրուսիայի միջև ստորագրվեցին գաղտնի համաձայնագրեր Ռեչ Պոպոլիսայի երրորդ վերջնական բաժանման մասին: լուսնաճառագրի ստորագրումը հաջորդեց 1794 թ. Թադեոս Կոսյուցկոյի ղեկավարությամբ լեհերի ազատագրական պայքարությանը: Երևա երեք հետադիմական միադատարաններ որոշեցին կայսրուհի Եկատերինա 2-ի խոսքերով ասած «ոչ միայն մարել մինչև վերջին կայծը, որ բռնկվել է հարևան օջախում, այլև կանխել, որդեկողմ ևս երբեմն կրկին չբոցավառվի մոխիրներից»: Այդ համաձայնագրով լեհական հողերը բաժանվեցին երեք մասի ևս անցան ցարական Ռուսաստանի, Ավստրիայի և Պրուսիայի տիրապետության ևս:

Կան նաև ուժեղ դատարան կողմից բույլ դատարանն անիրավաբանական լուսնաճառագրեր դատարանելու բազմաթիվ այլ դեղեր: Դրանց բլին են դատարանում Թուրքիայի կողմից 1920 թ. դեկտեմբերի 2-ին Հայաստանին դատարանված Ալեքսանդրապոլի լուսնաճառագրերը, անգլո-իրանական 1930 թ., անգլո-եգիպտական 1936 թ. ևս բազմաթիվ այլ լուսնաճառագրեր:

Դիվանագիտական լուսնաճառագրերի մասին խոսելիս հարկ է համառոտակի կանգ առնել դաժնակցային լուսնաճառագրերի որոշ կողմերի լուսնաբանության վրա: Այդպիսի լուսնաճառագրեր կնքվել են սկսած հին դարերից մինչև մեր օրերը: Դաժնակցային լուսնաճառագրեր էր Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի և Անգլիայի միջև կնքված լուսնաճառագրերի Եվրոպա, որի հիման վրա 1907 թ. ձևավորվեց Անտանտը, 1942 թ. ստորագրված Անգլո-խորհրդային-իրանական լուսնաճառագրերը դաժնակցի մասին ևս բազմաթիվ այլ լուսնաճառագրեր, որ կնքվել ու Եվրոպայում են կնքվել աշխարհի բոլոր մասերի երկրների միջև:

Այդ լուսնաճառագրերի առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ դատարանվում է մեծ ձեռքարկությամբ որոշել, քն որ դատարաններում լուսնաճառագրերը ստորագրած դատարանները դատարան են կատարել իրենց դաժնակցային դատարանությունները: Այդ կադատարանությամբ դիվանագիտության մեջ առաջացել է կազուս Գաղտնի (casus foederis) հատկացությունը, որը բարձրագույն ճանաչություն է «դաժնակցի դեղ» կամ առիթ, այսինքն այնպիսի լուսնաճառագրի առաջացում, որ համադատարանում է լուսնաճառագրի մեջ ձեռակերպած «դաժնակցային դատարան»

կանոնություններ» հասկացությանը, որից ինքնաբերաբար բխում է այդ դատարկանությունները կատարելու անհրաժեշտությունը: Դա մեծ մասամբ կառված է լինում դատարկանի հետ, երբ դայմանագիրը ստորագրած կողմերից մեկը ենթարկվում է հարձակման կամ այնուհետև դայմաններ են ստեղծվում, երբ նա է հարկադրված դատարկանական գործողությունների դիմելու: Այս առնչությամբ դիվանագիտական որակաչական ձևավորվել է «casus belli» «դատարկանի առիթ» հասկացությունը: Պայմանագրում eas հստակ կերպով սահմանվում է, թե ինչը կարող է ծառայել casus belli, որին դիմել է անմիջապես հաջորդի casus foederis. Այսուհետ, օրինակ. ավստրիական Երցիցոգ Գրանց Ֆրանցիսկանդի սղանությունը Սարաեյոյում 1914 թ. հունիսի 26-ին եւ դրան հաջորդած Ավստրո-Հունգարիայի վերջնագիրը Սերբիային դարձան առաջին համաշխարհային դատարկանի սկսման առիթ՝ casus belli, որին հաջորդեց թե՛ Անսանի մեջ մտնող երկրների՝ Ռուսաստանի, Անգլիայի եւ Ֆրանսիայի, եւ թե՛ եռյակ դաշինքի երկրների՝ Գերմանիայի, Ավստրո-Հունգարիայի եւ Օսմանյան կայսրության, կազմու Ֆեդերիս՝ դաշինկային դատարկանություններ կատարելու դադար:

Եւ, վերջապես, դիվանագիտական գործունեության մեջ կարելու ենք է գրավում լեզվի հարցը: Գոյություն ունի դիվանագիտական լեզու հասկացությունը, որի սակ մկաթի է առնվում ա) դիվանագիտական փաստաթղթերի՝ դայմանագրի, համաձայնագրի, արձանագրության եւ դիտարկությունների միջև դիվանագիտական գրագրության լեզուն եւ բ) դիվանագիտական սերմնների եւ դարձվածների ամբողջությունը, որը բնորոշ է արտաքին փոխհարաբերության այդ բնագավառին:

Հնում դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունը իրականացվել է սեռաբարձր ափսոսանքով լեզվի հիման վրա, հեղեմական օրջանում մեծ սարածում է ստանում հունարենը, մասամբ ասորերենը, միջնադարյան Երոտայում միջազգային դիվանագիտական լեզվի Ֆունկցիաներն իր վրա էր վերցրել լատիներենը, իսկ մոսալմանական Արեւելում՝ արաբերենը: 18-րդ դարից մեծանում է Ֆրանսիական լեզվի նշանակությունը, որը ոչ դատարկանական կերպով դառնում է միջազգային դիվանագիտության լեզու: Հետագայում ուժեղանում է նաեւ այլ լեզուների, մասնավորապես անգլերենի նշանակությունը: Թեւեւ այսօր անգլերենը eas սարածում է գտել, այդուհանդերձ, կարող եմք ստել, որ գոյություն չունի մեկ միասնական դիվանագիտական լեզու, որ դատարկար լինի դայմանագրերի կազմման եւ դիվանագիտական գրագրության իրականացման ժամանակ: Ընդհակառակը, մեր օրերում դիտարկվում է հակառակ երեւոյթը՝ դիվանագիտական փաստաթղթերը կազմել եւ գրագրությունը իրականացնել դիտարկությունների ազգային լեզուներով: Ազգային լեզուներով դայմանագրերի եւ այլ դիվանագիտական փաստաթղթերի կազմումը դարձել է բոլորի կողմից ընդունված երեւոյթ եւ որեւէ առարկայի չի հանդիմանում: Եթե դայմանագիրը ստորագրում են Իրաքը եւ Իրանը, ապա նրա սեփական լեզուներով է ոչ թե Ֆրանսերեն կամ անգլերեն,

ինչոյնս դա կարող էր դատարկել նախկինում, այլ արաբերեն եւ դատարկերեն. եթե ստորագրվում է Կորեայի եւ Չինաստանի միջև՝ ապա կորեերեն եւ չինարեն եւ այլն: Ըստ որում, դայմանագրի ինչ լեզվով գրված լինելու հանգամանքը դատարկար կերպով նշվում է նրա սեփական:

Պայմանագիրը սարքեր լեզուներով կազմելու առնչությամբ ծագում է նրանց առեւտրային, այսինքն «միանման ուժ ունենալու» կամ «հավասարազոր լինելու» հարցը: «Առեւտրային սեփական» դիվանագիտական սերմին է, որ նշանակում է ձեզրիս, բնագրի ուժ ունեցող, սկզբնաղբյուրի վրա հիմնված սեփական, որ ճանաչում են դայմանագիրը ստորագրած բոլոր կողմերը:

Նախկինում, երբ դայմանագիրը ստորագրում էին բազմաթիվ դիտարկություններ եւ այն կազմվում էր համադատարկանաբար բազմաթիվ լեզուներով, նրանք բոլորը չէին, որ համարվում էին առեւտրային: Տեփանում կոնկրետ նշվում էր, թե որ լեզվով կամ լեզուներով գրվածն էր համարվում առեւտրային: Մակայն հետագայում, մանավանդ մեր օրերում, բազմակողմանի դայմանագրերը գրվում են այն ստորագրած բոլոր դիտարկությունների լեզուներով եւ այդ բոլորն էլ համարվում են առեւտրային, այսինքն՝ միանման ուժ ունեցող, հավասարազոր: Եւ այդ մասին հասուկ ընդգծվում է դայմանագրի սեփական: Դա ձևական հարց չէ, այլ բոլոր դիտարկությունների հավասարության սկզբունքի իրականացում:

Այդ նույն իրավաստարկության սկզբունքը դատարկանում է երկկողմանի դայմանագրի ժամանակ: Պայմանագրի սեփական ընդգծվում է, որ երկու լեզուներով գրված սեփական էլ համազոր են: Այսուհետ, օրինակ, Հայաստանի եւ Լիբանանի միջև միջդատարկանական հարաբերությունների մասին դայմանագրում արձանագրված է. «Ստորագրված է 1991 թ. օգոստոսի 14-ին Վիլնյուսում, յուրաքանչյուրը երկու օրինակով՝ հայերեն եւ լիսվերեն, ընդ որում՝ երկու բնագրերը հավասարազոր են»:

Մակայն միջազգային դիվանագիտության դատարկանը հայտնի են դեղեր, երբ դայմանագիրը չի կազմված այն ստորագրած դիտարկությունների ազգային լեզուներով: Այդուհետք էր Ռուսաստանի եւ Շառլոտիայի միջև 1905 թ. կնքված հատարկանական դայմանագիրը, որ գրված էր անգլերեն եւ Ֆրանսերեն լեզուներով: Եւ հետաքրքիրն այստեղ այն էր, որ վեճերի ծագման կամ սարքերեցումների դեղերում, դատարկար, այսինքն բնագրի ուժ ունեցողը, , համարվում էր, ինչոյնս նշված էր դայմանագրում, Ֆրանսերեն լեզվով կազմված սեփական:

Բոլոր սեփականի միջազգային դայմանագրերը՝ դայմանագիր, համաձայնագիր, արձանագրություն, դատարկանական հայտարարություն եւ այլն, ՄԱԿ-ի անդամ դիտարկությունները դատարկար կերպով գրանցում են ՄԱԿ-ի փաստադատարկանում:

Դրանից հետո նրանք հրատարկում են ՄԱԿ-ի փաստաթղթերի համադատարկանական ժողովածուներում եւ դառնում համաշխարհային համարկան սեփականությունը:

ՏԱՐԲԵՐ ՄԱԿԱՐԴԱԿՆԵՐԻ ՄԻԶՁԱԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԵՎ ՀՆԱԳԻՊՈՒՄՆԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ, ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄ ԵՎ ԱՆՅՎԱՅՈՒՄ

Համաժողովներն ըստ անհրաժեշտության կարող են լինել ղեկավարների, կառավարության ղեկավարների և արժին գործերի մի-նիստների, ինչդեռ նաև այլ մակարդակի դիվանագիտական ներկայա-ցուցիչների հանդիպումներ և խորհրդակցություններ:

Հին Երջանում միջազգային դիվանագիտական խորհրդաժողովներ չեն գոմարվել. թեև ևղիկ են առանձին փորձեր: Մ.թ.ա. 448 թ. Աթենա-կան ղեկավարները ակամավոր ղեկավար Պերիկլեսը փորձեց հրավիրել Հունաստանի ֆաղափ-ղեկությունների՝ ղոլիսների ղյանհելլենական կոնգ-րես, նույնպես ունենալով նրանց միավորել Աթենի ֆաղափական հովա-նու ներքո: Բայց այն հնարավոր չէր, որ գալիական արեալանի ժամանակ (մ.թ.ա. 58-51 թթ.) կարողացավ գումարել «համա-գալիական կոնգրես», որին մասնակցեցին գալիական բոլոր ցեղերի ներկայացուցիչները: Նրանք Կեսարիին ճանաչեցին որդես իրենց առաջ-նորդ: Այդ ժամանակ Գալիայի մեջ մտնում էին ժամանակակից Ֆրանսի-այի և Բելգիայի սերիսորիաները և Գերմանիայի սերիսորիայի մի մա-սը: Իհարկե, ցեղաղետների այդ համահավաքը միայն մեծ վերադասու-մով դեռ է ընդունել որդես միջազգային կոնգրես:

Միջին դարերում միջազգային դիվանագիտական համաժողովների դեր որոշ չափով կասարել են սիեզերաժողովները, որ գումարվել են Հռո-մի դատի և Կոստանդինապոլսի դատարարի կողմից, Ես հաճախ բյուզանդական կայսրերի հետ համատեղ կամ նրանց աջակցությամբ: Տի-եզերաժողովների գումարման անմիջական նույնպես թեև եղել են կրոնական զանազան հարցեր, այդուհանդերձ, դրանց հետ միասին քն-նարկվել են ֆաղափական, այդ թվում և երոդական ղեկավարությունների փոխհարաբերությունների հարցեր:

Տիեզերաժողովներին, որ համեմատաբար կանոնավոր կերպով հրա-վիրվում էին 12-15-րդ դդ. Ես հաճախ մասնակցում էին երոդական երկրների ղեկավարները, հրավիրվել են միատեղ և այլն:

Դրանցից հիշատակության են արժանի Կլեմոնում (1095 թ.), Լիո-նում (1274 թ.), Պիզայում, Կոնստանցայում և Բազելում (15-րդ դ.) գո-մարված տիեզերաժողովները: Նրանցում են ընդունվել ֆաղափական բնույթի այնուպիսի որոշումներ, ինչդեռ խաչակրաց արեալանի սկսելու (1095 թ.), «ասվածային զինադար» կնկելու, «ասվածային խաղա-ղություն» հաստատելու (13-րդ դ.), հրաների և մահմեդականների իրա-վուններին սահմանափակման, քրիստոնյաների թեմաներին ռազմական օգնություն ցույց տալու արգելման, կայսերական գահի թեկնածուի, մոն-

ղովներին դիմադրություն կազմակերպելու և բազմաթիվ այլ հարցեր:

15-րդ դարից սկսվում են գումարվել նաև աշխարհիկ կոնգրեսներ, որտեղ քննարկվում են զուտ ֆաղափական հարցեր: Այդ բնույթի առաջին կոնգրեսներից մեկը համարվում է Լուցկում 1429 թ. գումարված միջազ-գային կոնգրեսը, որին մասնակցում էին բյուզանդական կայսրի և դա-նիական թագավորի ղեկավարները, Լեհաստանի թագավորը, Լիսվայի մեծ իշխանը, դատական լեզաբ, Տեսոնական օրդենի ներկայացուցիչը և այլն: Նրա նույնպես էր դիմագրավել վերահաս թուրքական վսանգը: 1435 թ. հրավիրվեց միջազգային կոնգրես Առասում, որի նույնպես էր վերջ դնել դաստերազմին Անգլիայի և Ֆրանսիայի միջև: Սա ավելի ներկայացուցչական էր:

Հիշատակության է արժան նաև 1459 թ. Մանուայում կայացած կոնգրեսը: Նրա մասնակիցները Երոդայի կաթոլիկ ղեկավարներին էին Հռոմի դատի գլխավորությամբ: կոնգրեսն իր առջև երկու կարևոր խն-դիր էր դրել, ա) վերջ տալ դաստերազմներին և հաստատել հաստատել ե-րոդական ղեկավարներին միջև, և բ) կազմակերպել ռազմական ար-եալ Օսմանյան Թուրքիայի դեմ: Սակայն երկու խնդիրներն էլ մնացին անկատար:

Միջազգային կոնգրեսներ և կոնֆերանսներ որդես դիվանագիտա-կան գործունեության նոր երևույթ ավելի լայն տարածում են ստանում և կանոնավոր կերպով գումարվում սկսած 19-րդ դարից: Ես այսօր միջազ-գային դիվանագիտական կյանքն անհնար է դասկերացնել առանց դե-տալներին և կառավարությունների ղեկավարների, արժին գործերի մինիստների և այլ աստիճանի դիվանագետների դաստերաբար կազմա-կերպով կոնֆերանսների և այլ բնույթի հանդիպումների:

Իսկ ի՞նչ տարբերություն կա կոնգրեսի և կոնֆերանսի միջև: Այժմ ընդունված տեսակետ է համարվում, որ նրանց միջև ըստ էության ոչ մի տարբերություն չկա և ամեն ինչ հանգում է ավանդույթին և որոշ դեդ-վերում նրանց էության արտաքին մեկնաբանությանը:

Կոնգրես սերմինը ավելի Ես գործածական էր 17-19-րդ դարերում: Սովորաբար այդդեռ էին կոչվում միջազգային դիվանագիտական այն համաժողովները, որոնց մասնակցում էին առնվազն մի քանի ղեկավարնե-րի ղեկավարներ կամ դիվանագիտական բարձրաստիճանի ներկայացու-ցիչներ, քննարկելու գլխավորապես դաստերազմի ավարտման, հաստատելու դաստերազմների համաձայնեցման և հաստատելու ստորագրման, սերիսորիալ դաստերազմների կարգավորման և միջազգային կյանքի այլ կարևոր հար-ցեր: Կոնգրեսները սովորաբար համարվում էին բերում դաստերազմի արդյունքները և դրա կիման վրա սահմանում նոր ֆաղափական իրավի-ճակ, նոր ստանու-վել:

Այդ բնույթի կոնգրեսների Ես արժան առաջին հերթին դեռ է նեղ Վիեննայի կոնգրեսը, որը գումարվեց 1814 թ. հոկտեմբերից մինչև 1815 թ. հունիսը: նա անմիջապես հաջորդեց Նապոլեոն Բոնապարտի դար-տությանը: Կոնգրեսը համարվում էր քննել նրա դեմ տարած հարթանա-

կյի արդյունքները, Եւրոպայում հասաստեց ֆաղափական նոր իրավիճակ, որտեղ դարսված Ֆրանսիան գրկվեց գլխավոր դեր խաղալուց եւ վճռական դերը անցավ Անգլիային, Ռուսաստանին, Ավստրիային եւ Պրուսիային:

Վիեննայի կոնգրեսին մասնակցում էին Եւրոպային բոլոր երկրների ներկայացուցիչները՝ 246 մարդ եւ այդ առումով նա իրոք ներկայացուցչական բնույթ էր կրում: Դրան նույնպէս էր նաեւ այն հանգամանքը, որ կոնգրեսի աշխատանքներին մասնակցում էին ռուսական ցար Ալեքսանդր 1-ը, Ավստրիայի կայսր Ֆրանց 1-ը, Պրուսիայի քագալոր Ֆրիդրիխ-Վիլհելմ 3-ը: Միապետների մասնակցությունը հիմք է սկզբ երկար ժամանակ կոնգրես համարել միջազգային դիվանագիտական այն համաժողովը, որին մասնակցում են լիազորագրողները: Սակայն միջազգային դիվանագիտական դրակայնությունը կան բազմաթիվ դեպքեր, երբ դիվանագիտական համաժողովին չեն մասնակցել լիազորագրողները, սակայն նա կոչվել է կոնգրես: Այդ դեպքերն է, օրինակ, Բեռլինի կոնգրեսը, որը կայացավ 1878 թ. հունիսի 13-ից մինչեւ հուլիսի 13-ը: Նրա աշխատանքներին մասնակցում էին Ռուսաստանի, Անգլիայի, Ավստրո-Հունգարիայի, Պրուսիայի, Օսմանյան կայսրության, ինչպէս նաեւ Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հունաստանի, Իրանի, Ռումինիայի եւ այլ լիազորությունների ներկայացուցիչներ: Նրանց բոլորն չկար եւ ոչ մի միապետ: Կոնգրես մեկնեց նաեւ հայկական դասվիրակությունը ամենայն հայոց կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի գլխավորությամբ:

Բեռլինի կոնգրեսը հանրագումարի բերեց 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական դատարանի արդյունքները եւ վերանայեց մինչ այդ Ռուսաստանի եւ Օսմանյան կայսրության միջեւ Սան-Ստեփանոյում կնքված հաշտության դաշմանագիրը: Այդ վերանայումը, որ կատարվեց գլխավորապէս Անգլիայի, ինչպէս նաեւ Ավստրո-Հունգարիայի ճնշման տակ, անբարենպաստ եղավ բուլղարների եւ հասկաղես հայերի համար: Գիշեր է, Կարսը եւ Արդահանը անցան Ռուսաստանին, սակայն Արեւսյան Հայաստանում բարեփոխումներ անցկացնելու հնարավորությունները գործնականում ավասարվեցին զրոյի:

Բեռլինի կոնգրեսի արդյունքները ռուսական դիվանագիտության դատարանին էր, որը չկարողացավ դիմադրել եւ ֆաղափական իրողության վերածել ռուսական զենքի հաղթանակը:

Կոնգրես սերմինն այնուհետեւ ասիականաբար դուրս է գալիս Երջանառությունից եւ 20-րդ դարում միջազգային դիվանագիտական դրակայնության ավելի գործածական է դառնում կոնգրեսային սերմինը: Այդպէս են կոչվում 1919 թ. Փարիզի համաժողովը, որտեղ ամիսովեցին Առաջին համաշխարհային դատարանի արդյունքները եւ կնքվեց հաշտության դաշմանագրերի մի ամբողջ շարք, ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի եւ Մեծ Բրիտանիայի ղեկավարների 1943 թ. Թեհրանի կոնգրեսը, 1945 թ. Սան-Ֆրանցիսկոյի կոնգրեսը, որտեղ հիմնվեց Միավորված ազգերի կազմակերպությունը եւ այլն:

Կոնգրեսը իր տեղը գիշերով կոնգրեսային, սակայն իր իրավունքները դատարանից զուրկվեցին միջազգային ոչ դիվանագիտական կամ ժողովրդական դիվանագիտական հավաքների նկատմամբ՝ խաղաղասեր ուժերի համաշխարհային կոնգրես, մեակոյթի գործիչների կոնգրես, երկրաբանների միջազգային կոնգրես եւ այլն:

Ասիականաբար մեակվեցին կոնգրեսային հրավիրելու եւ անցկացնելու կարգը, ձեւերն ու մեթոդները: Կոնգրեսային կարող են հրավիրվել ինչպէս մեկ կամ մի քանի լիազորությունների, այնպէս էլ միջազգային ուժեր: Կազմակերպության նախաձեռնությամբ: Այսպէս, 1922 թ. հունվարին Անգլիան, Ֆրանսիան, Իտալիան, Բելգիան եւ Գնդոնիան հանդես եկան ճնշման եւ Ֆինլանդիայի հարցերին նվիրված կոնգրեսային հրավիրելու առաջարկությամբ՝ Խորհրդային Ռուսաստանի մասնակցությամբ: Այդ կոնգրեսը գումարվեց Ջենովայում 1922 թ. ապրիլի 10-ից մայիսի 19-ը: Կամ ՄԱԿ-ի նախաձեռնությամբ եւ նրա հովանու ներքին բազմաթիվ միջազգային կոնգրեսային եւ գումարվել նվիրված զինաբախման, աղաքաղութացման, սարածաբանական կոնգրեսների (մերձավորարեւելյան, լատինամերիկյան եւ այլն), բնագիտական եւ հարթման համար:

Արդեն ընդունված սովորույթ է դարձել, որ կոնգրեսային նախագահ է դառնում այն երկրի ներկայացուցիչը, որտեղ անց է կացվում սկսած կոնգրեսային, քեւ փոխադարձ համաձայնությամբ կարող են ընդունվել նաեւ այլ որոշումներ:

Կոնգրեսային ժամանակ գումարվում են լիազորման նիստեր, որտեղ դասվիրակությունների ղեկավարները շարադրում են իրենց լիազորությունների դիրքորոշումը բնագիտական հարցերի նկատմամբ, նույն դիրքորոշումների լուծման ուղիները, որոշումների կատարման երաշխիքները եւ այլն: Հարցերի ավելի մանրագին, մասնագիտական եւ առարկայական բնագիտական կատարվում է կոնգրեսային կողմից ստեղծվող հանձնաժողովներում կամ կոմիտեներում: Հանձնաժողովների (կոմիտեների) քանակը սահմանում է ինքը՝ կոնգրեսը:

Միջազգային դիվանագիտական կոնգրեսային ժամանակ կոնգրեսային մասնակցի լիազորություններն իրենք են որոշում նաեւ դատարանական լեզվի հարցը:

Միջին դարերում, ընդհուպ մինչեւ 18-րդ դարը, միջազգային հանդիպումների եւ նրանց կողմից ընդունված փաստաթղթերի լեզուն Արեւսյան Եւրոպայում լատիներենն էր: Հետագայում, մինչեւ 20-րդ դարի սկիզբը լայն տարածում գտավ Ֆրանսերենը եւ միջազգային կոնգրեսայինների մեծ մասի լեզուն դարձավ նա: Սակայն դա էլ երկար չտևեց: Նրան մրցակից դարձան անգլերենը, առաջ նաեւ ռուսերենը, իտալերենը եւ այլն: Իսկ քանից ավելի արաբական երկրների դիվանագիտական զանգան հանդիպումների լեզուն, բնականաբար, արաբերենն է:

1945 թ. ՄԱԿ-ի ստեղծումից հետո նրա դատարանական լեզուները համարվում են անգլերենը, իտալերենը, չինարենը, ռուսերենը եւ Ֆրանսերենը:

հենց, սակայն դրանք դարձադիր չեն սմնն մի կոնֆերանսի համար, մանավանդ եթե դա նեղ կազմով է անցկացվում եւ էթնիկական այնոյիսի կազմ ունի, ուր նեղված լեզուներից եւ ոչ մեկը ոյիսանի չի կարող լինել: Այդ դեղում կոնֆերանսի մասնակիցները իրենք են լուծում դաճոնուական լեզվի հարցը:

Բացի կոնֆերանսի դաճոնուական լեզվից կան նաեւ աշխատանքային լեզուներ, որով նրա մասնակիցները կարող են հանդես գալ, բանավիճել, նախագծեր առաջարկել եւ այլն: Բայց միայն այդքանը:

Կոնֆերանսների որոշումների ընդունման կարգը սահմանում են նրա մասնակիցները: Փոխադարձ համաձայնությամբ որոշումներ կարող են ընդունվել միաձայն, ձայների դարգ մեծամասնությամբ կամ այլ համամասնությամբ:

Կոնֆերանսում ընդունված որոշումը նրա մասնակից դեճոյիսան համար դարձադիր է միայն այն դեղում, եթե նա էվկարկել է դրա օգտին: Հակառակ դեղում նա իրավունք ունի չենքարկվելու նրան:

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՈՐԳ

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ ՄՇՏԱԿԱՆ ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԵՆՐԿԱՅԱՑՈՒՅԶՈՒԹՅՈՒՆ

Դիվանագիտության հիմնական Ֆունկցիաներից է սվյալ դեճոյիսանը մեճադես արճաաահմանում ներկայացնել դեադայնոյիսան եւ դիվանագիտական այլ ներկայացուցչոյիսան միջոցով: Մա ամենօրյա աշխատանք է եւ կոչված է դաճոյիսանելու դեճոյիսան Եաեերը արճաաահմանում եւ մեճական ֆադաֆական կադեր (բանակցոյիսաններ, հանդիդումներ եւ այլն), իրականացնել ընդունող երկրի դիվանագիտական գերաճեաչոյիսան, ի հարկին նաեւ դեճոյիսան եւ կառադաւորոյիսան դեկադաերների հեճ:

Մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսան ինստիտուցիոն միջին դարերում (մինչեւ 16-րդ դ.) գոյոյիսան չի ունեցել: Այն ժամանակներում կիրադել է հաճուկ առաֆելոյիսանք մի երկրից մի այլ երկիր դաճվիրակոյիսաններ ուղարկելը՝ դեադանի գլխավորոյիսանք: նա կոչված է եղել լուծելու կոնկրեճ մեկ կամ մի ֆանի հարցեր՝ դաշինքի կնֆում, համաճեղ դաճերազմ մղելու համաձայնոյիսան, հարկի վճարում, մեկը մյուսին գինվորների եւ գինամքերի սրամադրում, գինադադարի եւ հաճոյիսան կնֆում եւ այլն: Դրանով ալաւրկել է նրա առաֆելոյիսանը:

Դիվանագիտական գործունեոյիսան նման ձեղը համադաճադաֆանել է դաճանական այդ դարաերջանի դաճկերացումներին, միջազգային իրավունքի զարգացման համեմաճար ոչ քարճ մակարդակին եւ դեճոյիսաններին միջեւ գոյոյիսան ունեցած ոչ այնքան ինտենսիվ եւ քազմա

կողմանի հարաբերոյիսաններին:

Հեճազ միջոյեճական հարաբերոյիսանների զարգացման, խորացման եւ քարդացման կադակոյիսանք, անհրաճեճոյիսան է ճազում, որ մի դեճոյիսան մյուս դեճոյիսանում ունենա իր մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսանը: Դրան մեճադես խքանեց նաեւ Երոդայում կենտրոնացված դեճոյիսանների առաջացումը:

Միջազգային դիվանագիտական դրակսիվայում մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսաններ հանդես են եկել Երոդայում 15-16-րդ դդ.: 16-րդ դ. մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսաններ էին գործում իճակական հանրադեճոյիսաններում՝ Ֆլորենցիայում եւ Վենեճիկում: 1513 թ. Հոմմի դադ Լեոն 10-րդ Մեդիչին իր մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչիցները՝ ուոնցիաները նեանակեց Գերմանիա, Ֆրանսիա եւ Անգլիա: Ավելի ու, 16-րդ դ. երկրորդ կեսին իր մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչիցներին հարեաճ երկրներում նեանակեցին գերմանական կայսրերը եւ այլն: Այդ ինստիտուցիոն այնուհեճեա սարածվեց ամբողջ աշխարհով մեկ եւ ընդգրկեց քոլոր մայրցամաքները: Եւ այճօր միջազգային հարաբերոյիսանները եւ դիվանագիտական գործունեոյիսան անհնար է դաճկերացնել առանց մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսան:

Մեճական դիվանագիտական ներկայացուցչոյիսան հաճաճանը նախորդում է մի դեճոյիսան կողմից մեկ այլ դեճոյիսան ճանաչումը եւ նրանց միջեւ ձեռք քերված համաձայնոյիսանը դիվանագիտական հարաբերոյիսաններ հաճաճելու մաճին:

Ճանաչումը որդես միջազգային դիվանագիտական սկս կիրադում է երկու դեղում: Առաջին, երբ միջազգային ասդարեզում հանդես է գալիս ուր դեճոյիսան: Նրա ճանաչումն արդեն գոյոյիսան ունեցող դեճոյիսանների կողմից նեանակում է, որ նրանք այդ դեճոյիսանը ճանաչում են որդես միջազգային իրավունքի սուբյեկտ, սուվերեն դեճոյիսան: Այդ կարգավիճակը նրա առջեւ քացում է միջազգային հարաբերոյիսանների լիիրավ անդամ դառնալու հնարավորոյիսան՝ դրանից քիտղ քոլոր իրավունքներով եւ դարճավորոյիսաններով:

Շնորհիվ ճանաչման սկսի անընդիսա սվելանում է սուվերեն դեճոյիսանների ընսանիքը: Եթե համեմաճելու լինենք այճմ գոյոյիսան ունեցող անկախ եւ սուվերեն դեճոյիսանների ֆանակը անսիկ Երջանում եւ միջնադարում գոյոյիսան ունեցած դեճոյիսանների քվաֆանակի հեճ, ադա կեճանենք, որ այդ ընքացում սուվերեն դեճոյիսանների ֆանակը սվելացել է մի ֆանի անզամ: Այդ ոյրոցեսն սվելի սրազ քաֆով զարգացավ 20-րդ դ., հաճկադես նրա երկրորդ կեսում: Երբ 1945 թ. սեղծվեց Միավորված ազգերի կազմակերոյիսանը, ադա նրա անդամների քիվը հասնում էր 50-ի: Դրանք այն դեճոյիսաններն էին, որոնք մաանակցել էին Ման-Ֆրանցիսկոյում կայացած հիմնադիր համազումարին եւ սոնրազրել էին ՄԱԿ-ի կանոնադրոյիսանը: Տաանհինգ ճարի անց՝ 1961 թ. նրա անդամների քիվը կրկնադաճկվեց եւ հաճավ 103-ի, իսկ այճօր հա

մարյա եռադասելիկ է. հասնելով 183-ի:

Պետության ստեղծման բուռն ոլորտը իրականացվեց հիմնականում Ա.Ֆ. րիկայի, ինչդեռ նաև Ասիայի և Լատինական Ամերիկայի մայրցամաքների սարածվեցում ձեռնարկված սովերեն ղեկավարությունների հսկային, որոնք ստացան համադասավանդման միջազգային ճանաչում:

Երկրորդ, ճանաչումը, որդես միջազգային դիվանագիտական ակտիվությամբ է նաև այն կառավարությունների նկատմամբ, որոնք իշխանության գլուխ են եկել ոչ սահմանադրական ուղիով՝ հեղափոխությունների և դեսպտական հեղաշրջումների և նման այլ ճանադարձով: Ծանաչումը այս դեպքում նշանակում է, որ ղեկավարությունները ճանաչում են այդ կառավարության իրավասությունները ներկայացնելու սվյալ սովերեն ղեկավարությունը:

Ուսման, առաջին դեպքում ճանաչումը նշանակում է ճանաչել նորաստեղծ դետության սովերենությունը. իսկ երկրորդ դեպքում՝ կառավարության իրավասությունը և վստահությունները միջազգային աստղարկում ներկայացնելու սովերեն ղեկավարությունը: Սա մեկ տարբերություն:

Մյուս տարբերությունն այն է, որ ղեկավարության ճանաչման դեպքում ծագում է նրա հետ դիվանագիտական հաստատություններ հաստատելու հարցը:

Ահա այս կադալցությունը հարկ է նեկ, որ միջազգային դիվանագիտական ոլորտիկայում ընդունված է երկու տեսակի ճանաչում: Առաջին, դե-Ֆակտո կամ վստասցի ճանաչում: Նրա էական հատկանիշն այն է, որ նա ժամանակավոր և աստիճանադրական բնույթի ճանաչում է: Գրանով ճանաչվում է ղեկավարության ստեղծման, գոյության վստասը, նրա հետ կարող են հաստատվել տեսակական, մեկտրային և այլ բնույթի հարաբերություններ, սակայն ոչ ատղախական և դիվանագիտական: Այդ դեպքում, բնականաբար, տեղի չի ունենում մեկտրան դիվանագիտական ներկայացուցչությունների հաստատում և փոխանակում: Նման վերադասության դասճանաչումը տարբեր են: Դա կարող է լինել անվստահության դրսեւորում այդ նորաստեղծ ղեկավարության կամ կենտրոնականության հանդեպ: Հնարավոր է, որ նորաստեղծ ղեկավարության և նրա անդիպական հարեան ղեկավարության կամ ղեկավարությունների միջև գոյություն ունեն այնուպիսի վիճակի հարցեր՝ տեղիտրայի, ատղախական, տեսակական և այլն, որ իմք չի տալիս վիրավ ճանաչման համար:

Երկրորդ, դե-յուրե կամ իրավաբանական ճանաչում: Դա հավասարազոր է դիվանագիտական ճանաչման և ի տարբերություն վստասցի ճանաչման, համարվում է լիատեսար և վերջնատան ճանաչում: Դե-յուրե ճանաչումից հետո ղեկավարությունը կարող է ստորագրել երկկողմանի և բազմակողմանի տարաբնույթ միջազգային ոլորտանագրեր, մատակցել միջազգային համատողովների, դառնալ միջազգային կազմակերպությունների լիիրավ անդամ և այլն:

Դե-յուրե ճանաչման ակտի հետ միտճամանակ տեղեկացվում է, որ մանադող ղեկավարությունը դաստատ է դիվանագիտական հարաբերություններ

հաստատել և կատարել դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակություն, ըստ որում նեվում է, թե ինչ մակարդակով:

Սովորաբար գոյություն ունի դիվանագիտական ներկայացուցչության երկու մակարդակ՝ դետանություն և դիվանագիտական ներկայացուցչություն: Դետանի կողմից դեկավարվող դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կոչվում է դետանություն, իսկ այն դիվանագիտական ներկայացուցչությունը, որի գլուխ կանգնած է գործերի մեկտրան հավատարմասարը, կոչվում է ներկայացուցչություն:

Հնում քարծրը համարվում էր դետանությունը: 17-19-րդ դդ. միայն մեծ և ուժեղ ղեկավարություններն էին՝ Ֆրանսիան, Անգլիան, Գերմանիան, Ռուսաստանը, Ավստրիան, Իտալիան և այլն, հիմնում դետանություններ և կատարում դետանությունների փոխանակություն: իսկ «Երկրորդ կարգի» ղեկավարություններում մեծ ղեկավարությունները հիմնում էին ներկայացուցչություններ:

Սակայն հետագայում, մանավանդ 20-րդ դարի երկրորդ կեսերից, երբ համընդհանուր ճանաչում ստացավ մեծ և փոքր ղեկավարությունների իրավասավասարության սկզբունքը, սկսվեց մի ղեկավարության կողմից մեկ այլ ղեկավարությունում միայն դետանություն ստեղծելու և նախկին ներկայացուցչությունը դետանության վերածելու արջան: Եւ այսօր հիմնականում այդ ձեւն է կիրառվում ղեկավարությունների փոխարաբերություններում:

Իսկ ինչ վերաբերում է ոչ սահմանադրական ուղիով իշխանության գլուխ եկած կառավարության ճանաչմանը, սողա այն չի նախատեսում կրկին սվյալ ղեկավարության դիվանագիտական ճանաչում, քանի որ այն արդեն կատարված է եղել մինչ այդ: Այսողես, օրինակ, 1990 թ. դեկտեմբերին տողավեց Չուտեակուի ռեժիմը Ռումինիայում և ժողովրդական տողատարության ալիքի վրա իշխանության գլուխ եկան նոր ատղախական ուժեր: Աշխարհի ղեկավարությունները ճանաչեցին այդ նոր ուժերի ստեղծած կառավարությունը: Տվյալ դեպքում խոսք չէր գնում դիվանագիտական ճանաչման մատին, քանի որ Ռումինիան որդես անկախ ղեկավարություն վաղուց էր ճանաչվել:

Ծանաչման և դիվանագիտական ներկայացուցչությունների փոխանակման ոլորտը հետ չէ և այն չի իրականացվում ինքնատրաբար: Արդեն նեվեց, որ կա ճանաչման սահմանափակ՝ դե-Ֆակտո տարբերակ: Բայց կան նաև երկար կամ թե կարճ ժամանակով նրատեղծ ղեկավարությունը և նրա կառավարությունը ընդհանրաղես չճանաչելու բազմաթիվ դեպքեր: Հատկանաղի է, որ նման դեպքերում հնարավոր չէ մեկտրան դիվանագիտական ներկայացուցչության հիմնում: Այսողես, օրինակ, մինչև 1924-1925 թթ. եւրողական ղեկավարությունները, իսկ մինչև 1932 թ. ԱՄՆ-ը չէին ճանաչում ԽՍՀՄ-ը: Երկրորդ համաշխարհային ոլորտագրից հետո նման վիճակի մեջ հայտնվեցին ՉՇՀ-ն, ԿՇԳՀ-ն և մի ատր այլ սոցիալիտական համարվող ղեկավարություններ, որոնց հետ չէին հաստատվում դիվանագիտական հարաբերություններ և չէին հիմնվում դիվանագիտական մեկտրան ներկայացուցչություններ:

Պետությունների մեծ մասն այդպես վարվեց նաև Բաղանիայի հետ 1936 թ. ֆաղափառական դաշտագրից հետո, երբ խռովության միջոցով իբխանության գլուխ եկան Ֆրանկոն և նրա կողմնակիցները: Բաղանիայի հետ երոդայի և Ասիայի երկրների մեծ մասը խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները և փակեց իր մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունները Մադրիդում: Եւ միայն մոտ 40 տարի անց Ֆրանկոյի մահից և օրինական իբխանությունների վերականգնումից հետո վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները և վերաբացվեցին դիվանագիտական մեզական ներկայացուցչությունները Բաղանիայում:

Ի՞նչ նոյասակով են հաստատվում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունները և որով են նրանց գլխավոր խնդիրները:

Առաջին և կարևոր նոյասակը հավասարմագրող դետությունն ընդունող դետությանը դառնումադես ներկայացնելն է: նա լիագրոված է ներկայացնելու և դառնումադես իր դետության ֆաղափառական և այլ շահերն իրենց ամբողջությամբ և այդ առումով նա միակ լիագրոված և հեղինակավոր ինստիտուտ է: Երկրորդ, իր գործունեությամբ բարեմոյաս մթնոլորտ ստեղծել ընդունող դետությունում իր դետության նկատմամբ, նոյասակ բարեկամական հարաբերությունների հաստատմանը, զարգացմանը և խորացմանը, ջանալ փարատել կասկածները և բյուրքնքնումները հավասարմագրած դետության ֆաղափառական նկատմամբ՝ անհարժեքության դեղումը աղով համադասախան բացարտություններ: Երրորդ, մեզական կաղ դադողանկ ընդունող երկրի արտախն հարաբերությունների համադասախան մարմինների հետ, բանակցություններ վարել նրանց ներկայացուցիչների, այդ բղում և դետության ու կառավարության դեկավարների հետ: Չորրորդ, ֆաղափառական և դիվանագիտական հարաբերություններին գուգահեռ օժանդակել մեակութային, գիտական, մարզական և այլ բնույթի կաղերի զարգացմանը, հասարակական կազմակերողությունների միջև կաղերի հաստատմանը, մարդկանց և դասլիբակությունների փոխայցելություններին և այլն: Հիգերորդ, օրինական ճանադարհներով սեղեկություններ հավաքել ընդունող երկրի ֆաղափառական և ճեստական իրավիճակի, դետական և ֆաղափառական գործիչների, ինչդես նաև հավասարմագրած երկրի մասին գանագան կարծիքների ու ճեսակետների վերաբերյալ և այդ բղորի մասին իրազեկ դադել իր կառավարությանը:

Այս խնդիրը իրականացնում է դեստանության անձնակազմը՝ դեստանի գլխավորությամբ:

Այս աղիքով դետ է նեկ, որ թես ֆաղափառական ինձնակառողությունները որոնում են յուրափանչոր դետության կառավարությունը և արտախն ֆաղափառական մարմինները, և մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունը դարտավոր է գործել այդ ֆաղափառականության շրջանակներում և ըստ սացված հրահանգների, այդուհանդերձ, դետանությունները և ներկայացուցչությունները որոշակի դեր կարող

են խաղալ՝ դրական կամ բացասական, այդ ֆաղափառականության իրականացման գործում:

Դիվանագիտական մեզական ներկայացուցչությունները գործում են այնքան ժամանակ, ֆանի դես դետությունների միջև դադողանկում են դիվանագիտական հարաբերություններ: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեղումը նրանք դադարում են գործելուց: Դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են խզվել ինչդես դառնագրի առաջացման, այնդես էլ մի դետության կողմից մի այլ դետության նկատմամբ բեմանական ֆաղափառականության, այդ դետության դիվանագիտական մեզական ներկայացուցչության գործունեության համար նորմաղ դայմաններ ջստեղծելու և այլ դեղումում, որով սղորարար բնութագրվում են որդես ոչ բարյացակամ: Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին դառնումադես հայտարարում է նախանձեղություն գուցաբերած կողմը, նեկով նրա ճեգրիս բվակահը: Նա այդ սիսի հետ միասին հետ է կանչում իր դիվանագիտական ներկայացուցչին այն դետությունից, որի հետ խզում է դիվանագիտական հարաբերությունները, և դադանչում, որ այդ դետության դիվանագիտական ներկայացուցիչն էլ հեռանա իր ճեիսորիայից:

Միջազգային դիվանագիտական դրակսիկան շատ հարուստ է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեղումով: նախ դա կիրառվում է, ինչդես նեկեց, երկու դետությունների միջև դառնագրական գործողություններ սկսվելու դեղում: Առաջին համաշխարհային դառնագրի ժամանակ դիվանագիտական հարաբերությունները խզվեցին առաջին հերթին մի կողմից Անտանտի՝ Անգլիա, Ֆրանսիա և Ռուսաստան, իսկ մյուս կողմից Կենտրոնական դետությունների բղկի Գերմանիա, Ավստրո-Հունգարիա, Օսմանյան կայսրության միջև:

1967 թ. արախ-խրայելական դառնագրի աղիքով արաբական երկրների ճնեղ մեծամասնությունը դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց ԱՄՆ-ի, Անգլիայի և արեմտյան այլ դետությունների հետ, նրանց մեղադրելով Իսրայելին դառնողանկու և ագրեսիայի մղելու մեջ: Իսկ Խորհրդային Միությունը, ԳԴՀ-ն, Լեհաստանը, Բուղարիան, Հունգարիան և Չեխոսլովակիան դիվանագիտական հարաբերությունները խզեցին Իսրայելի հետ, թես նրանք դառնագրի անմիջական մասնակիցներ չէին: Դա ավելի շատ ֆաղափառական ժես էր՝ ի դառնողություն արաբական երկրների:

Սակայն միջե չէ, որ դառնագրի դեղումը մի բղկի մեջ մեղող բղոր դետությունները խզում են դիվանագիտական հարաբերությունները մեկ այլ բղկի մեջ մեղող բղոր դետությունների հետ: Այսդես, օրինակ, երկրորդ համաշխարհային դառնագրի ժամանակ հակաիսրայելյան կուսիցիայի անդամ Խորհրդային Միությունը մինչես 1945 թ. օգոստը դիվանագիտական հարաբերություններ էր դադողանում իսրայելյան Գերմանիայի դառնակից Ճաղոնիայի հետ, չնայած, որ ԽՍՀՄ-ի դառնակիցներ ԱՄՆ-ը և Անգլիան դառնագրի մեջ էին գնվում նրա հետ: Դա

մեծ մասամբ արվում է ելնելով սակսիական նկատառումներից, երբ չկան այլ միտումներ, ասեմբ, դաճնակցային դարսակաւնոթյունները կասարելոց խուսափելու ձգտում:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական հարաբերությունների խզմանը, որոնք անմիջականորեն կաղված չեն դասերազմական գործողությունների հետ, աղա դրամբ գլխավորապես կաղված են սերխորիսլ, ճնեսաւկան, գաղափարական եւ այլ առիթներով ծագող թեւամական դիրհորոճման հետ: 1927 թ. մայիսի 27-ին Անգլիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները ԽՍՀՄ-ի հետ դասճառաբանելով, որ խորհրդային կառավարությունը հակաբրիտանական քաղաքականություն է վարում: ԽՍՀՄ-ն իր հերթին դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց Եվեյցարիայի (1923 թ.), Բրազիլիայի (1947 թ.) եւ Վենեցուելայի (1952 թ.) հետ, դասճառաբանելով, որ այդ երկրները ոչ բայրացական դիրհորոճում ունեն ԽՍՀՄ-ի հանդեպ եւ նորմալ դայճմաններ չեն սեղծում նրա դիվանագիտական մեճական ներկայացուցչոթյան գործունեոթյան համար: 1962 թ. Ինդոնեզիան խզեց դիվանագիտական հարաբերությունները Հոլանդիայի հետ. որը, ըս ինդոնեզական ճեսակեճի, սգրեաիվ քաղաքականություն էր վարում Արեւմտյան Իրիանի նկատմամբ: Ինդոնեզիան այն համարում էր իր սերխորիսլի անբաճան մասը: 1979թ. արաքական մի քաղք երկրներ՝ Սիրիան, Իրաքը, Լիբանանը, Հորդանանը, Ալժիրը եւ այլն խզեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Եգիպտոսի հետ, երբ վերջինս Իսրայելի հետ կնեց քեմոդեալոթյան համաճայնագիրը եւ վերականգնեց նրա հետ իր դիվանագիտական հարաբերությունները:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման դեղում մեճական ներկայացուցչոթյունները դադարեցնում են իրենց գործունեոթյունը, իսկ անճնակազմը վերադառնում է իր երկիրը: Այդոթիսի դեղներում դեճոթյունը, որ հայտարարել է դիվանագիտական հարաբերությունների խզման մասին, դարսալոր է համադասաիսան դայճմաններ սեղծել դիվանագիտական անճնակազմի եւ նրանց ընճանիքի անդամների մեկնման համար: 1961 թ. ՄԱԿ-ի ընդունաճ (Վիեննայի կոնվեցիա) որոճման համաճայն դեճոթյունը դարսալոր է ճամադրել անհրաճեճ ճամադորսային միջոցներ, ըս որում ոչ միայն դիվանագիտական անճնակազմի եւ նրանց ընճանիքի անդամների, այլև նրանց գույքի ճեղափոթման համար:

Դիվանագիտական հարաբերությունների խզման, ներառյալ դասերազմի դեղում, գոյոթյուն ունեցող միջազգային նորմերի համաճայն, ընդունող կողմը չի կարող գրալել կամ գրաղեցնել հալասարմագրվաճ երկրի ներկայացուցչոթյան քեմբը, գույքը եւ ունեցվաճքը: նա դարսալոր է դաճողանել այդ բոլորը, այդ թվում եւ արխիվները: Դիվանագիտական ներկայացուցչոթյան գործունեոթյան դադարեցումից հետո նրա քեմբի եւ ունեցվաճքի դաճողանումը հալասարմագրվաճ կողմը կարող է հանճնել երրորդ դեճոթյանը: Սովորաքար այդոթիսի դեճոթյունների դերում հանդես են գալիս չեզոք դեճոթյան միջազգային կարգալիճակ ունեցող

երկրները՝ Եվեյցարիան, Եվեյցարիան եւ այլն: Իհարկե այդ առաքելոթյունը կարող են կասարել նաեւ այլ դեճոթյուններ՝ փոթադարճ համաճայնոթյամբ:

Պայճմանների փոփոխոթյան դեղում կամ դիվանագիտական հարաբերությունների խզման քարճառիթների վերացումից հետո, կողմերի համաճայնոթյամբ դիվանագիտական հարաբերությունները կարող են կրկին վերականգնվել:

Հարկ է ոււարոթյուն դարճնել մի հանգամանքի վրա եւս: Մեր ճամանակներում, երբ գոյոթյուն ունեն բազմաթիվ միջազգային կազմակերոթյուններ, այդ թվում եւ այնոթիսի մի համադարփակ կազմակերոթյուն, ինչոթիսին ՄԱԿ-ն է, ճամաչում սսացաճ դեճոթյունը, որի հետ հասսալել են դիվանագիտական հարաբերություններ եւ որը կասարել է դիվանագիտական մեճական ներկայացուցչների փոթսանակոթյուն, սովորաքար դիմում է ՄԱԿ-ին, նրա անդամ դառնալու խնդրանքով: ՄԱԿ-ի Անվանգոթյան խորհրդի անդամների, այդ թվում մեճական հինգ անդամների՝ ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի, Մեճ Բրիտանիայի, Չինասսանի եւ Ֆրանսիայի, միաճայն համաճայնոթյունը սսանալոց հետո սլյալ դեճոթյան ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվելու հարցը ճեղափոթալում է ՄԱԿ-ի գլխավոր սսամբլեայի քննարկմանը: Այդեղ արդեն բոլոր անդամ դեճոթյունների միաճայնոթյան սկզբունքը չի գործում եւ դիմորդ դեճոթյունը կարող է ՄԱԿ-ի անդամ ընդունվել ճայների դարգ մեճամասնոթյամբ:

ՄԱԿ-ի անդամ ընճրվելը կարեւոր միջազգային դիվանագիտական սկս է, որն անրաղնդում է նրա անդամ դարճաճ դեճոթյան սովերենոթյունն ու անկախոթյունը:

ԳԼՈՒԽ ՀԵՆԳԵՐՈՐԳ

ՄԱՆԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻՆ

Դիվանագիտությունը կոչված է աղաճովելու սլյալ երկրի մասնակցությունը միջազգային զանազան կազմակերոթյունների աքիսսանքներին, որը համարվում է արսաքին քաղաքականության կիրառման կարեւոր առադարեզ:

Սկզբունքորեն սս դիվանագիտական գործունեոթյան համեմաքար նոր քնագալառ է, որն առալվել քնորոճ է 20-րդ դ. դիվանագիտությանը:

Հին քրչանում, միջին դարերում, ինչոթե նաեւ նոր քրչանում միջազգային կազմակերոթյուններ որոթես այդոթիսին գոյոթյուն չեն ունեցել: Խոսքը չի գնում դեճոթյունների միջեւ դաքիմների կնքման մասին, դրանք դասկանում են դայճմանագրերի համակարգին եւ դա չոթեք է քիթթել միջազգային կազմակերոթյունների հետ: Միջազգային կազմակերոթյունները հիմնականում կոչված են կարգալորել դասերազմի

կանխման, խաղաղության դաստիարակման, ժողովուրդների անվտանգության ապահովման, ղեկավարությունների փոխհարաբերությունները իրավահավասարության հիմքերի վրա կառուցելու, միջազգային հարաբերություններում ֆալսֆակիթը նորմերի ներդրման, ճնշման, Ֆինանսա-վալյուսային, կուլտուրայի, սրանադորի, կառույցի միջոցների և նման այլ հարցեր: Այդ կազմակերպությունները հիմնվում են ղեկավարությունների խմբերի կողմից, որոնք ստորագրում են համադաստիարակական դաշնամասերը և ընդունում կանոնադրություն: Միջազգային կազմակերպությունները սովորաբար լինում են բաց և հետագայում նրանց կարող են միանալ այլ ղեկավարություններ, որոնք համաձայն են նրանց նպատակներին և կանոնադրությանը:

Միջազգային կազմակերպությունները, նույնիսկ ամենահեղինակավորները, ինչպես ՄԱԿ-ը, չեն կարող լինել վերջնական, որ կհասնակեր նրանց մեջ մտնող ղեկավարությունների ինֆորմությունության և սովորելության սահմանափակում: Միջազգային կազմակերպությունները միջդեմոկրատիկ կազմակերպություններ են, որոնք միավորում են սովորել ղեկավարություններին որոշակի ֆալսֆակիթ, ռազմական, ճնշման և այլ բնույթի հարցեր լուծելու, այդ հարցերի բուրջը նրանց համագործակցությունում ապահովելու նպատակով:

Միջազգային կազմակերպությունները ստեղծվելիս հստակորեն նշվում են մի կողմից նրանց իրավասության սահմանները, իսկ մյուս կողմից նրանց մեջ մտնող ղեկավարությունների իրավունքները և դասակարգությունները՝ երկուսն ունենալով ղեկավարությունների սովորելության սահմանափակման անբույրարելիությունը և կազմակերպությունների գործունեությանից դասակարգելու հնարավորությունը:

Միջազգային բազմաթիվ կազմակերպությունների հանդես գալը միջազգային կյանքի աշխուժացման, բարոյացման, անհամար և սարսքնույթ ժողովուրդների ծագման վկայությունն է և խոսում է այն մասին, որ եկել է դասակարգման մի այնպիսի ժամանակաշրջան, երբ այդ հարցերը հնարավոր չէ լուծել երկու ղեկավարությունների կամ ղեկավարությունների փոխ խմբի ջանքերով, այլ միայն սովորել ղեկավարությունների ամենապայն համագործակցությամբ, սարքեր մայրցամաքներում զենվոր ղեկավարությունների ջանքերի համադրմամբ: Դա խոսում է նաև մեր մոլորակի հասարակական-ֆալսֆակիթ, ճնշման և այլ հարաբերությունների իրոք միջազգայնացման մասին:

Միջազգային կազմակերպություններն ըստ իրենց խնդիրների, նպատակների և ընդգրկման բաժանվում են երեք խմբի.

ա) ընդհանուր կամ համադարձակ ֆալսֆակիթ կազմակերպություն, որը կարելի է անվանել նաև համադաստիարակային, բ) ռեզիոնալ և գ) հասուկ կամ մասնագիտական, որն ընդգրկում է կոնկրետ որևէ բնագավառ:

1. Համադարձակ միջազգային ֆալսֆակիթ կազմակերպությունը ընդգրկում է մեր մոլորակում գոյություն ունեցող համարյա բոլոր ղեկու-

թյունները և մեծանում ի հաշիվ նոր կազմակերպող ղեկավարությունների: Իր նշանակությամբ, հեղինակությամբ և ընդունված որոշումներով նա ամենակարևորն է, քանի որ նա կանգնում է վճիռներ է արձակում ֆալսֆակիթ, ռազմական, ի հարկին նաև այլ հարցերի վերաբերյալ, որոնք կենսական նշանակություն ունեն համայն մարդկության համար և որոնք ձևավորում են համադաստիարակային ֆալսֆակիթ կլիման:

Այդպիսի առաջին միջազգային կազմակերպությունը 1919 թ. հիմնված Ազգերի լիգան էր, որի կանոնադրությունն անմիջապես ստորագրեց ֆառասուն ղեկավարություն: Սակայն նրա գործունեությունն ընթանում էր խիստ բարդ միջազգային իրադրության մեջ և հակասական դաշնամասներում, որոնք իրենց ազդեցությունն ունեցան ինչպես նրա վարած ֆալսֆակիթության վրա, որը երբեմն խիստ անհետադարձ, անկարգունային և սասանողական բնույթ էր կրում, այնպես էլ նրա մեջ մտնող ղեկավարությունների քվալիտետի վրա: ԱՄՆ-ը, որի ղրեզիլունս Վիլսոնը Ազգերի լիգայի ստեղծման ոգեշնչողներից էր և նրա կանոնադրության նշանակման հասուկ հանձնաժողովի նախագահը, այդպես էլ չդարձավ Ազգերի լիգայի անդամ: ԱՄՆ-ի սենսը չվավերացրեց Ազգերի լիգայի կանոնադրությունը՝ ընդգծելով իր հավասարությունը իզոլացիոնիզմի՝ մեկուսացման ֆալսֆակիթային: Համաձայն չլինելով Ազգերի լիգայի այս կամ այն որոշման հետ, նրա կազմից 1933 թ. մարտի 27-ին դուրս եկավ Գաղտնիքը. իսկ հոկտեմբերի 14-ին՝ Գերմանիան: Գիտ է, սեպտեմբերի 18-ին Ազգերի լիգայի անդամ ընտրվեց ԽՍՀՄ-ը, սակայն հինգ ամիս, 1939 թ. դեկտեմբերի 14-ին նա հեռացվեց որպես ազդեցող, որը հարձակում էր գործել Ֆինլանդիայի վրա:

Երկրորդ համադաստիարակային դասակարգման դաշնամասներում Ազգերի լիգան փաստորեն դադարեց գործելուց, քնն և նրա ինֆուլուծարը դասնումադեստի ունեցավ միայն 1946 թ. ապրիլ ամսին:

Նույնասիով կազմակերպություն է, սակայն ավելի մեծաթիվ անդամներով, և անհամեմատ ավելի հեղինակավոր ու գործունյա, քան Ազգերի լիգան, Միավորված ազգերի կազմակերպությունը, որի Կանոնադրությունն ուժի մեջ մտավ 1945 թ. հոկտեմբերի 24-ին: Այդ կազմակերպության հիմնադիր կոնֆերանսը տեղի ունեցավ Սան-Ֆրանցիսկոյում, որին մասնակցում էր 50 ղեկավարություն: Հենց նրանք էլ եղան Կանոնադրության առաջին ստորագրողները և վավերացրեցին: Հետագայում ՄԱԿ-ի անդամ ղեկավարությունների թիվը եռապատկվեց:

Միջազգային կազմակերպությունների բարձր ղեկ է դասել նաև Հյուսիս-ատլանտյան դաշինքը (ՆԱՏՕ), Վարձավայի դաշնամագրի կազմակերպությունը (ՎՊԿ) և այլն:

Դրանցից առաջինը՝ ՆԱՏՕ-ն, իր բնույթով ռազմաֆալսֆակիթ կազմակերպություն է: Այն ստեղծվել է 1949 թ. ապրիլի 4-ին: Սկզբում նրա անդամներն էին սասանելու ղեկավարություն՝ ԱՄՆ, Կանադա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Իտալիա, Բելգիա, Հոլանդիա, Լյուքսեմբուրգ, Պորտուգալիա, Նորվեգիա, Դանիա, Իսլանդիա: 1952 թ. ՆԱՏՕ-ի անդամ դարձան

Թուրքիան եւ Հունաստանը, իսկ 1955 թ. այն ավելացավ եւս մեկով՝ Գ.Ֆ.Հ-ով եւ այժմ նրանում միավորված են Ամերիկայի, Եւրոպայի եւ Ասիայի սաանհինգ ղեկավարները:

Ինչ վերաբերում է ՎՊԿ-ին, առաջ այն ստեղծվեց 1955 թ. մայիսի 14-ին ի հակադրություն ՆԱՏՕ-ի եւ նրա մեջ մտնում էին ԽՍՀՄ-ը, Բուլղարիան, Գ.Գ.Հ-ն, Լեհաստանը, Չեխոսլովակիան, Ռումինիան, Ալբանիան եւ Հունգարիան, ընդամենը ութ ղեկավարներ: Այս կազմակերպության յուրահասկությունը նրանումն էր, որ նրա ստեղծման հիմնում ընկած էր գաղափարական սկզբունքը: Այն միավորում էր Եւրոպայի սոցիալիստական համարվող ղեկավարները:

ՎՊԿ-ն շատ քիչ էր թողել դաստիարակման մեջ: Նա 1956 թ. Հունգարիայում, իսկ 1968 թ. Չեխոսլովակիայում ազգային-ազատագրական շնչումների հիմնական գործիքն էր:

ՎՊԿ-ն իր գոյությունը դադարեցրեց 1991 թ.:

Միջազգային կազմակերպություններին մասնակցելը, ինչդեպ նշվեց, դարձել է դիվանագիտական գործունեության ոչ միայն կարեւոր, այլև ուրույն բնագաւառ: Դա իրագործվում է նախ եւ առաջ այդպիսի կազմակերպություններին կից անդամ ղեկավարների մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչություններ հիմնելու միջոցով: ՄԱԿ-ին կից ներկայացուցչություններ ունեն անխիտ նրա անդամ բոլոր ղեկավարները: Այնուհետեւ, մեծապես իրագործվում է այդ կազմակերպությունների բարձրագույն մարմինների սարկական ժողովներին ղեկավարների հեղինակավոր դասվիրակությունների մասնակցությունը: Օրինակ, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի սարկական նիստերին ուղարկվում են դաստիարակական դասվիրակություններ, որոնք գլխավորում են արտաքին գործերի մինիստրները: Շատ հաճախ Գլխավոր ասամբլեայի նիստերում հանդես են գալիս նաև ղեկավարներին եւ կառավարություններին ղեկավարները: Տարբեր առիթներով ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայում հանդես են եկել ԱՄՆ-ի ոլորտներին Տրումենը, Էյզենհաուերը, Քենեդին, Ռեյգանը, Բուշը, ԽՍՀՄ-ի ղեկավարներ Ն. Խրուշչովը, Մ. Գորբաչովը, Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Բրազիլիայի, Եգիպտոսի, Գաղղոսիայի, Իրանի, Գանիայի, Գվինեայի եւ այլ ղեկավարներին ղեկավարները:

2. Ռեզիդուալ կազմակերպություններ նույնպես միջազգային կազմակերպություններ են, միայն թե նրանք ստեղծվում են սարածաբանական սկզբունքով եւ միավորում են որոշակի դաստիարակագրական օրջանի ղեկավարներ: Իսկ այլ ղեկավարները, որոնք չենք դասկանում աշխարհագրական այդ սարածիքն, չեն կարող դառնալ այդ սարածումն ստեղծված կազմակերպության անդամ:

Այդպիսի կազմակերպություն է Ամերիկյան ղեկավարներին կազմակերպությունը (ԱՊԿ), որ ստեղծվել է 1948 թ. ապրիլի 30-ին Կոլումբիայի մայրաքաղաք Բոզոնայում գումարված 9-րդ Միջամերիկյան կոնֆերանսում: Նրա անդամներն են ֆանմեկ ղեկավարներ՝ Կենտրոնական եւ Հարավային Ամերիկայի բոլոր ղեկավարները եւ ԱՄՆ-ը: ԱՊԿ-ն ունի

իր մեծական մարմինները, որտեղ ներկայացված են բոլոր անդամ ղեկավարները: Դրանց բոլոր կարեւոր դեր են խաղում ԱՊԿ-ի մեջ մեծապես ղեկավարներին արտաքին գործերի մինիստրների կոնսուլտացիալ խորհրդակցությունները:

ԱՊԿ-ն իր գլխավոր խնդիրն է համարում ամերիկյան մայրցամաքում խաղաղության եւ անվտանգության ապահովումը, ղեկավարներին մեկի նկատմամբ կասարված ագրեսիայի դեմ դեմ համատեղ գործողությունների կազմակերպումը, անդամ ղեկավարներին միջև վեճերը խաղաղ ճանապարհով կարգավորելը եւ այլն:

Այլ բնույթի ռեզիդուալ կազմակերպություն է Արաբական ղեկավարներին լիգան (ԱՊԼ): Նրա ստեղծման հիմնում ընկած է էթնիկական դասկանակության սկզբունքը: Նրա անդամ կարող են դառնալ միայն արաբական երկրները, անկախ այն բանից, թե նրանք որտեղ են գտնվում՝ Ասիայում, թե Ամերիկայում: ԱՊԼ-ն հիմնվել է 1945 թ. մարտի 22-ին Կահիրեում կայացած կոնֆերանսում: Նրա հիմնադիր անդամներն են Եգիպտոսը, Սիրիան, Մատրոյան Արաբիան, Իրաքը, Լիբանանը, Եմենը եւ Անդրհորդանանը, որը 1948 թ. վերածվեց Հորդանանի: Հետագայում, արաբական երկրների անկախության նվաճման ու ապրելու ղեկավարներին կազմավորման գաղափար, նրա անդամների թիվը մեծացավ եւ այսօր այն միավորում է ֆանմեկ ղեկավարներ եւ Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպությունը, որը արաբական երկրների, ինչդեպ նաև ՄԱԿ-ի կողմից ճանաչվել է Պաղեստինի արաբ ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ: Այդպիսով, ԱՊԼ-ի անդամների թիվը հասնում է ֆանմեկ կուսի:

ԱՊԼ-ի գլխավոր խնդիրն է արաբական երկրների համար միասնական ֆաղափարականության մեակումը, նրանց գործողություններին կոորդինացիան, ագրեսիայի դեմ կոլեկտիվ դիմադրության կազմակերպումը, անդամ ղեկավարներին միջև ծագող սարածայնությունները եւ վեճերը խաղաղ ճանապարհով եւ բանակցությունների միջոցով հարթելը եւ այլն: Նրա խնդիրների մեջ է մտնում նույնպես համագործակցությանը արաբական ղեկավարներին միջև՝ սնտության, մեակույթի, առեւտրի, Ֆինանսական եւ այլ ոլորտներում: Նրա բարձրագույն օրգանը Խորհուրդն է, որը գումարվում է սարիք երկու անգամ: Մեծ դեր են խաղում նաև արտաքին գործերի մինիստրների զանգան հանդիպումները, որոնց ժամանակ ֆանարվում են կոնկրետ հարցեր եւ համադասախախտ հանձնարարականներ սրվում իրենց ղեկավարներին:

Կան նաև այլ բնույթի ռեզիդուալ կազմակերպություններ:

3. Հասուկ միջազգային կազմակերպություններ, որոնք ստեղծվում են բոլոր մասնագիտացման: Դրանք կաղված չեն ոչ սարածաբանի եւ ոչ էլ էթնիկական ընդհանրության հետ: Նրանք ստեղծվում են միջդասական դաստիարակների հիման վրա եւ հիմնականում ընդգրկում են սնտության, մեակույթի, կրթության, առողջապահության, կաղի եւ սրանադրքի եւ այլ բնագավառները:

Դրանց մեծ մասը համաձայնագրային հիմունքներով կառավարված է ՄԱԿ-ի հետ և այդ դասճառով նրանք համարվում են ՄԱԿ-ի մասնագիտացված կազմակերպություններ: Դրանց թվին են դասկանում Կրթության, գիտության և մշակույթի կազմակերպությունը, որն ավելի շատ հայտնի է ՅՈՒՆԵՍԿՕ անվամբ, Աշխատանքի միջազգային կազմակերպությունը, Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպությունը, Պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությունը (ՖԱՕ), Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկը, Միջազգային վալյուտային ֆոնդը, Քաղաքացիական ավիացիայի միջազգային կազմակերպությունը և այլն:

Ահա այս երեք կարգի միջազգային կազմակերպությունների գործունեությանը մասնակցելը դարձել է մեր օրերի դիվանագիտության ուրույն բնագավառը: Փաստորեն մի դեպքում կողմից մի այլ դեպքում մեզանք էլ միջազգային կազմակերպություններում մեզական դիվանագիտական ներկայացուցչությունները: Եւ դասահական չէ, որ համարյա բոլոր դեպքերում արտաքին գործերի միջնորդություններում գոյություն ունեն միջազգային կազմակերպությունների հարցերի բաժիններ կամ վարչություններ, որը վկայում է դիվանագիտական գործունեության այդ բնագավառի կարևորության մասին:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՅԵՐՈՐԴ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Դիվանագիտության առջև կանգնած է նաև դիվանագիտական տեղեկատվության խնդիրը: Հայտնի է, որ տեղեկատվությունը և լրատվությունը համարվում են չորրորդ իշխանություն՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններից հետո: Այստեղից էլ այդ բնագավառի կարևորությունը ինչդեպ միջազգային, այնպես էլ կոնկրետ առանձին երկրի դիվանագիտության համար: Դիվանագիտության այս ձեռքը համեմատաբար նոր բնագավառ է, իսկ մի քանի ենթաբաժիններ, ձևավորվել են բացառապես վերջին տասնամյակներում:

Դիվանագիտական տեղեկատվությունն ընդգրկում է երեք կարևոր բնագավառ:

Առաջին, միջազգային դիվանագիտական ակտերի և փաստաթղթերի հրատարակում: Դրա մեջ մտնում է երկկողմանի և բազմակողմանի դաշմանագրերի, համաձայնագրերի, նոտաների, մեմորանդումների, միջազգային կոնֆերանսներում և այլ բնույթի հանդիպումներում ընդունված որոշումների, միջազգային կազմակերպությունների, ռազմաֆակտական քննարկների դասեղանական փաստաթղթերի հրատարակում: Առան-

ձին դեղմբերում հրատարակվում է դիվանագիտական գրագրությունը՝ արտաքին գործերի միջնորդության ուղարկած օրգրագրականները և հրահանգները արտասահմանյան դիվանագիտական ներկայացուցչություններին, դեսպաններին և նրանց փոխարինող դասեղանական անձերի հարդորումները և զեկույցները արտաքին գործերի միջնորդությանը և այլն: Առանց դիվանագիտական այսուհի փաստաթղթերի հրատարակման անհնար է լինի և ճեմարացի դասկերացում կազմել սվյալ դեպքում դիվանագիտության և արտաքին ֆաղափականության և ընդհանրապես միջազգային հարաբերություններին մասին:

Մյուս կողմից, դասեղանական դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակումը հնարավորություն է ստեղծում դիվանագիտությունը և միջազգային հարաբերությունները դարձնել գիտական ուսումնասիրության առարկա:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի կանոնավոր հրատարակումը սկսվել է դեռևս 18-րդ դ.: Այդ դարի 70-ական թվականներից Լոնդոնում սկսել է լույս տեսնել Ջեյնինսոնի կազմած «Մեծ Բրիտանիայի և մյուս դեպքումների միջև կնքված խաղաղության, դաշինքի և առևտրի դաշմանագրերի հավաքածու» մասենաւարը:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակումը սովորաբար իրականացվում է մասենաւարով, առանձին հասորներով, որոնք նվիրված են կոնկրետ դրոշխներին, և առանձին վերցրած փաստաթղթերի ձևով:

Առաջին ժողով մասենաւարային հրատարակություններից դեռ է նեւել «Բրիտանական արտաքին ֆաղափականության փաստաթղթերը», «Գերմանական արտաքին ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Ամերիկյան արտաքին ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Միացյալ Նահանգների արտաքին ֆաղափականությունը: Դիվանագիտական փաստաթղթեր», «ԽՍՀՄ արտաքին ֆաղափականության փաստաթղթերը» «Բրիտանական և օտարերկրյա դեպքումների փաստաթղթերը» «Օտարերկրյա տնտեսությունների հետ Ռուսաստանի կնքած տրակտատների և կոնվենցիաների ժողովածուն», «Արաբական փաստաթղթեր», Ֆրանսիական, իսպանական և այլ երկրների դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը: Դրանք որդես կանոն ամբողջական բնույթ են կրում և կազմվում են ըստ ժամանագրական սկզբունքի:

Երկրորդ ժողով հրատարակությունները, ինչդեպ սասցինք, նվիրված են առանձին կարևոր հարցերի վերաբերյալ փաստաթղթերի հրատարակմանը և դրանք հասկանալի է, մասենաւարի բնույթ չեն կրում:

Այդուհի հրատարակություններից են «Երկրորդ համաշխարհային դասերազմի նախօրյակի փաստաթղթեր և նյութեր» երկհասորյակը, Թեհրանի (1943թ.) Յալթայի և Պոստամի (1945 թ.) կոնֆերանսների փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուները և այլն

Եւ, վերջապես, կա փաստաթղթերի մի ամբողջ շարք, որ հրատարակվում է առանձին՝ նրա ձևակերպումից և հաստատումից հետո: Դրանք սովորաբար երկկողմանի, ինչդեպ նաև բազմակողմանի դաշմանագրեր

ու համաձայնագրեր են, որոնք ստորագրող կողմերի համաձայնությամբ հրատարակվում են անմիջադեպ եւ այն ստորագրած ղեկավարներին ազգային լեզուներով: Մեր ժամանակներում այդպես են վարվում բոլոր ղեկավարները, որոնք դրանից հետո այդ դայմանագրերը գրանցում են ՄԱԿ-ում, որոնք հետագայում լույս են տեսնում նաեւ ՄԱԿ-ի հրատարակություններում:

Իհարկէ, միանություն կլինէր կարծել, քե՛ս հրատարակվում են առանց բացառության բոլոր դիվանագիտական փաստաթղթերը եւ նյութերը: Ոչ մի ղեկավար այդպես չի վարվում: Աւստրիայի սարքեր երկրների դիվանագիտական արխիվներում կուսակվել են հարյուր հազարավոր դիվանագիտական փաստաթղթեր եւ նյութեր, որոնք ոչ միայն չեն հրատարակվել, այլեւ ոչ մի հույս չկա, որ երբեմնից կհրատարակվեն: Դրանք քվիլ են դասկանում արտաքին գործերի մինիստրության զանգված օբյեկտներին՝ հասցեագրված դեսպանություններին եւ ներկայացուցչություններին, հրահանգներ եւ համաձայնագրեր, դեսպանների եւ դեսպանորդների հաղորդումներ եւ հաւելսվություններ, փակ խորհրդակցությունների նյութեր եւ այլն:

Որդես կանոն չեն հրատարակվում գաղտնի փաստաթղթերը՝ դայմանագրեր, համաձայնագրեր, արձանագրություններ եւ այլն: Այսպես, օրինակ, 1916 թ. կնքված Մայֆու-Պիկոյի գաղտնի համաձայնագրի մասին հայտնի դարձավ, երբ 1917 թ. հոկտեմբերյան հեղաշրջումից հետո խորհրդային կառավարությունը հրատարակեց ցարական Ռուսաստանի արտաքին գործերի մինիստրությունում գտնվող մի օտար գաղտնի դայմանագրեր: Ինչոյն արդեն նեւ ենք, 1939 թ. ստորագրված չհարձակման խորհրդային-գերմանական դայմանագիրն ունէր գաղտնի Արձանագրություն ազդեցության գոտիների բաժանման մասին, որը, բնականաբար, դայմանագրի տեքստի հրատարակումից դուրս մնաց: Նրա գոյության մասին կռահում էին: Եւ արտաքինական այն է, որ այդ Արձանագրության բնագիրը մինչեւ օրս չի հայտնաբերվել ո՛չ խորհրդային եւ ո՛չ էլ գերմանական արխիվներում: Այդ Արձանագրության ստորագրման փաստը հաստատվում է կողմնակի ճանադարձով, դիվանագիտական այլ փաստաթղթերի օգնությամբ:

Նույն կերպ Յաթրայի կոնֆերանսի հրատարակված նյութերի մեջ բացակայում էր ԱՄՆ-ի, ԽՍՀՄ-ի եւ Մեծ Բրիտանիայի միջեւ ձեռք բերված գաղտնի համաձայնությունն այն մասին, որ Եւրոպայում դաստիարակման ավարտվելուց հետո ԽՍՀՄ-ը դաստիարակման կհայտարարի Գաղտնիային, որի համար նա կստանա տեխնոլոգիալ փոխհատուցում:

Դիվանագիտական փաստաթղթերի հրատարակությունը կարելի էր դասակարգել եւ դրա միջոցով յուրաքանչյուր ղեկավար փորձ էր անում իր ֆալսիֆիկացումը ներկայացնել լավ լույսի ներքո, իբրեւ խաղաղասիրական, արդարամիտ, մարդասիրական, ազնիվ եւ այլն: Այդ դաստիարակում էլ նման դաստիարակման գործը չի կարող ինֆանտիլ մտնել:

Բոլոր երկրների արտաքին գործերի մինիստրություններում գոյություն

ունեն առանձին բաժիններ կամ վարչություններ, որոնք զբաղվում են դիվանագիտական արխիվների ստեղծմամբ, դիվանագիտական փաստաթղթերի եւ նյութերի դասակարգմամբ, մեկնմամբ եւ հրատարակությամբ: Հենց այդ բաժինները կամ վարչություններն են սֆորթում փաստաթղթերի եւ նյութերի հրատարակման հարցը՝ համաձայնեցնելով այն արտաքին գործերի գերատեսչության, իսկ առանձին դեպքերում նաեւ կառավարության ղեկավարի հետ:

Դիվանագիտական տեղեկատվության երկրորդ կարեւոր բնագավառը դասեռնական հաղորդագրությունների հրատարակումն է միջազգային կյանքում տեղի ունեցող կարեւոր իրադարձությունների, դեպքերի եւ տեղափոխումների մասին: Դա երկու նոյաբն է հետադիմում. մի կողմից ձեռնարկելով սվյալ ղեկավարի դիրքումն այդ դեպքերի հանդեպ, մյուս կողմից տեղյակ դառնալով ղեկավարի ֆալսիֆիկացումներին այդ մասին եւ համապատասխան կերպով կողմնորոշել նրան:

Մոլորաբար դասեռնական հաղորդագրումներ են արվում կարեւոր միջազգային կոնֆերանսների, ղեկավարների ղեկավարների հանդիպումների մասին, որոնք ամխոսապիտիորեն անդրադառնում են միջազգային կյանքի վրա: Մասնաւոր դասեռնական հաղորդումներ են լինում ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի տարեկան նստաշրջանների, Անվտանգության խորհրդի նիստերի, նրանցում ֆինանսավոր հարցերի եւ ընդունված որոշումների մասին՝ համապատասխան գնահատականներով կամ մեկնաբանություններով: Վերջին ժամանակներում մեծ ուշադրություն է դարձվում այսպէս կոչված յոթնյակի գործունեությանը: Նրա մեջ մտնում են ԱՄՆ-ը, Կանադան, Գաղտնիան, Մեծ Բրիտանիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան եւ Իսպանիան, որոնք համարվում են աւստրիայի սնտեսադատ ամենազարգացած ղեկավարները: Նրանց յուրաքանչյուր հանդիպման ժամանակ ընդունված որոշումները մանրամասնորեն լուսաբանվում են դիվանագիտական դասեռնական մարմինների կողմից:

Պատեռնական հաղորդագրումները օտար կարեւոր են դաստիարակման փաստաթղթերի եւ դաստիարակման ժամանակ: Եւ որոշ ղեկավարներ դիվանագիտական տեղեկատվության այդ ձեւին օտար մեծ տեղ են հատկացնում: Դրա անառարկելի վկայությունն է ԱՄՆ-ի կառավարության, ղեկավարի դեպարտամենտի գործունեությունը 1990-1991 թթ. Պարսից ծոցի ճգնաժամի եւ դաստիարակման ընթացքում:

Մակայն այս հարցում որոշակի նորմեր, դաստիարակման կամ սահմանափակումներ գոյություն չունեն: Յուրաքանչյուր ղեկավար անհատական կարող է ինքն էր անորոշել տեղեկատվության անհրաժեշտությունը եւ նրա ձեւերը:

Եւ, վերջապէս, դիվանագիտական տեղեկատվության երրորդ բնագավառը ղեկավարի արտաքին ֆալսիֆիկացումն էր որոշումն էր անունովում եւ լրատվության այլ միջոցների կողմից:

Այս ձեւը, հասկանալի է, որ հնում չկար եւ հանդես է գալիս մամուլի հանդէս գալու հետ միաժամանակ: Հետագայում, 20-րդ դ. սկզբներին, մամուլին՝ օրաթերթեր, շաբաթաթերթեր եւ ամսագրեր, ավելացավ

ռադիոն, իսկ 20-րդ դ. կեսերից նաև հեռուստատեսությունը: Դրանք հզոր միջոց են արտաբերելու ֆալսեֆալսականության մասին հասարակական կարծիքի ձևավորման գործում: Կառավարությունները սովորաբար ձգտում են դրանց օգնությամբ ներգործել հասարակության վրա՝ իրենց արտաբերելու ֆալսեֆալսականության մասին բարենդաս կարծիք ստեղծելու նպատակով: Ամբողջատեսիլական դիտարկումներում սուրբաբանի արգելվում է որևէ բնագրային կառավարության արտաբերելու ֆալսեֆալսականության վերաբերյալ: Այդպիսի երկրներում արտաբերելու ֆալսեֆալսականությանը նույնացվում է ազգային արժանապատիվության հետ և յուրաքանչյուր բնագրային ընկալվում որդես վիրավորանք ազգին: Լրատվության միջոցներին բուլլատեսիլում է միայն գովաբանել ամբողջատեսիլական դիտարկում արտաբերելու ֆալսեֆալսական ֆայերը: Այդպիսի վիճակ էր սիրում Ֆալսեֆալսական Գերմանիայում և Իսպանիայում, Ֆրանկոյական Իսպանիայում, սալազարական Պորտուգալիայում, սալալիյան-բրեժնեյան ԽՍՀՄ-ում, Լիբիայում, Իրանում, Եթովպիայում, Հայիթիում և այլ երկրներում:

Մակայն դեմոկրատական երկրներում այլ մթնոլորտ է սիրում և այստեղ արտաբերելու ֆալսեֆալսականության վերաբերյալ սարքեր կարծիքներ արտաբերելը, այդ թվում և բնագրային, սովորական երեսույթ է և դա չի հետադարձվում կամ դաստիարակում:

Առանձնահատուկ է մամուլի և լրատվության մյուս միջոցների դերը դիտարկումների միջոցով հակադիտարկումների արձան և, որ ավելի վստահավոր է, գրքավ առձևակասման ժամանակ: Նրանք կող գնալով «հայրենասիրական» մոլոցիվն դառնում են վստահավոր գեներ դիվանագիտության ձեռքում: Նրա միջոցով ստեղծվում է «հակառակորդի կերպար» և դրան ակտիվորեն մասնակցում են դիվանագիտական գերատեսչությունները, բոլոր աստիճանի դիվանագետները, ընդհուպ մինչև արտաբերելու գործերի մինիստրները, երբեմն նաև կառավարության և դիտարկում դեկավարները: Հետադարձության «սառը դասերագմի» մոտ 45 տարիների ընթացքում ամերիկյան և արևմտատեսիլական դիվանագիտական լրատվությունը ստեղծեց «հակառակորդի կերպար» ի դեմս Խորհրդային Միության, իսկ ԽՍՀՄ-ի և սոցիալիստական համագործակցության երկրների դիվանագիտական լրատվությունը «հակառակորդի կերպար» ստեղծեց ի դեմս ԱՄՆ-ի և ՆԱՏՕ-ի: Դրա ընդհանր թավակամին հետադարձ էր հարցերի «լուծումը»: Խորհրդային Միությունում թավակամ էր ասել «իմդերիստիստական վստահ», իսկ արևմտում «խորհրդային վստահ», որդեսգի անցկացվել ամեն մի որոնում և աղանդավեր հասարակայնության աջակցությունը: Եւ դեմ է խոստովանել, որ դիվանագիտական նման լրատվությունը ֆիչ ավերածություններ չգործեց և զգալորեն թունավորեց միջազգային մթնոլորտը:

Դիվանագիտական լրատվությունը դեմ է ծնել և իրոք ծնեց նոր մասնագիտություն միջազգային լրագրողի և դիվանագիտական մեկնաբանի: Նրանց մեկնաբանությունները մամուլի էջերում, ռադիոյով կամ հեռուստատեսությամբ դարձել են դիվանագիտական կյանքի անբաժանելի

ասը:

Նրանցից ոմանք ձեռք են բերել բարձր հեղինակություն և մեծ ազդեցություն, նույնիսկ այն աստիճանի, որ նրանց ձայնին ունկնդրում են դեմոկրատական և դիվանագիտական գործիչները: 30-ական թվականներին այդպիսի հեղինակություն էր վայելում Ժենեյեա Տարուլին (Ֆրանսիա) 50-80-ական թվականներին ԱՄՆ-ում Ուոլտեր Լիդմանը, Ռեյսոնը և այլք:

Դիվանագիտական լրատվությունը իրականացվում է ինչդես սովորական մամուլի միջոցով («Նյու Յորք Թայմս», «Վաշինգտոն դոնս», «Թայմս», «Գարդիան», «Ֆիգարո», «Իզվեստիա» և այլն), այնուհետ էլ հասուկ միջազգային-դիվանագիտական մասնագիտական հրատարակությունների միջոցով: Այս վերջինների թվին են դասկանում «Յունայթեդ ստեյտս ընդ ուորլդ ռիպորտ» (ԱՄՆ), «Լը Մոնդ դիոլյոմասիկ» (Ֆրանսիա), «Ֆրանկֆուրտեր ռուրդաու» (Գերմանիա), «Նովոյե վրեմյա», «Չա Ռուրեթոմ», «Մեծդոմարոդնայա ժիզն» (նախկին ԽՍՀՄ) և այլն:

Այսպիսով, կարող ենք ասել, որ դարերից ի վեր, դիվանագիտության խնդիրները բյուրեղանալով, մեր ժամանակներում հիմնականում հանգում են վերոնիշյալ վեց Ֆունկցիաների իրականացմանը:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՐՍԻՆՆԵՐԸ

Հին ժամանակներում եւ վաղ միջնադարում արսափին հարաբերությունները վարող մեսական հասուկ մարմիններ գոյություն չունեին: Դա քացասելով եւ նրանով, որ այդ դարաշրջանի ղեկավար կառուցվածքներին դեռեւս բնորոշ չէին կառավարման ֆունկցիաների հասուկ բաժանում: Իսկ մյուս կողմից դիվանագիտությունն այնպիսի ծավալ ձեռք չէր բերել, որ նրանով զբաղվեին հասուկ մարմիններ: Այդ առումով դիվանագիտությունը ակնհայտորեն զիջում էր ռազմական եւ հարկային հարցերով զբաղվող մարմիններին, որոնք ղեկավար համակարգում ավելի զլխավոր տեղ էին զբաղեցնում:

Սակայն ասվածից չոչեւ է այնպիսի հետեւություն անել, որ հին օրջանում եւ միջին դարերում ընդհանրապես չեն եղել, թեկուզ ժամանակավոր բնույթի, ծառայություններ կամ մարմիններ, որոնք զբաղվել են արսափին ֆաղաֆականության եւ դիվանագիտության հարցերով:

Հին Եգիպտոսում մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակի կեսերին փարավոններին կից գործում էր գրասենյակի ղեկավար ինչ-որ բան, որ զբաղվում էր դիվանագիտական գրագրությամբ: Հին Հունաստանում օւս թե էիչ կայուն մարմնի դեր էին խաղում ամֆիկլիսիոնիաները: Դա կարեւոր սրբավայրերի շուրջը բնակվող ցեղերի կրոնական-ֆալսական դաւանակցություն էր, որը յուստեւազմ հայտարարելու կամ սրգելելու եւ խաղաղություն հաստատելու իրավունք ուներ: Գոյություն ունեցող ավանդույթի համաձայն հունական ֆաղաֆ-դիտությունների միջև կնքվող դայանամագրերը հաստատվում էին Դելֆոսի ֆրմերի կողմից: Նրանց էին դիմում նաեւ միջազգային իրավունքի այս կամ այն հարցի կառուցվածքամբ վեճ կամ սարածայնություններ ստաջանալու դեպքում: Հին Հռոմում սկզբնական օրջանում արսափին ֆաղաֆականության եւ դիվանագիտության հարցերի կարգավորման գործում վճռական ձայն ունեին այսպես կոչված ֆեցիալների ֆրմական կոլեգիաները: Արսափին ֆաղաֆականության բնագավառում բոլոր ֆայրերի համար դաւանցվում էր նրանց թույլտվությունը: Նրանք էին հետեւում միջազգային համաձայնագրերի դաւանմանը եւ նրանց իրավասության մեջ էր մտնում դաւանագրում հայտարարել եւ հաւանություն կնքելը: Հանրադատական Հռոմում (մ.թ.ա. 5-1-դդ.) արսափին ֆաղաֆականությունը ղեկավարում էր Սենատը:

Հին օրջանում եւ վաղ միջնադարում արսափին ֆաղաֆականությամբ անմիջապես զբաղվում էին թագավորները եւ կայսրերը, նրանց ընտանիքի անդամները եւ արքունիքի օւս նեղ վերնախավը: Արսափին ֆաղաֆականության հարցերն իրենց ձեռքում էին կենտրոնացրել Եգիպտոսի փարավոնները, Սուրեւսանի եւ Բաբելոնի թագավորները: Այդ ավանդույթը փոխանցվեց հետագա դարերի միադիտներին: Արսափին ֆաղաֆականությունն անմիջականորեն իրականացնում էին Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Հայոց թագավոր Տիգրան մեծը, Հռոմի եւ Բյուզանդիայի կայսրերը, դարսից արքաները եւ արաբական խալիֆները:

Հետագայում, սկսած ու ժիջնադարից, երբ դիտությունների միջև շեւակիրեն աւխուժացան ֆաղաֆական, առեւտրասնեսական եւ այլ

բնույթի կաղերը, որոնց հիմքի վրա բարձրացավ դիվանագիտության դերն ու նշանակությունը, անհարժեհություն ծագեց ստեղծելու արսափն ֆաղաֆակաճության և դիվանագիտության հարցերով զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ: Դրան մեծ խթան հանդիսացավ խոնոր կենտրոնացված ղեկավարների ստեղծումը, որոնք իրենց սերիտիաների ընդարձակման, օտար երկրների նվաճման, զաղութների ձեռքբերման, կարևոր առևտրական ծովային և գետային ուղիների վրա տիրապետելու, աշխարհի այս կամ այն մասում իրենց ֆաղաֆակա հեզեմոնիան հաստատելու նկատառումները բարձրացրին ղեկավար ֆաղաֆակաճության մակարդակի: Այդ բարդ ու դժվարին խնդիրների լուծմանը հնարավոր չէր հասնել միայն զենքի միջոցով: Դրանք դառնալու էին նաև ֆաղաֆակա-դիվանագիտական գործունեության աշխուժացմանը, այլև հասուկ և մեծական արսափն ֆաղաֆակա մարմինների ստեղծման անհրաժեհությանը:

Արսափն հարաբերություններով և դիվանագիտությամբ զբաղվող հասուկ մեծական մարմիններ 14-15-րդ դդ. ձևավորվեցին Բյուզանդիայում, Օսմանյան կայսրությունում և Ճապոնիայում: Այդ հինսիսուսը հասկառու զարգացած էր բյուզանդական կայսրությունում, որը աշխույժ ֆաղաֆակա և առևտրական հարաբերություններ էր հաստատել Արևելքի և Եւրոպայի բազմաթիվ երկրների հետ:

Հետագայում, սկսած 15-16-րդ դդ., արսափն հարաբերությունները սօրհինող հասուկ մարմիններ են առաջանում Արևմտյան և Արևելյան Եւրոպայի երկրներում, իսկ առաջ նաև աշխարհի այլ մասերում: 18-19-րդ դդ. կասարվեց հաջորդ ֆալլը՝ արսափն հարաբերությունները վառելու համար ստեղծվում են արսափն գործերի միմիսրություններ կամ նրանց համադր մարմիններ:

Արսափն գործերի միմիսրությունների ձևավորումը չէր նշանակում, քե ղեկավարների ղեկավարները զրկվեցին արսափն ֆաղաֆակաճության հարցերով զբաղվելու և առավել ևս այդ հարցերը լուծելու իրավունքից: Խոսքը այդ մասին չէ, այլ այն, որ սեղի ունեցավ ղեկավար մարմինների Ֆունկցիաների հետագա դիֆերենցիացիա և արսափն հարաբերություններն իրականացնող մարմինների նոր ստիժանակարգի սահմանում:

Այժմ ընդունված է արսափն ֆաղաֆակաճության մարմինները բաժանել երկու խմբի՝ ներքին և արսափն: Արսափնը՝ դա մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչությունն է, որի մասին խոսվեց նախորդ մասում: Այժմ կանգ կառնենք արսափն հարաբերությունների ներքին մարմինների գործունեության դարգարանման վրա:

Ժամանակակից փուլում արսափն ֆաղաֆակաճության մեծական բարձրագույն մարմիններն են՝ ա) արսափն հարաբերությունների կամ գործերի միմիսրությունը, բ) կառավարությունը, և գ) ղեկավարող ղեկավարը՝ միառիտ, որեզիդենտ կամ նրանց լիազորություններով օժտված կողմերի մարմին:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ

Այդ մարմինը սարքեր երկրներում սարքեր անուններով է կոչվում: Աշխարհի երկրների մեծ մասում այն անվանում են արսափն գործերի միմիսրություն: Այդ գերաստաչությունն այդ անունն է կրում Գերմանիայում, Իսպանիայում, Հունգարիայում, Շվեդիայում, Իրանում, Բուրժիայում, Եգիպտոսում, Հորդանանում, Սիրիայում, Սենեգալում, Տանզանիայում, Բրազիլիայում, Պերուում, Ավստրալիայում և բազմաթիվ այլ երկրներում: Նրանց ղեկավարը կոչվում է արսափն գործերի միմիսր:

Սակայն կա երկրների մի խումբ, որտեղ այդ գերաստաչությունը յուրովի է կոչվում: Մեծ Բրիտանիայում այն կոչվում է Արսափն գործերի և համագործակցության միմիսրություն, քեև առօրյա խոսակցության մեջ օգտագործում է նաև Ֆորին օֆիս՝ Արսափն գործերի գրասենյակ անունը: ՄԱՆ-ում արսափն հարաբերությունների հարցերով զբաղվող մարմինը կոչվում է ղեկավարող ղեկավարներ, իսկ ղեկավարող ղեկական ֆարսուղար: Մի փոքր այլ է այդ գերաստաչության անվանումը Շվեյցարիայում, այստեղ այն կոչվում է ֆաղաֆակա ղեկավարներ, իսկ նրա ղեկավարը՝ ֆաղաֆակա ղեկավարներ: Այս բնագավառում իր սարքերակիչ երանգն է մտցրել նաև Արգենտինան: Լատինամերիկյան այս երկրի արսափն ֆաղաֆակաճության համար դասասխանաճու մարմինը կոչվում է Արսափն հարաբերությունների և դասասխանաճու միմիսրություն: Իսկ Ֆրանսիայում, որտեղ երկար ժամանակ այդ գերաստաչությունը կոչվում էր արսափն գործերի միմիսրություն, վերանվանվեց Արսափն հարաբերությունների միմիսրության:

Այդ գերաստաչությունը բազմիցս փոխել է իր անվանումը Ռուսաստանում: Այստեղ արսափն ֆաղաֆակաճությամբ զբաղվող առանձին և մեծական մարմին ստեղծվել է 1549 թ. Իվան Ահեղ ցարի հրամանով և այն կոչվում էր Պոստլկի տրիկազ: Պոստ 1-ը 1720 թ. այն վերակազմավորեց Պոստլկի կամ Արսափն գործերի կոլլեգիայի: 1832 թ. ընդհուպ մինչև 1917 թ.՝ հոկտեմբերյան հեղաշրջումը նա կոչվում էր Արսափն գործերի միմիսրություն: Հեղաշրջումից և բոլշևիկների իշխանության գլուխ անցնելուց հետո բոլոր նախկին միմիսրությունները լուծարվեցին և նրանց փոխարեն ստեղծվեցին ժողովրդական կոմիսարիատներ: Այդ նույն սկզբունքով Արսափն գործերի միմիսրությունը վերակազմավորվեց Արսափն գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի: Սակայն 1946 թ. կրկին ստացվել նախկին անվանումը՝ Արսափն գործերի միմիսրություն, որը 1991 թ. նոյեմբերին վերանվանվեց Արսափն հարաբերությունների միմիսրության:

Քանի որ հայկական ղեկավարությունը Մեծ Հայքում վերացել էր 11-րդ, իսկ Կիլիկյան Հայաստանում 14-րդ դդ., առաջ երբ միջնադարում սկսվեց ղեկավար առանձին, այդ թվում և արսափն ֆաղաֆակա մարմինների կազմավորումը, Հայաստանը դուրս մնաց այդ ոլորտից: Արսափն ֆաղաֆակաճության հարցերով զբաղվող հասուկ մարմին Հայաստանում

ստեղծվեց մայիս 1918 թ. ղեկավարության վերականգնումից եւ Հայաստանի Հանրապետության կազմավորումից հետո, որը կոչվում էր Արսաֆին գործերի նախարարություն: 1920 թ. նոյեմբերին, Հայաստանի Հանրապետության անկումից եւ Հայաստանի Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության կազմավորումից հետո, Հայաստանում եւս, ինչդեռ մյուս խորհրդային հանրապետություններում, ստեղծվեւ Արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիաս: 1922 թ. դեկտեմբերի 30-ին՝ ԽՍՀՄ-ի կազմավորումից հետո, որի մեջ մտան խորհրդային բոլոր հանրապետությունները, այդ թվում եւ Հայաստանը, հանրապետությունները զրկվեցին ինքնուրույն արսաֆին ֆաղաֆականություն վարելու իրավունքից եւ վերացվեցին հանրապետական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիասները: Արսաֆին ֆաղաֆականություն վարելու մեծաւերջը անցավ կենտրոնական կամ միութենական կառավարությանը եւ դրան համադասախան էլ ստեղծվեց մեկ միութենական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիաս:

1944 թ. վերափոխվեց 1-ին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի որոշմամբ միութենական արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիասը վերակազմավորվեց միութենական-հանրապետական կոմիտարիասի եւ այդ հիման վրա հանրապետություններին իրավունք տրվեց ունենալու իրենց արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիասները: Գրա նույնպէս էր, ինչդեռ նեւլած էր որոշման մեջ, հանրապետություններին իրավունք վերադասել ուղղակի եւ անմիջական հարաբերությունների մեջ մեկնել օտարերկրյա տեսությունների հետ:

Այս որոշման հիման վրա 1944 թ. արսաֆին գործերի ժողովրդական կոմիտարիաս ստեղծվեւ նաեւ Խորհրդային Հայաստանում, որը 1946 թ. վերանվանվեց արսաֆին գործերի մինիստրոյան: Թեւ ստեղծվեց արսաֆին գործերի մինիստրոյան, սակայն Հայաստանը, ինչդեռ նաեւ մյուս բոլոր հանրապետությունները, այդդեռ էլ իրավունք չստացան ուղղակի կաղեր հաստեղ օտարերկրյա տեսությունների հետ եւ ունենալ սեփական արսաֆին ֆաղաֆականություն:

Այս վիճակիը տասնամակեց ընդհոտ մինչեւ 1990 թ. օգոստոսը, երբ Հայաստանում տեղի ունեցան ֆաղաֆական փոփոխություններ. ընդունվեց անկախության մասին հռչակագիր, Խորհրդային Հայաստանը կոչվեց Հայաստանի Հանրապետություն եւ այլն: նախկին մինիստրոյանները վերանվանվեցին նախարարության եւ Հայաստանի Հանրապետությունում կրկին սկսեց գործել արսաֆին գործերի նախարարություն:

Արսաֆին գործերի հասուկ մարմինը կամ մինիստրոյանն ունի իր հասակ խնդիրները եւ գործունեության որոշակի երջանակները: նա մասնակցում է տեսության արսաֆին ֆաղաֆականության հիմնական ուղղությունների եւ կուրսի մեակմանը եւ կառավարության ֆնարկմանն է ներկայացնում արսաֆին ֆաղաֆականության վերաբերյալ սկզբունքային բնութի առաջարկություններ եւ որոշումներ: նա միաժամանակ այդ ֆաղաֆականության իրականցման գլխավոր մարմինն է: Կառավարության համատասախան որոշումներից հետո, արսաֆին գործերի մինիստրոյան

նը գրաղվում է արսաֆին ֆաղաֆականության եւ դիվանագիտության ամեւօրյա հարցերով: Գրա մեջ մեծում են տեսության դեկավարին եւ կառավարությանը իրագրեղ տահել ախարում տիրող ընդհանուր ֆաղաֆական դրոյան եւ առանձին տեսությունների հետ մագող կարեւոր դրոյաններին ու հարաբերությունների վիճակի մասին: Նա ամեւօրյա կաղի մեջ է մեծում երկրում հաղասարմագրված մեական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների հետ, ընդունում է արսաստեմանյան տասնոնական տասվիրակություններ եւ բանակցություններ վարում նրանց հետ:

Արսաֆին հարաբերությունների հասուկ մարմնի կարեւորագույն խնդիրն է բոլոր տայմանագրերի եւ համաձայնագրերի նախագծերի տասրասումը եւ դրանք կառավարության ֆնարկմանն ու հաստեմանը ներկայացնելը՝ համատասախան եղրակցություններով եւ հանձնարարականներով:

Արսաֆին գործերի մինիստրոյան գործունեության մեջ մեծ տեղ են գրաղում արսաստեմանում մեական դիվանագիտական ներկայացուցչությունների գործունեության դեկավարումը եւ վերահսկումը, որն իրականացվում է տարբերաբար նրանց ուղարկվող երջաբերականների, հանձնարարականների, կարգադրությունների, ինչդեռ նաեւ խորհրդակցությունների միջոցով:

Եւ, վերջաղեւ, արսաֆին գործերի մինիստրոյան ուղղակի տարսականությունների մեջ է մեծում արսաստեմանում իր կողմից ներկայացվող տեսության եւ նրա ֆաղաֆացիների իրավունքների ու ռաիերի տաստանությունը, այս կամ այն տեսության կողմից նախկինում ձեռք բերված համաձայնությունների խախտման կանխումը եւ այլն:

Արսաֆին գործերի մինիստրոյան ախասանները դեկավարում է մինիստրը, որը հանդիսանում է կառավարության անղան: Հաղվաղող չեն այն դեղրերը, երբ այդ տասոնը միաժամանակ գրաղեցնում է որեւիեր մինիստր:

Արսաֆին գործերի մինիստրը օժսված է լայն լիազորություններով եւ օղերասղի կերողով իրականացնում է իր ենթակա մինիստրոյան ամեւօրյա ախասանները՝ կազմակերտում կարեւոր հարցերի, կառավարությանը ներկայացվող դրոյանների ֆնարկում, որոշումների նախագծերի կազմում, սաղիս հանձնարարականներ այս կամ այն դրոյանի լուծման վերաբերյալ, ընդունում արսաստեման տասոնական տասվիրակությունների դեկավարների, երեւելի տեսական եւ դիվանագիտական գործիչների եւ այլն: Նրա իրավասությունների մեջ է մեծում կցողից մինչեւ գործերի ժամանակավոր հաղասարմասարը արսաստեման ախասանի նեանակելը, հաստեմում է հաղասարմագրերը, հեկանչի գրերը եւ այլն:

Արսաֆին գործերի մինիստրը ի տասոնն ներկայացնում է իր տեսությանը բանակցությունների ժամանակ, միջաղգային զանազան կազմակերտություններում, կոնՖերաններում եւ հանդիտումներում:

Տվյաղ տեսության արսաֆին ֆաղաֆականության խնդիրները եւ դիվանագիտական ախասանների մավաղը կանխորոշում են արսաֆին գործերի մինիստրոյան կառուղվածքը, ախասակիցների ֆանակը, բա-

ժինների բնույթը եւ այլն: Բաժինները կամ վարչությունները բաժանվում են երկու կարգի՝ ֆաղաֆական-սարսաժաբաբանային՝ երոտական երկրների, Մերձավոր եւ Միջին Արեւելի, Հեռավորարեւելյան, Հյուսիս-Ամերիկյան եւ այլն, որոնք զբաղվում են արտաքին ֆաղաֆական դրոբլեմներով, եւ Ֆունկցիոնալ՝ իրավաբանական, միջազգային կազմակերպությունների, հյուստասական, արտոդական եւ այլն:

Բացի արտաքին գործերի միմիասրությունից կան նաեւ դեսական այլ մարմիններ, որոնց գործունեությունն առնչվում է արտաքին հարաբերությունների հետ: Դրանց բարձր առաջին հերթին դեմք է նւել արտաքին առեւտրի, արտաքին սնտասական կադերի միմիասրությունները, զանազան կոմիտեներ, որոնք իրականացնում են վայրաս-Ֆինանսային, մեակոբային եւ այլ կադեր: Սակայն այս մարմինները, ընդունված կարգի համաձայն, իրենց Ֆունկցիաներն իրականացնելու համագործակցում են արտաքին գործերի միմիասրության հետ, որը բոլոր դեմքերում մնում է դեսության արտաքին ֆաղաֆականությունն օդերասիվ կերդով իրականացնող գլխավոր մարմինը:

Պասնության մեջ որդես փայլուն դիվանագետներ եւ սռաչնակարգ արտաքին գործերի միմիասրներ մեղ են Շարլ-Մորիս Թալեյրանը (Ֆրանսիա), Կլեմենս Մասերնիսը (Ավստրիա), Հենրի Ջոն Թեմոլ Պալմերսոնը (Անգլիա), Կորդել Հելլը (ԱՄՆ) եւ ուրիշներ: Թեւեւ հայերը դեսականությունը կորցրել էին, սակայն նրանք նույնդես ունեցել են օսարի ծառայության մեջ զնվող մի բարձր փայլուն դիվանագետներ: Դրանց բարձր առաջինը դեմք է նւել Նուբար Նուբարյանին, որ 19-րդ դ. 70-80-ական թվականներին բամիցս զբաղեցրել է Եզիտոսսի դերեմիեր միմիասրի եւ արտաքին գործերի միմիասրի դեսոնները եւ խոր հետք թողել արաբական այդ երկրի ֆաղաֆականության մեջ:

Նրբին դիվանագիտություն կիրառելու իր փայլուն ունակություններով աչի ընկավ ինքնավար Լիբանանի առաջին մոթասառիՖ՝ փոխարհ-կառավարիչ Արթին Կարադես Դաոսյանը (1861-1865 թթ.), որի ջանքերի շնորհիվ կարգավորվեցին Լիբանանի հարաբերությունները երոտական դեսությունների հետ եւ ճանաչում սսացավ նրա, որդես ինքնավար դեսական յուրաստակ կազմավորման կարգավիճակը:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

**ՎԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐԸ
ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՐՏԱԲԻՆ ԲԱԳԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ**

Արտաքին հարաբերությունների մարմինների ասիճանակարգում երկրորդ տեղը, դեսության դեկավարից հետո, իր կարեւորությամբ զբաղվում է կառավարությունը: Յուրաֆանչյուր երկրի կառավարություն ինքն է որո-

եում սվյալ դեսության ոչ միայն ներքին, այլեւ արտաքին ֆաղաֆականությունը եւ նեում նրա իրականացման ուղիները, մեթոդները եւ ձեւերը: Կառավարությունը որդես կոլեգիալ մարմին համադասասիսան հրահանգներ է սալիս արտաքին գործերի միմիասրությանը, որը իրավասու չէ որեւէ լուբջ ֆայլ կասարել առանց կառավարության եւ նրա դեկավարի՝ դրեմիեր միմիասրի գիտության եւ համաձայնության: Միաժամանակ կառավարությունը իր հսկողության սակ է դաժում արտաքին գործերի միմիասրության կողմից արտաքին ֆաղաֆականության վերաբերյալ ընդունված որոշումների, հրահանգների ու կարգադրությունների կասարումը:

Արտաքին ֆաղաֆականության բնագավառում կառավարության գործունեության բար կարեւոր մասն է կազմում օսարեկրյա դեսությունների հետ դայմանագրերի եւ համաձայնագրերի կնքումը, որը սովորաբար իրագործում է դրեմիեր միմիասրը: Այդ հարցերի նախադաստասումը իրագործում է արտաքին գործերի միմիասրությունը: Նույնիսկ այն դեմքում, երբ դայմանագիրը ստորագրում է արտաքին գործերի միմիասրը, սոդա դա արվում է կառավարության անունից՝ սսանալով դրա համար համադասական լիազորություններ:

Կառավարությունը որդես արտաքին հարաբերությունների բնագավառում ընդհանուր դեկավարություն իրագործող մարմին, նեանակում է դեսոնական դասվիրակություններ բանակցությունների համար եւ սահմանում նրանց լիազորությունների Երջանակները, որոշում միջազգային կոնֆերանսներին մասնակցելու հարցը եւ հաստատում դեսոնական դասվիրակության կազմը: Նրա իրավասության մեջ է մնում զանազան միջազգային կազմակերպություններում (ՄԱԿ, ՆԱՏՕ, Արաբական դեսությունների լիգա, Երոտյական սնտասական համագործակցություն եւ այլն) իր ներկայացուցիչներին նեանակելը: Բաղի նրանից, որ նա իր դեկավարած կառավարության արտաքին ֆաղաֆական կուրսն իրականացնում է արտաքին հարաբերությունների մարմինների՝ արտաքին գործերի, արտաքին առեւտրի, արտաքին սնտասական կադերի միմիասրությունների եւ զանազան կոմիտեների միջոցով, կառավարության նախագահն իր հերթին կարող է անմիջականորեն բանակցություններ վարել օսարեկրյա դեսությունների եւ կառավարությունների դեկավարների եւ այլ բարձրասիճան գործիչների հետ, ընդունել դիվանագիտական ներկայացուցիչների, ստրագրել դայմանագրեր, գլխավորել կառավարական դասվիրակություններ եւ մասնակցել միջազգային կոնֆերանսներին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԳ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐԸ

Արտաքին հարաբերությունների մարմինների համակարգում ամենաբարձր տեղը զբաղվում է դեսության դեկավարը: Միջազգային նորմերի

համաձայն արժափն հարաբերություններում նա իրականացնում է բարձրագույն ներկայացուցչությունը և իրավասու է ընդունել ամենադաստիարակները:

Տարբեր երկրներում դեսոթյան ղեկավարը տարբեր փոխարինում է կրում: Երկրների մի մասում դեսոթյան ղեկավարը միապետն է՝ քաղաքացի: Այդ հնագույն ինստիտուտը դասակարգվել է Մեծ Բրիտանիայում, Շվեդիայում, Իսպանիայում, Նորվեգիայում, Մաուրիցիան Արաբիայում, Հորդանանում, Գաղղոսիայում, Մարոկկոյում և այլ երկրներում: Սակայն, ովս է նեղ, որ նրանց միջև կա որոշակի տարբերություն: Մի շարք երկրներում հաստատվել է սահմանադրական միադեսոթյուն, ինչպես Մեծ Բրիտանիայում, իսկ որոշ երկրներում քաղաքացիական միադեսոթյուն, ինչպես Մաուրիցիան Արաբիայում:

Երկրների երկրորդ խմբում դեսոթյան ղեկավարը որեզրիցն է: Այդպիսի կարգավիճակ գոյություն ունի ԱՄՆ-ում, Ֆրանսիայում, Արգենտինայում, Մեքսիկայում, Եգիպտոսում, Սիրիայում, Լիբանանում, Պակիստանում, Թուրքիայում, Մալդիվներում, Գանայում, Թունիսում և քաղաքացիական այլ երկրներում:

Միևնույն վերջերս գոյություն ունեցող երկրների մի խումբ, որտեղ դեսոթյան ղեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր կոլեգիալ մարմինը: Այդպիսին էր իրավիճակը սոցիալիստական համարվող երկրներում՝ ԽՍՀՄ-ում, Բուլղարիայում, Ռումինիայում, ԳՂՀ-ում և այլն: ԽՍՀՄ-ում մինչև 1990 թ., երբ մտնում էր որեզրիցն իրականացնող, դեսոթյան ղեկավարի Ֆունկցիան իրականացնում էր ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահությունը: Համանման փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև Բուլղարիայում, Լեհաստանում, Ռումինիայում և այլուր:

* Արժափն ֆադախականության քննադատում դեսոթյան ղեկավարին է դասակարգում դեսոթյան հայտարարելու և հատկություն կնքելու, միջազգային դասակարգերը վավերացնելու կամ չեղյալ հայտարարելու, առաջին կարգի դիվանագետներին՝ դեսոթյաններին և նրանց հավասարազորները ընդունելու և մյուս երկրներում նույն աստիճանակարգի դիվանագետական ներկայացուցիչներ հավասարազորելու, դեսոթյան արժափն ֆադախական կարգը հաստատելու իրավունքը:

Սակայն այդ Ֆունկցիաներն իրագործելիս դեսոթյանների ղեկավարները տարբեր երկրներում օգտվում են տարբեր իրավունքներից, որը կախված է սվայ երկրում հաստատված հասարակարգից և գործող օրենսդրությունից:

Չափազանց մեծ լիազորություններից է օգտվում ԱՄՆ-ի որեզրիցները, ինչպես նաև այն երկրների որեզրիցները, որտեղ կառավարման համակարգը նման է կամ մոտ է ամերիկյանին: Եւ նրա ի նկատի ունենալով, որ ԱՄՆ-ում գոյություն չունի որեզրից միևնույն դասակարգում և որեզրիցներն ըստ սահմանադրության իրականացնում է թե՛ օրենսդիր և թե՛ գործադիր Ֆունկցիաներ, առաջ հասկանալի կառուցում նրա լիազորությունների արժափն լայն սահմանները, այդ թվում և արժափն հարա-

բերությունների քննադատում: ԱՄՆ-ի որեզրիցներն իրավունք ունի կնքել դասակարգեր, նախապես դեսոթյաններ՝ սենատի համաձայնությամբ և այլն: Պատերազմ հայտարարելու իրավունքը դասակարգում է կոնգրեսին, սակայն այդ օրենսդիր մարմինը նման ֆայլի է դիմում միայն որեզրիցներից հետո խորհրդակցելուց և ձեռնարկներն նրա համաձայնությամբ ստանալուց հետո: Իսկ որդես կանոն որեզրիցներն ինքն է դիմում կոնգրեսին այս կամ այն դեսոթյանը դաստերազմ հայտարարելու առաջարկությամբ: Այդպես վարվեց ԱՄՆ-ի որեզրիցներ Ֆրանկլին Ռուզվելտը 1941թ. դեկտեմբերին Գաղղոսիային դաստերազմ հայտարարելու հարցում, այդպես վարվեց Ջորջ Բուլդը 1991թ. հունվարին, երբ նրա առաջարկությամբ դաստերազմ հայտարարվեց Իրաքին:

Արժափն ֆադախականության քննադատում ԱՄՆ-ի որեզրիցներին մեծ լիազորություններ է տալիս այսպես կոչված կասարողական համաձայնագրեր կնքելու իրավունքը, որ կիրառվում է 18-րդ դ. վերջերից: Գրառախականությունը կայանում է նրանում, որ նման համաձայնագրերը, որ կնքում է որեզրիցները, սենատի կողմից վավերացման կարիք չեն գրում: Այդ սկզբունքներով արժափնական երկրներից հետո համաձայնագրեր են կնքվել փոստային հարցերի, մասնատների, առևտրի վերաբերյալ: Նույն սկզբունքով 1933 թ. նոյեմբերի 16-ին կնքվեց Ռուզվելտ-Լիսիինով համաձայնագիրը ԱՄՆ-ի կողմից ԽՍՀՄ-ը ճանաչելու և երկու երկրների միջև դիվանագետական հարաբերություններ հաստատելու մասին: Նման համաձայնագրեր են կնքվել Տանանիայի, Նազանիայի, ֆադախական տարբեր հարցերի գծով:

Սահմանադրական միադեսոթյուններում դեսոթյան ղեկավարը միապետն է: Բայց ֆանի որ այդպիսի երկրներում, ինչպես Մեծ Բրիտանիան, Շվեդիան և այլն, քաղաքացիական անունից ղեկավարում է կառավարությունը, առաջ միապետը արժափն ֆադախականության քննադատում ոչինչ չի ձեռնարկում առանց կառավարության, ինչպես նաև դատարանների որոշում: Բոլոր հարցերի գծով անհրաժեշտ է նրանց համաձայնությունը: Պատրամենն է ընդունում դաստերազմ հայտարարելու և հատկություն կնքելու մասին որոշում, հավանություն տալիս կառավարության կնքած դասակարգերին և այլն: Միայն դրանից հետո դրանք ներկայացվում են քաղաքացիական հաստատմանը: Սակայն վերջինս իրավունք ունի մերժել դատարանների կողմից ընդունված օրենքները և որոշումները և դրանք վերադարձնել կրկին դատարանների քննարկմանը: Սահմանադրական միադեսոթյուններում քաղաքացիները սովորաբար խոստովանում են նման ֆայլերի դիմելուց, ֆանի որ դա առաջացնում է առձանկատում նրանց և օրենսդիր մարմինների միջև: Մեծ Բրիտանիայում, օրինակ, դատարանների ընդունած որոշումը քաղաքացիական վերջին անգամ մերժել է 1707 թ.:

Այլ է վիճակը քաղաքացիական միադեսոթյուն համարվող Մաուրիցիան Արաբիայում, որտեղ գոյություն չունի սահմանադրություն (սահմանադրություն համարվում է Ղուրանը) և դատարաններ: Մաուրիցիան քաղաքացիական

ինքն է ընդունում եւ հաստատում արտաքին փողափականության վերաբերյալ բոլոր կարեւոր որոշումները:

Իսկ ինչ վերաբերում է դեւոյութունների երրորդ խմբին, որտեղ դեւոյութան դեկավարի Ֆունկցիան իրականացվում էր կոլեգիալ մարմնի՝ Գերագույն խորհրդի նախագահության (ԽՍՀՄ), Պետական խորհրդի (ԳԳՀ, Լեհաստան), Խուրալի նախագահության (Մոնղոլական ժողովրդական Հանրապետություն) կողմից, ադա նրանց էլ դասկանում էր դասերազմ հայտարարելու, հաւատարմութուն կնքելու, միջազգային դայմանագրերը վավերացնելու, դեսպաններին եւ դեսպանորդներին նշանակելու եւ հեռ կանչելու, սվյալ երկրում հավասարմագրված դիվանագիտական ներկայացուցիչների հավասարմագրերն ընդունելու իրավունքը եւ այլն:

Միջազգային նորմերի համաձայն դեւոյութան դեկավարը՝ միադեւ, դրեզիդենտ եւ կոլեգիալ մարմնի նախագահ, եւ նրան ուղեկցող բոլոր դաւեսոնական անձինք արտասահմանում զտնվելու ընթացքում օգտվում են դիվանագիտական արտոնություններից եւ իմունիտետից:

ԳԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆՅԱՆԵՐ

Մինչեւ այժմ լուսարանվում էին դիվանագիտական գործունեության տարբեր կողմերը: Այժմ կանգ առնենք այդ գործունեությունն իրականացնող դաւեսոնյանների կարգավիճակի եւ դերի դարգարանման վրա, որով եւ, ինչդեպ կարծում ենք, կամբողջանա «դիվանագիտության» հասկացողությունը:

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԴԻՎԱՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ ԵՎ ԱՍՏԻՃԱՆԱԿԱՐԳԸ

Արսաֆին ֆաղափականության և դիվանագիտության քննազավառի դասերը սարքեր ժամանակներում և սարքեր ժողովուրդների մոտ զանազան անուններով են կոչվել: Միանման չեն եղել նաև նրանց կողմից իրականացվող Ֆունկցիաները: Մեզ հասած վկայությունների համաձայն դիվանագիտական քննազավառի ամենամին դասերը կոչվել է սուրհանդակ: Այդպես էին կոչվում դեռևս մ.թ.ա. երկրորդ հազարամյակում Եգիպտոսի փարավոնների արքաների հայտնիված առաջին դասերը, որոնց մասնագիտությունը և անմիջական խնդիրը Եգիպտոսի կաղերը հարեան երկրների՝ Խեթական թագավորության, Միսանիի, Բաբելոնի, Ասորեստանի և այլ երկրների հետ աղյուսակներ էր:

Արսաֆին հարաբերությունների աշխուժացումը և բարդացումն անհրաժեշտ դարձրեց դիվանագիտական նոր մասնագիտության ծնունդը, որի միջին հանդիսացավ դիվանագիտական գրագիրը: Արսաֆին կաղերը այլևս հնարավոր չէր հուսալորեն աղյուսակել սուրհանդակի և նրա կողմից փոխանցվող բանավոր տեղեկությունների միջոցով: Պահանջվում էին գրավոր հավաստագրեր, որը ոչ միայն դիվանագիտական կաղի ավելի հուսալի ձև էր, այլև հնարավորություն էր սալիս ավելի հանգամանորեն և հստակ կերպով որոշել և սահմանել պետությունների փոխհարաբերությունները: Մասնավոր, որ դիվանագիտական դրակապայություն մտք գործեց դայամանագիր կնիքը և սուրհանդակի գրավոր համաձայնարություններ սալը: Եգիպտոսում, Ասորեստանում, իսկ ավելի ուշ նաև Հունաստանում, Հռոմում և մյուս երկրներում հայտնվում են դիվանագիտական գրագրությունն աղյուսակող և իրականացնող հասուկ գրասենյակներ:

Հետագայում, մասնավորապես Հին Հունաստանում, աղյուսակ և Հին Հռոմում, հանդես են գալիս հասուկ լիազորված անձեր, որոնք ընդհանուր անունով կոչվում են դեսպաններ: Սակայն դրանք չուղիս է Եգիպտոսի ժամանակակից դեսպան հասկացողության հետ, որի մասին խոսք կգնա սուրբ: Ամենայն հավանականությամբ դեսպանը այդ Եգիպտոսում, մինչև ուշ միջնադար եղել է դիվանագետի համարժեքը, թեև դարձյալ սարքեր երկրներում նա սարքեր անուններ է կրել: Այդպես, օրինակ, Հունարոյան Հունաստանում (մ.թ.ա. 12-8-րդ դդ.) դեսպանը կամ արսաֆին ֆաղափականության քննազավառում հասուկ համաձայնարություն կատարող դասերը կոչվել է բանքեր, լրաքեր, նույնիսկ հրեզակ՝ անգելոս, իսկ դասական Հունաստանում (մ.թ.ա. 8-4-րդ դդ.) ավագ՝ դրեսպես: Մանուի օրենքներում նա ամենայն հավանականությամբ կոչվել է դեսպան: Հին Հռոմը Եգիպտոսի մեջ մտնող դիվանագետների նոր անվանումներ՝ լեգատ և օրատո, որը նույն դեսպանն էր: Իսկ Հռոմի դատի դիվանագի-

տական ներկայացուցիչը կրում էր նունցիա անունը:

Հայոց արքունիքում և հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված է եղել դեսպան անվանումը: Այդ մասին վկայություններ կան հայ դասերից՝ Ագաթանգեղոսի, Բուզանդի, Փարդեցիի, Եղիշեի և այլոց մոտ: «Սա դեսպանագնաց լեալ էր առ Վարազդատի», գրում է Փավսոս Բուզանդը: Կամ «Երթիցն առ թագավորն Վաղես դեսպանությամբ» և այլն: «Նոր բառագիրք Հայկազեան լեզուի» մեջ դեսպանը բնութագրվում է որպես «դասգամավոր, հրեզակ, դասվիրակ, միջնորդ քանից ի մեջ տեսնեանց», նաև խաղար սանդո*: Դեսպանի նույն բնութագրությունն է սրված, հազի առնելով հայ դիվանագիտության մեջ ընդունված սովորույթը և փորձը, նաև Հ. Աճառյանի «Հայերեն արմատական բառարանում»՝ «Երկու իբխանություն միջև դասգամավոր կամ միջնորդ քանից»*: Ինչպես նաև, դիվանագիտություն (դիվանագիտություն) տեսնելով Արեւմտյան Եւրոպայում գործածական է դառնում 18-րդ դ. վերջերից: Ամենայն հավանականությամբ դիվանագետ (դիվանագետ) տեսնելով իր համար ուղի է հարթում նույնպես այդ ժամանակ և դարձել գործածական իբրև արսաֆին ֆաղափականության մարզում զբաղված դասերը կրել և նրանց աշխատանքի բնույթը սահմանող և սարքերակող ընդհանուր տեսնելով:

Պատմության ընթացքում որոշակի էվոլյուցիա կրեց հնում և միջնադարում դեսպան կոչվածների նույնանուններն ու խնդիրները:

Մանուի ուսմունքի և օրենքների մեջ (մ.թ.ա. առաջին հազարամյակ) նշվում է, որ դեսպաններից է կախված դասերը կամ խաղարություն լինելու և չլինելու հարցը, քանի որ միայն նրանք են ստեղծում դասերներ և գծեցնում դասերիցներին, սփռվում այն գործերը, որոնց դասառով թագավորների միջև հաստատվում է խաղարություն կամ սկսվում դասերը:

Հին Հունաստանում, և ոչ միայն այնտեղ, դեսպանների ամենաառաջնակարգ խնդիրը կայանում էր հարթել դիվանների միջև ծագող կոնֆլիկտները և կանխել նրանց վերաճումը դասերով: Դրա հետ մեկտեղ նրանց իրավասության մեջ էր մտնում մյուս դասությունների հետ դասերից կնիք և զանազան դայամանագրեր ստորագրել:

Այս Ֆունկցիաները ոչ միայն անցան Հին Հռոմի դեսպաններին՝ լեգատներին և օրատոներին, այլև որոշ չափով ընդարձակվեցին: Այդպես, ընդունված կարգի համաձայն Հռոմում դեսպանների խնդիրների մեջ էր մտնում դասերը կատարելը, հասցություն կնիքը, դայամանագրեր ստորագրելը, նվաճված տեղիսրիաների (դրվիցիաների) կազմակերպումը, միջազգային կոնֆլիկտները, ինչպես նաև կրոնական վեճերն ու սարձայնությունները լուծելը:

Միջնադարը դեսպանների Ֆունկցիաների մեջ ըստ էության սկզբուն-

* Նոր բառագիրք Հայկազեանց լեզուի, հասն Ա, Երևան, 1979, էջ 610:

** Գր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, Ա հատ, էջ 654:

բային փոփոխություն չմտնեց:

Այսպիսով, ինչպես տեսնում ենք դիվանագիտության մարզում զբաղված դաշնակցության կարգավիճակի և Ֆունկցիաների հարցում չկար միասնական, բոլոր տեսությունների կողմից ընդունված համակարգ: Այս բնակավայրում սիրում էր մի խառնաձևի վիճակ, որը խիստ բարդացնում էր հարաբերությունները տեսությունների միջև, մտնում լրացուցիչ դժվարություններ, առաջ բերում դժգոհություն, փոխադարձ անբավարարվածություն և այլն:

Պետությունների միջև հարաբերությունների խորացումն ու ընդարձակումը թելադրում էր դիվանագետների հարցում միասնական աստիճանակարգի սահմանում, նրանց Ֆունկցիաների ճշգրտում և այդ Ֆունկցիաների իրագործման մեխանիզմի սեղծում: Այդ տրամաբան իր մարմնավորումն ստացավ 1815 թ. Վիեննայի կոնգրեսում: Այն գումարվել էր 1814 թ. հոկտեմբերին և նրա նպատակն էր հանրագումարի բերել Նապոլեոն Բոնապարտի դեմ սարած ռազմական հաղթանակները, դրանք վերածել ֆաղափական հաղթանակի և հաստատել ուժերի նոր հավասարակշիռ հետևադրողների Եվրոպայում: Կոնգրեսն ընդունեց եզրափակիչ ակտ և մի քանի հավելվածներ, այդ թվում և նո. 17 հավելվածը, որը դիվանագիտության դաստիարակման մեջ մտնել է «Վիեննական ռեզյումեն» անվամբ: Այն 1815թ. մարտի 19-ին ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Իտալիան, Պորտուգալիան, Պրուսիան, Շվեդիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան: Այդ ռեզյումենում դիվանագիտության դաստիարակման մեջ առաջին անգամ սահմանվեց դիվանագիտության դասակարգման սկզբունքը: Այդ դասակարգման սկզբունքը կիրառվել էր միասնական համակարգ դիվանագիտական դաշնակցության աստիճանակարգում*:

Վիեննայի ռեզյումենը սահմանեց դիվանագիտական ներկայացուցչության երեք կարգ՝ ա) դեսպաններ և աստիճանակարգով նրանց հավասար լեզասներ և նույնիաներ, բ) դեսպանորդներ և դրանց համագործակցող դաշնակցային հավասարմասեր:

1818 թ. նոյեմբերի 21-ին Ապիսենի միջազգային կոնգրեսը մտնեց միմյուր-նեզիղենի կարգ և որոշեց նրա սեղը դիվանագետների համակարգում: Այդ հարցի վերաբերյալ ընդունված արձանագրությունում, որը ստորագրեցին Անգլիան, Ավստրիան, Պրուսիան, Ռուսաստանը և Ֆրանսիան, միմյուր-նեզիղենի սեղը սահմանվում էր երկրորդ աստիճանի միմյուր-նեզիղենի և գործերի հավասարմասերի միջև:

Այս չորս աստիճանի դիվանագետները կազմում են դիվանագիտական ամենաբարձր կարգը, եթե օգտվելու լինեն ռազմական սերմնավորողից, այսպես կոչված դիվանագիտական գեներալիտետը:

Սակայն նրանց ներսում նույնպես կա ցերսավորում: Առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչ համարվում է դեսպանը (լեզաս, նույնիան), երկրորդ կարգի՝ դեսպանորդը, առաջ գալիս են միմյուր-նեզիղենը

* Այդ մասին մանրամասն տես. Дипломатический словарь, т. 1, с. 268.

և գործերի մեծական հավասարմասերը:

Դրանից հետո գալիս են միջին կարգի դիվանագիտական դաշնակցային խորհրդակցություններ և ֆարսուղարները (առաջին, երկրորդ և երրորդ): Դիվանագիտական դաշնակցության յուրօրինակ ցեղերը եզրափակում են կցորդները՝ մեկույթի, մամուլի և այլ հարցերի գծով:

Կարգավիճակի սեսակետից այս կցորդների հետ չունի է փոքր ռազմական, ռազմատարային և ռազմածովային կցորդներին: Նրանք գրավում են յուրաքանչյուր, անհամեմատ բարձր սեղ դիվանագիտական համակարգում:

Այս բոլորից հետո կարելի է եզրակացնել, որ դիվանագետը արտաքին հարաբերությունների մարմիններում և մեծական դիվանագիտական ներկայացուցչություններում զբաղված տեսական դաշնակցային է, որը գրագրության, բանակցությունների և այլ խաղաղ միջոցներով իրականացնում է սլյալ տեսության արտաքին ֆաղափականությունը, ընդհանրապես, և արտաքին կապերը օտարերկրյա տեսությունների հետ. մասնավորապես:

Բոլոր այն անձիք, որոնք զբաղված չեն վերոհիշյալ դիվանագիտական մարմիններում, թեկուզ և ամենապարզ և ամենաարտաքին հարաբերությունների հետ (արտաքին առևտրի միմյուրություն, այլ միմյուրությունների արտաքին կապեր իրականացնող բաժիններ և այլն) չեն համարվում դիվանագետներ:

Վիեննայի ռեզյումենում հաստատված սկզբունքները ընդհանուր գծերով ուժի մեջ են մտնում մեր օրերում:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԻՎԱՆԱԳԵՏԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԻ ՆՇԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ ԵՎ ԳԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ՖՈՒՆԿՑԻԱՆԵՐԸ

Վիեննայի ռեզյումենում փոփոխություններ մտնեցին նաև դիվանագիտական աշխատողների, այդ թվում և դեսպանների նշանակման կարգում:

Անսիկ օրջանում, Հին Եգիպտոսում, Բաբելոնում, Ասորեստանում, Հռոմում, Պարսկաստանում, Հայաստանում և մյուս տեսություններում, դեսպաններ նշանակելու և դեսպաններ ուղարկելու իրավունքը տրամադրվում էր թագավորին: Հին Հունաստանում դեսպանները ընտրվում էին ժողովրդական ժողովում: Հանրապետական Հռոմում դեսպանների ընտրությունը և նշանակումը կատարում էր կոնսուլը՝ սենատի նախագահողը: Լինում էին դեպի, երբ դեսպանների ընտրությունը կատարվում էր վիճակահանությանը: Հռոմեական կայսրությունում դեսպաններին արդեն նշանակում էին կայսրերը: Միջին դարերում կրկին հաստատվում է դեսպաններին թագավորի կողմից նշանակելու տրակտիկան, թեև մեծամասամբ է արժույթի դերը դեսպանի թեկնածության ընտրման հարցում:

Վիեննայի կոնգրեսում հաստատված ռեզոլյուցիաները նոր կարգ հաստատելու այս բնագավառում:

Վիեննայի ռեզոլյուցիան համաձայն ամենաբարձր, առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալան է, որի լրիվ անվանումն է Արտակարգ և լիազոր դետալան: Երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը դետալանորդն է կամ ըստ դասնական անվամբ՝ Արտակարգ դետալանորդ և լիազոր մինիստր: Առաջին և երկրորդ կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչները, այսինքն դետալանը և դետալանորդը ուղարկող երկրի դեսպանի ղեկավարի կողմից հավասարմագրվում են ընդունող երկրի դեսպանի ղեկավարին՝ միադեմ կամ որևէ դեմքով: Մակայն դետալանի և դետալանորդի միջև նույնպես սարքերություն կա: Վիեննայի կոնգրեսից հետո երկար ժամանակ ընդունված էր, որ միայն դետալանին է դասկանում անձամբ իր դեսպանի ղեկավարին ներկայացնելու իրավունքը և այդ հիման վրա միայն նա կարող էր անմիջականորեն հանդես գալ նրա անունից և ընդունող երկրի ղեկավարից դիմադրել ունկնդրում առողենցիա: Դետալանորդը նման իրավունքից չէր օգտվում:

Մահմանախակ էր նաև դետալաններ նախանկելու և դետալաններ փոխանակելու իրավունք ունեցող երկրների օրջանակը: Անցյալում այդ իրավունքից օգտվում էին Անգլիան, Ավստրիան, Ռուսաստանը, Պրուսիան, Ֆրանսիան, ապա նաև Օսմանյան կայսրությունը:

Դետալանները և նրանց նախանկելու իրավունք ունեցող դեսպանները փաստորեն առավելություն ունեին դիվանագիտական մնացած բոլոր ներկայացուցիչների և դեսպանությունների նկատմամբ: Դա միջազգային հարաբերություններում սեղ զսած անիրավահավասարության դրսևորումներից մեկն էր:

Ինչ վերաբերում է «դիվանագիտական գեներալիստի» մնացած երկու բարձրաստիճան ներկայացուցիչներին՝ մինիստր-ռեզիդենտին և գործերի մեսական հավասարմասարին, ապա նրանք հավասարմագրվում են ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին:

Մակայն 20-րդ դ. սկզբից, երբ միջազգային իրավունքի մեջ ավելի ու ավելի էր ուղի հարթում և հաստատում սեղ գրավում դեսպանությունների իրավահավասարության սկզբունքը, առավելության կամ արտոնության սկզբունքը աստիճանաբար դուրս մղվեց միջազգային հարաբերությունների ոլորտից: Մեր ժամանակներում միջազգային իրավունքի ստակետից դիվանագիտական բոլոր ներկայացուցիչները համարվում են հավասար իրենց իրավունքներով և նրանց միջև սարքերություն չկա: Երես է, դիտարկվում են բարձր ու ցածր աստիճանակարգերը, բայց բոլոր երկրների դիվանագիտական ներկայացուցիչները օգտվում են հավասար իրավունքներից: Այս սկզբունքը դասնադաս հաստատվեց արտաքին հարաբերությունների վերաբերյալ 1961թ. Վիեննայում ստորագրված կոնվենցիայով, որտեղ արձանագրված է, որ դիվանագիտական ներկայացուցչությունների ղեկավարների միջև ոչ մի սարքերություն չոլես է դրսևորվի

նրանց այս կամ այն աստիճանին դասկանելու կադակցությունը: Տարքերություն կարող է դրսևորվել ավագության և էսիկետի առնչությամբ: Ահա այս իմաստով դետալանների և դետալանորդների միջև սարքերությունները ջնջվում են. երկուսն էլ ներկայացնում են դեսպանի ղեկավարին: Եվ դասահակություններն չէ, որ մեր օրերում դետալանորդների կողմից ղեկավարվող դիվանագիտական ներկայացուցչությունները վերակազմավորում են դետալանությունների:

Իսկ ինչ վերաբերում է մինիստր-ռեզիդենտին, որ կիրառել են Բոլիվիան, Լիբերիան և այլ երկրներ, ապա դիվանագիտական դրակսիկայում դեռես 20-րդ դ. սկզբում սկսեցին հրաժարվել նրանից և 1938 թ. նրանք ընդհանրապես վերացան: Դրանից հետո ոչ մի դեսպանում այլևս չի դիմում դիվանագիտական ներկայացուցչության այդ ձևին:

Միջազգային դրակսիկայում հաստատվել և գործում է դիվանագիտական ներկայացուցիչների նախանկան և ընդունման կարգ: Դրա համաձայն որդես դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչության ղեկավար նախանկող դետալանների, դետալանորդների և գործերի մեսական հավասարմասարների համար դասահջվում է համաձայնություն՝ ագրեսան: Նախանկող կամ հավասարմագրող կողմը իր արտաքին գործերի մինիստրության միջոցով ընդունող կողմին է դիմում այդ դասենի համար առաջադրվող քննաձուրի համար ագրեսան սասնալու խնդրանքով: Դրա հետ միասին ուղարկող կողմը ներկայացնում է հակիրճ սվալներ քննաձուրի կենսագրության, կրթության, ընսանեկան դրության և ախասանքային գործունեության վերաբերյալ: Այս բոլորը կասարվում է դիվանագիտական խողովակով և գաղտնի կերպով: Դա արվում է ելնելով քննաձուրի ատերից և նրան անհարմար դրության մեջ չդնելու ցանկությունից, այն դեղում, եթե ընդունող կողմը ագրեսան չսա:

Ընդունող կողմը ուսումնասիրելով իր մոս հավասարմագրող քննաձուրի սվալները, ինքն է որոում ագրեսան սալու կամ չսալու հարցը: Այն դեղում, եթե այդ քննաձուրն քավարում է ներկայացնող դասահջները, նա համարվում է ցանկալի անձ՝ դերսոնա գրասա (persona grata) և նրան սրվում է ագրեսան: Իսկ եթե նա հայտարարվում է անցանկալի անձ՝ դերսոնա ոն գրասա (persona non grata), ապա նրան մերժում են ագրեսանի հարցում: Մակայն այս բոլորը, ինչդես նովեց, կասարվում է գաղտնիորեն, քես այս կամ այն կերպ դրա մասին վերջիվերջո հայտնի է դառնում: Այսդես, օրինակ, 50-ական քվականների երկրորդ կեսերին արեսայն սերություններից մեկը չցանկանացավ իր մոս դեսպան ընդունել և ագրեսան չսվեց ԽՍՀՄ արտաքին գործերի նախկին մինիստր Վլաչեկով Մոլոտովին, որն այնուհետև նախանկվեց դեսպան Մոնղոլիայի ժողովրդական Հանրադեսությունում, սասնալով վերջինիս համաձայնությունը:

Դիվանագիտական մյուս դասենյանների համար, որոնք հավասարմագրվում են դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչությունում, ագրեսան չի դասահջվում: Նրանց նախանկան համար գոյություն ունի

այլ կարգ: Խորհրդականների, ֆարսուղարների և կցորդների համար սովորաբար հավասարմագրված երկրի դեպտանությունը դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը խնդրելով նրանց սալ մոսֆի վիզա: Այն ստանալու դեպքում այլևս ոչ մի ձևակալություն չի դաժանվում և սվյալ դիվանագիտական աշխատողը կարող է մեկնել նշանակված երկիրը և ձեռնամուխ լինել իր դիվանագիտական դարձականությունների կատարմանը:

Մի փոքր այլ է դարձական ռազմական կցորդների դեպքում: Որոշ երկրներում ընկունված է, որ ռազմական, ռազմաօդային և ռազմածովային կցորդ նշանակելիս հավասարմագրված դեպտանությունը նոսայով դիմում է ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրությանը և նրան տեղյակ դառնում ռազմական կցորդի նշանակման մասին, հաղորդելով համադասախման կենսագրական սվյալներ: Նոսան միաժամանակ խնդրանք է դարձնում այդ մասին տեղյակ դառնել ընդունող երկրի ռազմական մինիստրությանը և սալ մոսֆի վիզա այդ ռազմական կցորդի համար:

Լինում են դեպքեր, երբ դեպտանը ինչ-ինչ դասճանոնով (արձակուրդ, հեկանչում և այլն) բացակայում է ընդունող երկրից և նրան փոխարինում է գործերի ժամանակավոր հավասարմասարը: Այդ դեպքում նրա համար չի դասանվում ագրեման: Բավական է միայն դեպտանի կամ դեպտանորդի կամ գործերի մասական հավասարմասարի անձնական նամակը ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին այն մասին, որ իր բացակայության ժամանակ իրեն փոխարինելու է այսինչ անձնավորությունը:

Ագրեման ստանալուց հետո դիվանագիտական մասական ներկայացուցչության ղեկավարը մեկնում է հավասարմագրված երկիր նրա ղեկավարին իր հավասարմագրերը հանձնելու համար: Հավասարմագիրը դաստնական փաստաթուղթ է, որը հաստատում է սվյալ դիվանագիտական ներկայացուցչի ու լինելը: Այն ստորագրվում է դիվանագիտական ներկայացուցչի նշանակող դեպտանի ղեկավարը և հասցեագրված է նրան ընդունող դեպտանի ղեկավարին: Գոյություն ունի հավասարմագրերի կազմման միասնական, միջազգային հարաբերություններում ընդունված ձև: Նրանում նշվում է դիվանագիտական ներկայացուցչի անունը և ազգանունը, նրա դիվանագիտական աստիճանը և ավարտվում է խնդրանքով՝ հավասարմագրի դիվանագիտական ներկայացուցչի այն բոլոր հայտարարություններին, խոսքերին և առաջարկություններին, որ նա կանի իր դեպտանի ղեկավարի, ինչդեպ նաև կառավարության անունից:

Հավասարմագրերը սրվում են միայն դեպտաններին և դեպտանորդներին, իսկ գործերի մասական հավասարմասարին սրվում է նրա արտաքին գործերի մինիստրի նամակը, ուղղված ընդունող երկրի արտաքին գործերի մինիստրին, և ունի համարյա նույն բովանդակությունը և ձևը:

Հավասարմագրեր սրվում են նաև հասուկ դասվիրակությունների ղեկավարներին, որոնք օտար դեպտանում են մեկնում արտակարգ առաքելու:

թյամբ:

Բայց կա մի նրբություն: Հավասարմագիրը հաստատում է դիվանագիտական ներկայացուցչի դաստնական կարգավիճակը միայն, սակայն չի լիազորում բանակցություններ վարելու և ստորագրելու որևէ դաստնական դիվանագիտական փաստաթուղթ՝ դաժանագիր, համաձայնագիր և այլն: Դրա համար դեպտանին կամ դեպտանորդին սրվում են լրացուցիչ կամ հասուկ լիազորություններ: Հավասարմագիրը հանդիսավոր դաժաններում հանձնում են ընդունող դեպտանի ղեկավարին: Դրանից հետո դիվանագիտական ներկայացուցչին անցնում է իր դաստնական դարձականությունների կատարմանը: Մակայն կան երկրներ, որտեղ ընդունված է, որ դեպտանը անցնում է իր դարձականությունների կատարմանը ընդունող երկիր ժամանելու օրվանից: Իր հավասարմագրերի հանձնելուց հետո, դեպտանը (դեպտանորդը) անձնական նամակով տեղեկացնում է սվյալ երկրում հավասարմագրված բոլոր օտարերկրյա դիվանագիտական մասական ներկայացուցչությունների ղեկավարներին, որ ինքն անցել է իր դարձականությունների կատարմանը:

Տվյալ երկրում հավասարմագրված բոլոր դիվանագիտական մասական ներկայացուցչությունների ղեկավարները միասին կազմում են դիվանագիտական կորդուս: Դրա մեջ մտնում են դեպտանները, դեպտանորդները, գործերի մասական հավասարմասարները և գործերի ժամանակավոր հավասարմասարները: Դրա մեջ են մտնում Վաշիկանի դիվանագիտական ներկայացուցչները՝ նուցցիաները և ինտերնուցցիաները, որոնցից առաջինը համադասախմանում է դեպտանի, իսկ երկրորդը՝ դեպտանորդի կամ գործերի մասական հավասարմասարի աստիճանակարգին:

Մակայն կա նաև դիվանագիտական կորդուսի ավելի լայն հասկացողություն, որի մեջ մտնում են նաև սվյալ երկրում հավասարմագրված մասական ներկայացուցչությունների մյուս դաստնյաները՝ խորհրդականից մինչև կցորդ, ինչդեպ նաև առևտրական ներկայացուցչները: Ընդունված կարգի համաձայն դիվանագիտական կորդուսի անդամներ են համարվում նաև դիվանագետների ընտանիքի անդամները՝ կինը, չամուսնացած աղջիկները և անչափառ սղաները:

Մակայն դեպք է ի նկատի ունենալ, որ դիվանագիտական կորդուսը միջազգային իրավունքի տեսակետից չի դիվանագիտական կորդուսի կողմից կազմակերպություն կամ մարմին և չի համարվում իրավաբանական անձ:

Դիվանագիտական կորդուսն ունի իր ավագը, որը կոչվում է դուսյեն: Դուսյեն դառնում է միայն առաջին կարգի դիվանագիտական ներկայացուցիչը՝ դեպտանը կամ նուցցիան, որն անձնափոխում է սվյալ երկրում հավասարմագրված դեպտանների (նուցցիաների) մեջ: Դուսյենի դերը գլխավորապես ներկայացուցչական է: Նա դիվանագիտական կորդուսի կողմից շնորհավորում կամ ցավակցում է ընդունող երկրի դաստնական ներկայացուցչներին՝ դեպտանի ղեկավարին, որեժիտե մինիստրին կամ արտաքին գործերի մինիստրին, ներկայացնում է դիվանագի-

սակյան կորդուարը զանազան հանդիսություններին, նրա անունից ելույթ ունենում ևս այլև:

Բարդ ու բազմակողմանի են դեպքերի, ընդհանրապես դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչի ղեկավարի դասականությունները: Նա ղեկավարում է դեպքանության ամենօրյա գործունեությունը և դասասխանաձև է իր ղեկության արժանի ֆաղափականության ձեզրիս իրականացման համար այն երկրում, որտեղ հավասարազգրված է: Բացի ամենօրյա օրերասիվ բնույթի գործերից, դեպքանի (դեպքանորդի ևս այլև) դասականությունների մեջ է մտնում իր ղեկությունը և կառավարությունը դասականապես ներկայացնելը, ընդունող երկրի արժանի հարաբերությունների մարմինների, ի հարկին նաև կառավարության ու ղեկության ղեկավարի հետ մեծական կառուցողական հարաբերության զարգացմանը ընդունող երկրի հետ բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանը նպաստելը, ձգտել այն բանին, որ ընդունող երկրում ճիշտ դասկարգում ունենան իր երկրի մասին, փարասել թյուր և կանխակալ կարծիքները, իր ֆաղափականության ու դասկարգմանը նպաստել իր երկրի հեղինակության բարձրացմանը: Նրա դասականությունների մեջ է մտնում նպաստել նաև ոչ ֆաղափական՝ ճշտական, մեկուսաբան, մարզական և այլ բնույթի հարաբերությունների զարգացմանը իր և ընդունող երկրների միջև: Բացի այդ, դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը կազմակերպում է լեզուական և անադարհով հյուրընկալ երկրի ներքինական և ճշտական վիճակի մասին տեղեկություններ հավաքելու գործը և դրա, ինչպես նաև հյուրընկալ երկրում տեղի ունեցող կարևոր իրադարձությունների մասին իր երկրի ղեկավարությանը ձեզրիս ինժեռ-մացիա հաղորդելը:

Դեպքանի (դեպքանորդի) անձնական ունակություններից ցածր բան է կախված վերոհիշյալ խնդիրների իրագործման համար: Համեմայն դեպք, նշանակալի է նրա դերն ու տեղը երկու երկրների միջև հարաբերությունների զարգացման բնագավառում և ազդեցությունը այդ հարաբերությունների բնույթի վրա:

Դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչության ղեկավարը որդեկապես այդպիսին հավասարազգրվում է որոշակի ժամանակով, թեև գոյություն չունի միջազգային իրավունքով սահմանված կոնկրետ ժամկետ: Դա որոշում է հավասարազգրող ղեկությունը:

Միջազգային հարաբերություններում ևս դիվանագիտական դասկարգի կայուն երեք դեպքում է դիվանագիտական ներկայացուցչի հետ կանչվում: Դա կարող է տեղի ունենալ իր կառավարության որոշմամբ նրան այլ աշխատանքի տեղափոխելու, կենսաթոշակի անցնելու, հիվանդության, ֆաղափական կուրսի փոփոխման և նման այլ առիթներով: Հետևանքն այն դեպքում ընդունող կառավարության կողմից դեպքանին անցանկալի անձ՝ տեղափոխելու նոն գրասա հայտարարելն է: Եւ, վերջապես, երրորդ դեպքում կատարվում է դաստիարակում և այլ առիթներով երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների խզման կամ այդ հարաբերությունների ժամանակավոր դադարեցման հետ:

րաբերությունների ժամանակավոր դադարեցման հետ:

Միջազգային դիվանագիտական դասկարգի կայուն հազվադեպ է դեպքանին կամ դեպքանորդին տեղափոխելու նոն գրասա հայտարարելը: Դեպքանությունները սովորաբար խուսափում են նման փոփոխության, որովհետև դա սրում է հարաբերությունները երկու ղեկությունների միջև և կարող է առաջ բերել մյուս կողմի համանման, հիմնավորված կամ ոչ հիմնավորված, դասասխան փոփոխություններ: Բայց, այնուամենայնիվ, եթե դա դաստիարակում է, ապա այն, այսինքն անցանկալի անձ հայտարարելը, կասարկում է բանավոր ձևով և ուղղվում է հավասարազգրող երկրի արժանի ընդունող երկիրը և հետևանքում նրա տեղափոխությանը:

Իսկ առաջին դեպքում, այսինքն երբ դեպքանը կամ դեպքանորդը հետ է կանչվում իր կառավարության նախաձեռնությամբ, ապա դա արվում է հասուկ դիվանագիտական փաստաթղթի ձևով, որ կոչվում է հետևանքն ազդող: Հետևանքն ազդող հասցեագրվում է ուղարկող ղեկության ղեկավարի կողմից ընդունող ղեկության ղեկավարին և ունի իր ձևը: Նրանում նշվում է սլյալ դեպքանի կամ դեպքանորդի հետևանքն ազդող համագամանք, դաստիարակ և նրա ծառայությունները երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների զարգացման գործում:

Հետևանքն ազդող հասցեագրվում է համանման նոր նշանակված դեպքանը իր հավասարազգրողի հետ միասին, թեև չի բացառվում, որ հետ կանչվող դեպքանն ինքն համանման իր հետևանքն ազդող:

Իսկ ինչ վերաբերում է գործերի մեծական հավասարազգրողին, ապա նրա հետ կանչելը ձեռակերպվում է նախապես տեղում, որ ուղարկող երկրի արժանի գործերի միմիաստը հասցեագրում է ընդունող երկրի արժանի գործերի միմիաստին:

ԳՆՈՒՄ ԵՐՐՈՐԳ

ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԻՍՈՒՆԻՏԵՏ՝

Հնուց ի վեր ընդունված է հարգանքով վերաբերվել դեպքանին, նրան արժանացնել դասկարգի և մեծարանքի: Գեոգրաֆիկ հիմնադրամ ընդունված էր, որ նրա անձը չի կարելի վիրավորել և սովորաբար դեպքանները զգնվել են ղեկության ղեկավարի դաստիարակության ներքո: Իսկ դեպքանին տղամեղ միտ էլ համարվել է արժանազատ, արժանազատ և արժանազատ և դաստիարակվել է:

Ժամանակի ընթացում մեկվել են դիվանագիտական մեծական ներկայացուցչությունների իրավունքների, արժանությունների և անձնամիջոցների նորմեր, որոնք թեև չեն արձանագրված համապար-

սասխան դաճեցնական փաստաթղթերում, բայց ընդունվել են միջազգային հանրության կողմից և կիրառվել միջոցական դիվանագիտական փոխհարաբերություններում: Այդ սովորության նորմերին համադասասխան դիվանագիտական իրավունքների և արճնությունների վերաբերյալ ձեւավորվել են զանազան սեսություններ, որոնցից ամենահիւարժաններն են էփսերիտրիալության, ներկայացուցչական և Ֆունկցիոնալ սեսությունները, որոնք լինելով իրենց ժամանակի դասկերացումների արճացումը, այժմ հնացած են համարվում և դուրս են եկել Երջանառությունից: Բոլոր փորձերը դիվանագիտական արճնությունների վերաբերյալ ստեղծել միասնական, բոլոր դեւեսությունների կողմից ընդունված սեսություն և միջազգային իրավական նորմեր, առայժմ չի ստացվում: Ուստի և ուժի մեջ են մնում գլխավորադես դիվանագիտական գործունեության ընթացում ձեւավորված նորմերը, ըստ որոնց դիվանագիտական արճնությունները և իմունիտեսը սարածվում են ա) դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչության, բ) դիվանագիտական մեսական ներկայացուցչության դեկավարի և անձնակազմի և գ) դեւեսության և կառավարության դեկավարների, արճափն գործերի միմիսրի վրա նրանց արճասահմանում դաճեցնական այցով գտնվելու ընթացում, ինչոլես նաեւ հասուկ առափելության արճասահման մեկնող դաճեցնական դասվարակության դեկավարի և նրա անդամների վրա:

Մեսական դիվանագիտական ներկայացուցչության արճնությունների և իմունիտեսի հասկացողության մեջ նախ և առաջ մտնում է նրա Եննների անձեռնմխելիութունը: Ընդունող երկրի իբխանություններն իրավունք չունեն առանց դեստանի (դեստանորդի և այլն) բույլսվության մտնել դեստանության սարածը՝ ձառայողական Եննը, օժանդակ Եննությունները, բակը և այլն, անկախ այն բանից, թե դրան մեսական ներկայացուցչության սեփականությունն են, թե վարձակավում են: Տեղական իբխանությունները վարճավոր են ադահովել դեստանասան անձեռնմխելիութունը և անվսանգութունը, կանխել հարձակումները և խուլիգանական արարները նրա նկասմամբ:

Դիվանագիտական ներկայացուցչության արճնությունների և իմունիտեսի մեջ մտնում է նրա արխիվների անձեռնմխելիութունը, հարկերից ազատվելը և իր երկրի հես կադի ազատություն ունենալը, որը խիստ կարեւոր է նրա դաճեցնական դարճականությունների իրականացման համար:

Ուստի դիվանագիտական փոսը ենթակա չէ ընդունող երկրի իբխանությունների վերահսկողությանը, իսկ դիվանագիտական ներկայացուցչությունը կարող է օգսվել կադի բոլոր միջոցներից, այդ թվում և զադեսնագրից: Դիվանագիտական սուրհանդակը օգսվում է անձնական անձեռնմխելիության իրավունքից և ենթակա չէ ձերթակալման:

Մեսական ներկայացուցչության արճնությունների մեջ է մտնում նաեւ մափսային արճնությունը, որը կիրառվում է ներկայացուցչության կա-

րիմների համար ստացվող ադրանքների վերաբերյալ: Վերջադես, մեսական ներկայացուցչությունն իրավունք ունի դեստանասան Եննի վրա բարձրացնել իր դեւեսության դրեը, Եննին ամրացնել դեւեսական գերը և ցուցանակ ազգային լեզվով նրա դասկանելության մասին:

Հակիճ կերողով սրանք են ժամանակակից փուլում դիվանագիտական ներկայացուցչության արճնությունները և իմունիտեսները:

Բայց նրանք ունեն նաեւ որոսակի սահմանափակումներ: Արգելվում է դիվանագիտական ներկայացուցչության ամեն սեսակի միջամտություն ընդունող երկրի ներքին գործերին, կադերի մեջ մտնել գոյութուն ունեցող ընդդիմադիր ուժերի հես նրանց կառավարության դեմ գրգռելու նդասակով և այլն: Չնայած այդ հանգամանքին, դիվանագիտության դասնությունը Եստ հարուստ է միմյանց ներքին գործերին միջամեսելու փաստերով: Կարելի է ստել, որ համարյա բոլոր դեւեսություններն էլ այս կամ այն չափով այդ մեղը գործում են: Բայց այդ ուղղությամբ առանձնադես վիայել է քրիստանական կայսրությունը, մանավանդ իր հզորության սարիներին, երբ նա զանազան առիբներով միջամեսել է Եւրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկայի և Ամերիկայի Եստ ու Եստ դեւեսությունների ներքին գործերին: Նրանցից հես չեն մնացել Ֆրանսիան, Իտալիան, Իսպանիան, Հոլանդիան, ԱՄՆ-ը, ԽՍՀՄ-ը և այլ երկրներ: Այս վերջինը, Եստակեղով «սոցիալիստական ինտերնացիոնալիզմի» կասկածելի սկզբունքը, կոդիս կերողով միջամեսում է նախկին սոցիալիստական երկրների ներքին գործերին և իր կամըր թելադրում նրանց: Եւ դիվանագիտական ներկայացուցչությունները դառնում են միջամտության իրականացման գլխավոր գործիմներից մեկը:

Այդ բնագավառում երբեմն լինում են արճառոց դեղեր: Դրա մասին է վկայում հեսելյալ փաստը: 1918 թ. Մ.Մ. Լիսվինովը նեանակվեց Մեծ Բրիտանիայում Խորհրդային Ռուսաստանի Արճափն գործերի ժողովրդական կոմիսարիատի լիազոր ներկայացուցիչ, որ հավասար եր դեստանի սոսիճանին: Բրիտանական կառավարությունը թեւ չձանաչեց նրա լիազորությունները, բայց կադ եր դաստանում նրա հես: Դրանից հեսո Մ.Մ. Լիսվինովը նամակներ հղեց Մեծ Բրիտանիայի լեյքոբիսական կուսակցության և սրեդյունիոնների (արհմիությունների) դեկավարներին, որեղ նա ոչ ավել, ոչ դակաս իրեն համարում եր հավասարմագրված ոչ այնքան քրիստանական կառավարությանը, որքան անգլիական բանվորական Եարժանը և հույս հայտնում, որ ինքը կսանա Մեծ Բրիտանիայի դրոլեսարիատի օժանդակութունը: Մա Մեծ Բրիտանիայի ներքին գործերին միջամեսելու մի այնդիսի կոդիս և իր նախադեղը չունեցող երեսույթ եր և հղի մեծ վսանգներով, որ Խորհրդային Ռուսաստանի արճափն գործերի ժողովրդական կոմիսար Գ.Վ. Չիչերինը, ֆչերից մեկը Խորհրդային կառավարությունում, որ գույս եր հանում դիվանագիտությունից, հարկադրված եղավ կարգի հրավրել «համաբխարհային հեղափոխության» մդուցֆով վարակված իր լիազոր ներկայացուցչին և 1918 թ. փեւրարի 17-ին նրան ուղարկված նամակում բացատրել, որ այդ-

դեա չի կարելի, որ «անգլիական կաղիսալի լծի սաղալումը անգլիական բանվորների գործն է եւ մեր գործը չէ գործադուլներ կազմակերպել Անգլիայում»:

Մյուս կարեւոր սահմանափակումն այն է, որ մեսական ներկայացուցչությունը իրավունք չունի հիմնվելով անձեռնմխելիության իրավունքի վրա, աղասան սալ այնոյսի անձանց, որոնց դեմ տեղական իշխանությունները քրեական գործ են հարուցել եւ որոնք ենթակա են ձերբակալման: Նրանք իրավունք չունեն դեպքումայն սարածում բռնի կերպով դառնել նաև իրենց սեփական քաղաքացիներին:

Մեսական ներկայացուցչություններն ընդհանուր առմամբ հետեւում են այս նորմերին, սակայն ֆիչ չեն նաեւ զանազան դասձառներով, գլխավորապես քաղաքական մոտիվներով, դրանց խախտման դեպքերը: Դրա մասին են վկայում հետեւյալ օրինակները: 1896 թ. Լոնդոնում չինական դեպքանության մոտ դեպքանասան աշխատակիցները ձերբակալեցին չինական դեմոկրատական բարձրան դեկավար Սուն Յաքսենին. նոյապակ ունենալով նրան ուղարկել Չինասան: Անգլիական կառավարության ճնշման ներքո, որը սվյալ դեպքում գործում էր միջազգային նորմերին համադասախան, Սուն Յաքսենն ազատ արձակվեց:

1956 թ. Հունգարիայում ազգային-ազատագրական բարձրան խորհրդային գործերի կողմից ճնշելուց հետո, այդ բարձրան դեկավարներից մեկը՝ կարդինալ Մինդսենսին աղասան գալ Բուդապեճում ԱՄՆ-ի դեպքանասանը:

Իսկ 1991 թ. Բեյրութում Ֆրանսիական դեպքանասանը բախվեց լիբանանյան աչ ուժերի դեկավար գեներալ Միել Աունը, որի դեմ դասական գործ էին հարուցել Լիբանանի օրինական իշխանությունները:

Ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության դեկավարի եւ անձնակազմի արտոնություններին եւ իմունիտետին, աղա դրանք իրենց դրսւտումն են գտնում հետեւյալ հարցերում:

Դիվանագետի անձնական անձեռնմխելիությունը, ըստ որի նա չի կարող ձերբակալվել եւ բռնվել ո՛չ դասական եւ ո՛չ էլ վարչական կարգով: Տեղական իշխանությունների կարեւոր դասականություններից մեկը դիվանագետի այդ իրավունքի աղախումն է: Անձեռնմխելիության իրավունքից օգտվում է ոչ միայն դիվանագետը, այլեւ այն տունը, որտեղ նա բնակվում է:

Դիվանագետն օգտվում է իմունիտետից տեղական իրավագործության հարցում, նա ենթակա չէ քրեական դասախանասվության: Բացառությամբ որոշ դեպքերի (անբարձ գույրի, ժառանգության, առեւտրական եւ այլ հարցերի, որ նա իրագործում է ոչ որդես դիվանագետ) նա ենթակա չէ նաև քաղաքացիական եւ վարչական դասախանասվության: Իմունիտետը ազատում է դիվանագետին որդես վրա հանդես գալ կամ վկայու-

* В. Соколов. Некорминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь., 1991, № 4, с. 110

բյուններ սալ ընդունող երկրի դասարանում:

Այս բոլորով հանդերձ հավասարնագրված դիվանագետը դասարանվոր է հարգել եւ դառնալով ընդունող երկրի օրենքները: Դրանց խախտումը կարող է հիմք դառնալ տեղական իշխանությունների կողմից սվյալ դիվանագետին հայտարարելու անցանկալի անձ (դեբտունա նոն գրասա) եւ վարել երկրից: Իսկ երբ նա կատարել է քրեական հանցանք, աղա միջազգային նորմերի համաձայն ընդունող երկրի դասական մարմինները կարող են նրա դեմ քրեական գործ հարուցել նրա երկրի դասարանում՝ այդ երկրում ընդունված օրենքների համադասախան:

Դիվանագետի արտոնության մեջ է մտնում նաև անն տասակի ուղղակի հարկեր վճարելուց ազատված լինելը: Նրանք ազատ են նաև մախտարկից: Սակայն դա սարածվում է միայն այն իրերի վրա, որոնք անհրաժեշտ են նրա եւ նրա ընտանիքի անդամների անձնական օգտագործման համար: Սովորաբար դիվանագետների անձնական ուղեքնոը ենթակա չէ ստուգման մախային իշխանությունների կողմից: Սակայն եթե մախային իշխանությունները տեղեկություն են ստացել այն մասին, որ դիվանագետի ուղեքնոն կան սվյալ երկրի օրենսդրությամբ արգելված իրեր (քմրադեղ, զենք եւ այլն), աղա նրանք իրավունք ունեն ստուգել նրա անձնական ուղեքնոի դարունակությունը:

Դիվանագետի մախային արտոնություններից օգտվող չունի որեւէ իրավական հիմք, այսինքն նա չի ձեակերպված օրենքով՝ ո՛չ ազգային եւ ո՛չ էլ միջազգային: Դա դասականում է այն ոչ իրավաբանական քայլերի բարքին, որոնք կազմում են «միջազգային քաղաքավարություն» հասկացողությունը, եւ որի ներգործության ուժը բնավ էլ դակաս չէ իրավական նորմերի ներգործության ուժից:

Երբ խոսք է գնում դիվանագիտական արտոնությունների եւ իմունիտետի մասին, աղա հարկ է նել, որ աշխարհում միասնական տասակե գոյություն չունի այն հարցում, թե դրանք ում վրա դեք է սարածվե: Պետությունների մեծ մասը գտնում է, որ դիվանագիտական արտոնություններից եւ իմունիտետից օգտվելու իրավունք ունեն դիվանագիտական ներկայացուցչության դիվանագիտական անձնակազմը, ինչդես նաև դիվանագետների ընտանիքի անդամները: Իսկ ինչ վերաբերում է դիվանագիտական ներկայացուցչության վարչատեխնիկական անձնակազմին եւ նրանց ընտանիքի անդամներին, աղա ոչ մի դեպքում համար դասարան չէ, ի հարբերություն դիվանագիտական անձնակազմի, նրանց սամաքել նոյնաման արտոնություններ: Դա յուրաքանչյուր դեպքում կարող է կատարել իր ցանկության համադասախան: Եւ, իրոք, բազ դետություններ կիրառում են օսարելքյա դեպքանությունների վարչատեխնիկական եւ սղասարկող անձնակազմի դիվանագիտական որոշ արտոնություններով օժտելու (օրինակ, աշխատավարձից զանձվող հարկից ազատելու) դրակիկա:

Ինչդես նելեց, դիվանագիտական իմունիտետից եւ արտոնություններ

րից լրիվ կերպով օգտվում են նաև օտարերկրյա ղեկավարը, կառավարության ղեկավարը, արտաքին գործերի մինիստրը, դաշնակազմի մասնակիցները և արտաքին գործերի մինիստրը, դաշնակազմի ղեկավարները:

Գլխավորապես արտաքին գործերի միջոցով են միայն դիվանագետների արտաքին գործերում զբաղվելու սվյալ ժամանակամիջոցում, արտաքին գործերում իրենց դաշնակազմի անդամներին, երկարատև կամ կարճատև դաշնակազմի գործողությունների ընթացքում: Իր դաշնակազմի անդամներին ավարտելուց և սվյալ երկրից հեռանալուց հետո դիվանագետը այլևս չի օգտվում դիվանագիտական արտաքին գործերից և իմունիտետից:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՈՒՂ

ՀՅՈՒՊԱՏՈՍ

Պետությունների արտաքին գործերի մեկնաբանության և ներկայացուցչությունների բարձր մակարդակի վրա են գրավում հյուպատոսությունները և նրանց ղեկավարները՝ հյուպատոսները: «Հյուպատոսը դաշնակազմի անձ է, որ նշանակվում է մի երկրի կողմից որպես իր մեծական ներկայացուցիչ մեկ այլ երկրում հյուպատոսական խնդիրների և ֆունկցիաների կատարման համար և թույլ է տրվել դրան մյուս երկրի ղեկավարի մարմինների կողմից՝ այդ երկրում հաստատված կանոններին և ֆունկցիաներին համապատասխան»*: Կարգավիճակի առումով որոշակի սարքերություն կա դեպի մի կամ դեպի մյուսի և հյուպատոսի միջև: Եթե առաջին երկրում հանդիսանում են իրենց երկրի ֆունկցիաների ներկայացուցիչները, ապա հյուպատոսը չի օժտված այդպիսի կարգավիճակով, հետևաբար, և չի իրագործում նման, այսինքն ֆունկցիաներ:

Մյուս սարքերությունը նրանց միջև խնդիրների կատարման կամ իրագործման առաջնությունը է: Հյուպատոսը, ի սարքերություն դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարի, լիազորված չէ իր երկիրը ներկայացնելու նրա միջազգային հարաբերությունների բոլոր ոլորտներում, այսինքն ամբողջությամբ չի ներկայացնում նրան: Նա ունի իր որոշակի, սակայն սահմանափակ խնդիրները: Միջին դարերում, երբ դեռ չէին ձևավորվել միասնական կենտրոնացված ղեկավարությունները և սիրալենոզ էր ֆեոդալական մասնատվածությունը, հյուպատոսների խնդիրն էր դաշնակազմի իր երկրի վաճառականների առևտրական անդամները և հարթել նրանք և տեղական իշխանությունների միջև ծագող վեճերը: Հյուպատոսները որպես Եւրոպայի միջև մեծական դաշնակազմի կազմի կոչվեցին հենց այդ ժամանակահատվածում վերոհիշյալ խնդրի իրագործման համար:

Մեր ժամանակներում ավելի որոշակի են դարձել հյուպատոսի

* Дипломатический словарь, т. 2, с. 106.

ֆունկցիաները: Նա գլխավորապես իրականացնում է երկու ֆունկցիա: Առաջին՝ իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափառների իրավական անդամների դաշնակազմում, և, երկրորդ, իր երկրի, նրա իրավաբանական անձերի և ֆաղափառների մեծական անդամների դաշնակազմում, այդ թվում երկու երկրների միջև կնքված մեծական դաշնակազմների և համաձայնագրերի կատարման ընթացքին հետևելը: Իսկ եթե ավելի կոնկրետ կերպով բնութագրելու լինեմք հյուպատոսի ֆունկցիաները, ապա միջազգային հարաբերություններում ընդունված դրակտիկայի համաձայն հյուպատոսը կատարում է իր հյուպատոսական օրհանում ժամանակավոր և մեծական բնակություն հաստատած իր երկրի ֆաղափառների հաշվառում, վիզաների և անձնագրերի տրամադրում, ամուսնության վիճակի, ժառանգության գրանցում, զանազան փաստաթղթերի նոտարական հաստատում, օժանդակություն է ցույց տալիս իր հյուպատոսական օրհան ժամանած իր երկրի նավերին, օդանավերին և ֆաղափառներին և այլն: Այս բոլորի հետ միասին հյուպատոսի կարևոր դաշնակազմություններից է իր կառավարության անդամներ տեղակայություններ տալ իր հյուպատոսական օրհանում գործող դաշնակազմների կատարման, համաձայնագրերի դաշնակազմի դաշնակազմի և օրհանի ընդհանուր մեծական կամ վիճակի մասին:

Գլխավորապես վերոհիշյալ հարցերն են մտնում հյուպատոսի դաշնակազմությունների օրհանակների մեջ:

Սվյալ հյուպատոսը գործում է սահմանափակ սարածային մարզում, կոնկրետ որևէ ֆաղառում, նավահանգստում և օրհանում, որը կոչվում է հյուպատոսական օրհան: Ուսի և սվյալ հյուպատոսի իրավասությունը սահմանափակվում է սվյալ հյուպատոսական օրհանով:

Հյուպատոսությունները հիմնվում և հյուպատոսների դաշնակազմությունները և ֆունկցիաները սահմանվում են հյուպատոսական կոնվենցիաների հիման վրա, որոնք կնքվում են երկու երկրների միջև: Սակայն նման կոնվենցիաների միասնական ձեռքարկում չունի: Ընդհանուրապես ոչինչ է նշել, որ ի սարքերություն դիվանագիտության, հյուպատոսական իրավունքը և գործունեությունն ավելի դաշնակազմի և կանոնավորված և այս բնագավառում իրեն զգացնել է սալիս միջազգային նորմերի բացակայությունը: Այդ դաշնակազմի վրա կողմերը Եւրոպայի փոխադարձ դաշնակազմության հիման վրա են լուծում հյուպատոսական գործունեության այս կամ այն հարցը:

Հյուպատոսներն ունեն իրենց ասիճանակարգը: Սովորաբար նրանք բաժանվում են չորս կարգի՝ գլխավոր հյուպատոս, հյուպատոս, փոխհյուպատոս և հյուպատոսական գործակալ: Հյուպատոսությունները ևս բաժանվում են չորս կասեգորիայի՝ գլխավոր հյուպատոսություն, հյուպատոսություն, փոխհյուպատոսություն և հյուպատոսական գործակալություն, որոնք հանդիսանում են հյուպատոսական հիմնական ներկայացուցչությունները: Նրանք սովորաբար ղեկավարվում են իրենց համադասարան ասիճանակարգ ունեցող հյուպատոսների կողմից, ստեմ գլխավոր

հյուղասուրը ղեկավարում է գլխավոր հյուղասուսուրբյունը և այլն, քեւ լինում են բացառություններ:

Գոյություն ունի հյուղասուսի իրեն հանձնված հյուղասուսական Երջանում իր տարականոնություններին անցնելու միջազգայնորեն ճանաչում ստացած կարգ: Դրա համար նա իր երկրից նախ և առաջ ոլիսի ստանա հյուղասուսական տասնէն: Դա տասնոնական փաստաթուղթ է, հյուղասուսի նեանակման, հյուղասուսական Երջանի, որեղ տէս է ընթանա նրա հյուղասուսական գործունեությունը, և հյուղասուսի տարականոնությունների մասին:

Միջազգային տրակտիկայում գոյություն չունի միաստակ նորմ այն հարցում, քե տասնէնը ում կողմից կամ ում անունից է սրվում: Պետությունների մեծ մասում ընդունված է, որ հյուղասուսական տասնէնը սրվում է պետության ղեկավարի կողմից, որո երկրներում այն սրվում է կառավարության ղեկավարի անունից, իսկ որո երկրներում՝ արտաին գործերի մինիստրի կողմից: Խորհրդային Միությունում ընդունված կարգի համաձայն բոլոր չորս կարգի հյուղասուսների հյուղասուսական տասնէնը սրվում էր արտաին գործերի մինիստրության կողմից: Այլ է մոսկովում ԱՄՆ-ում: Այստեղ բարձր կարգի հյուղասուսների տասնէնը ստորագրում է տրեզիդները, այսինքն սրվում է նրա կողմից, իսկ սովորական հյուղասուսներինը՝ ղեկական դեպարտամենտի կողմից:

Հյուղասուսական տասնէնը ըստ էության, քե՝ ձեւով, քե՝ բովանդակությամբ և քե՝ իր նպատակադրությամբ, հիւսնում է դեպարտամենտի և դեպարտամենտների հավասարմագրերը: Համենայն դեպ, դրանք նույն Ֆունկցիաներն են կատարում: Այդ է հաստատում տասնէնի կազմման ձեւը և բովանդակությունը: Հյուղասուսական տասնէնում նեւում է հյուղասուսի անունը և ազգանունը, քաղաքացիությունը և նրան ընդհանրված հյուղասուսական կարգը, քաղաքը, նավահանգիստը կամ հյուղասուսական Երջանը, որեղ նա տէս է ծառայի, և նրա լիազորությունները: Դրան հետեւում է ուղարկվող կողմի խնդրանքը ուղղված ընդունող կողմին՝ տայմաններ ստեղծել հյուղասուսի խնդիրների կենսագործման համար և այլն:

Սույն տասնէնը ուղարկող երկրի արտաին գործերի մինիստրը դիվանագիտական խողովակով ուղարկում է ընդունող կողմի արտաին գործերի մինիստրություն, խնդրելով սալ հյուղասուսական էկզեկվատուրա: Դա յուրօրինակ, կարելի է անվանել հյուղասուսական ագրեման, տասնոնական ուժ ունեցող փաստաթուղթ է, որ ընդունող կողմը սալիս է հյուղասուսական տասնէնը ստանալուց և ներկայացվողի քեկնածությամբ հավանություն սալուց հետ: Դրանով իսկ ընդունող կողմը հյուղասուսին ճանաչում է որդես այդպիսին: Միայն էկզեկվատուրան ստանալուց հետո հյուղասուսը տասնոնադես անցնում է իր տարականոնությունների կատարմանը: Հյուղասուսը ընդունող երկրում ստանում է նաև հյուղասուսական քաղաք, որը վկայագրի դեր է կատարում՝ հաստատում է, որ սվյալ անձը հանդիսանում է այսինչ երկրի հյուղասուսը և օգսվում է համադա-

սասիան իրավունքներից: Բացի հյուղասուսից նման քաղաք են ստանում նաև հյուղասուսության քաղաքները, ինչդես նաև հյուղասուսի կիցը:

Հյուղասուսներն օգսվում են հյուղասուսական իրավունքներից և արտոնություններից, որոնք, սակայն, դիվանագիտների հետ համեմատած, սվելի սահմանափակ են: Համենայն դեպ, նրանք արտոնություններ ունեն հետեւյալ բնագավառներում. ենթակա չեն ընդունող երկրի իրավագործությանը բոլոր այն հարցերում, որոնք վերաբերում են նրա տասնոնական աւխասանֆային գործունեությանը, ազատ են հարկերից և տուրերից, կարող են անարգել կաղ տահողանել իր երկրի հետ, հրաժարվել դատարանում վկայություն սալ իր տասնոնական գործունեության վերաբերյալ և այլն: Անձեռնմխելի են հյուղասուսության արխիվը և գրագրությունը, իսկ վերջին Երջանում սվելի լայն ճանաչում է գտնում անձեռնմխելի համարել նաև հյուղասուսության ընդը:

Ենթակայության տեսակէից հյուղասուսները ընդհանրադես են քարկվում են իրենց երկրի արտաին գործերի մինիստրությանը, իսկ արտասահմանում աւխասանֆային գործունեության ժամանակ ենթարկվում են սվյալ երկրում գործող դիվանագիտական մեզական ներկայացուցչությանը:

ԳՆՈՒՍ ԶԻՆԳԵՐՈՐԳ

ԴԻՎԱՆԱԳԵՏԻ ԱՆՁԸ ԵՒ ԿԵՐՊԱՐԸ

Դիվանագիտի անձի և կերդարի Եուրջը դարեր Եարունակ սարքեր կարծիքներ են գոյություն ունեցել և տասնական սարքեր ժամանակաԵրջաններում նրան սարքեր չափանիւներ առաջադրվել: Դիվանագիտի անվան Եուրջը առաստիկներ են հյուսվել, իսկ գործունեությունը Եաս հաճախ տասված է եղել խորհրդավորությամբ, եքն չասենք սվելին:

Դիվանագիտի անձին մեծ տեղ է հասկացվում Մանուի օրենքներում (մ.ք.ա. 1-ին հազարամյակ): Դա բխում է կատարյալ մարդ-ինասունի վերաբերյալ՝ հին հնդկական փիլիսոփայական ուսմունքից: Այդ ուսմունքի տեսանկյունից էր դիտարկվում նաև մարդ-դիվանագիտը, որը տէս է օժտված լինել կատարյալի և ինասունի հասկանիւներով: Ըստ այդմ էլ Մանուի օրենքները, որոնք ինքնին համարվում էին ասվածային ծագում ունեցող, տահանջում էին, որ դիվանագիտը լինի խոհեմ, քազմակողմա-նիորեն կրթված և վնստություն ներեւչող անձ: Եւ քանի որ ըստ Մանուի օրենքների խողաղությունը և տաստրագը կախված էին դեպարտամենտից, որոնք կարող էին դաւիւներ ստեղծել կամ կործանել, ուսի և այդ օրենքները խորհուրդ էին սալիս տէսության ղեկավարին լինել Երջա-հայաց դիվանագիտի ընտրության հարցում: Նրան առաջարկվում էր դիվանագիտ ընտրել այնպիսի մարդու, որն ունենա տասկառելի տարիք, լինի

ներկայանալի, ազնիվ, հմուտ, իր դարսիին նվիրված, լավ հիշողության տեր, ճարտասան, ի հարկին նաև համարձակ էր այլն:

Ահա այստեղ էր դասկերացնում դիվանագետին միջազգային իրավունքի և հարաբերությունների վերաբերյալ հին հնդկական ուսմունքներից մեկը, որը սարածված էր նաև Հնդկաստանից դուրս, Առաջավոր Ասիայում, Հին Հունաստանում, Հին Հռոմում և այլուր:

Դիվանագետի (դեսպանի) վերաբերյալ իրենց դասկերացումներն ունեին հին հույները: Հին Հունաստանում ընդունված էր, որ դեսպանին ընտրում էին ժողովրդական ժողովում, այսինքն համաժողովրդական փոփոխությանը, որը նրա անձին սալիս էր հասուկ կեփո և քարճացնում նրա հեղինակությունը: Քանի որ դիվանագետը շատ դասաստանաճու հանձնարարություններ կատարող անձ էր դիտվում, ուստի և գոյություն ունեին որոշակի, քեւ չգրված, սակայն ընդունված սովորության ճորճեր. նրա սարիքը հիսունից տակաս չոյեճ է լինէր, նա ոյեճ է լինէր համբերասար, դասող, ոյերճախոս և իր տոլիսում հեղինակություն վայելող անձնավորություն: Դեսպանը սովորաբար հանդես էր գալիս ընդունող ոյուլի՝ փողափ-դեսության ժողովրդական ժողովում և հիմնավորում իր դեսության առաջարկությունները և դահանջները: Իր առջեւ կանգնած խնդիրների լուծումը շատ բանով կախված էր նրանից, քե նա ինչոյես կփաստարկի դրանք և ինչ տղավորություն կթողնի ժողովրդական ժողովի մասնակիցների վրա: Ուստի հին հույները շատ մեծ տեղ էին հասկացնում ճարտասանությանը և հռետորական արվեստին: Այդ դասճառով էլ նրանք հաճախ դիվանագետի (դեսպանի) դարսականությունները դնում էին նաև ոչ փողափական գործիչների՝ հռետորների, անգամ դերասանների վրա: Հայտնի է, որ դեսպանի դարսականությունները փայլուն կերպով էր կատարում Հին Հունաստանի հռետորները դերասան և հռետոր Էսխինոսը (մ.թ.ա. 4-րդ դ.): Հին հույները դիվանագետ-դեսպանին համարում էին բարի գործին ծառայող, բարի լուր բերող և նրան դասկարացնում էին հրեատակի տեսով: Ահա քե ինչու դեսպանը Հին Հունաստանում կոչվում էր անգելոս:

Դիվանագետի դերը բարձր էր գնահատվում Հին Հռոմում և այստեղ նույնոյես, ինչոյես Հին Հնդկաստանում և Հունաստանում, շատ մեծ նշանակություն էր տրվում նրա անձնական հասկանիքներին, խելիքն, բանակցություններ վարելու արվեստին, փաստարկելու և իր գրուցակցին համոզելու ունակությանը և այլն: Այդ դասճառով էլ դեսպանի նշանակմանը Հին Հռոմում վերաբերվում էին ամենայն լրջությամբ, իսկ դեսպան նշանակելու ոյրոցնան ինքնին բավականին բարդ էր: Հին Հռոմում ճանաչում էր ստացել այն տեսակները, որ դեսպանի անձը սրբազան է և այդ սկզբունքը սարածվում էր նաև քեմանի երկրի դիվանագետի վրա: Դա համարվում էր այն ժամանակվա միջազգային իրավունքի ընդունված ճորճերից մեկը, որի առիթով հռոմեացի իրավաբան Պոմպոնիուսը գրում է. «Եթե որեւէ մեկը վիրավորանք հասցնի քեմանական երկրի դեսպանին, աղա դա ոյեճ է դիտվի որոյես ժողովուրդների իրավունքների

խախտում, փանի որ դեսպանները ճանաչվում են սրբազան անձնավորություններ»*:

Հին Հռոմում ընդունված էր հարգանքով վերաբերվել այլ երկրների դիվանագետներին, նրանց զանազան դասիվներ մատուցել, մեծարել նրանց անձը, ընդիտող միմչեւ այն, որ երբեմն արժանավոր օտարերկրյա դեսպանների արձանն էին կանգնեցնում Հռոմում, Կադիսիոլիումի առջեւ:

Ուշագրավ է, որ Հին Հռոմում, քե հանրադեսության (մ.թ.ա. 5-1-րդ դդ.) և քե կայսրության օրջանում (1-5-րդ դդ.), բարձր էր գնահատվում հռետորական արվեստը, որի գաղտնիներին անդայճան ոյեճ է տրադեստեր դեսպանը: Դա հաստատում է նաև այն դարազան, որ դիվանագետները Հին Հռոմում կոչվում էին ոչ միայն լեգատներ, այլև հռետորներ:

Դիվանագետի կերպարի անբաճանելի մասն էր կազմում նաև բարեկիրք լինելը, նուրբ օարժուծեներին տրադեստերը, հարգալից վերաբերմունքը գրուցակցի նկատմամբ, ուշադիր լսելու ունակությունը, գրուցակցին անտեղի չընդիատելը և այլն: Եւ շատ դիվանագետներ փայլուն ունակություններ են դրետուրել այդ բնագավառում:

Սակայն թող այն տղավորությունը չստացվի, քե բոլոր դիվանագետներն էին, որ բարձր մակարդակով մարմնավորում էին այդ հասկանիքները և չկարժել քե այդ ասղարեզում կատարյալ փողափակիրք մեթոդներն էին տրադեստող հանդիսանում: Դիվանագիտության դասնությանը հայտնի են բազմաթիվ շեղումներ, երբեմն արտառոց, վերոիեյալ նորմերից և սովորություններից: Հնում կիրառվել են սղառնալիքներ, բանակցությունների ընթացումը թույլ տրվել անհարգալից վերաբերմունք, անսակություն, կոտորություն և այլն, որոնց մասին են վկայում ներտ բերվող օրինակները:

Ասորեստանի բազավոր Ասորեստանիտղալը, որը թագավորել է մ.թ.ա. 668-626 թթ., դեսպանություն է ուղարկում Էլամի թագավոր Ինդարիգասի մոտ և դահանջում իրեն հանձնել Էլամում աղատստան զտած Ասորեստանի հակառակորդներին: Այդ դահանջը, որ ասորեստանյան դեսպանը հանձնեց թագավորին, աչի էր ընկնում իր խիտ տոնով և լի էր սղառնալիքներով: Ահա այն. «Եթե դու ինձ չհանձնես այդ մարդկանց, աղա ևս տո վրա կգամ դատերազմով, կավերեմ տո փողափները և նրա բնակիչներին զերի կտանեմ, իսկ տեղ զահից կգցեմ և տո տեղը ուրիեին կնտեցնեմ: Ես կձգեմ տեղ»*: Այս վերջնագրի լեզուն ոչ մի կերպ չի կարելի դիվանագիտական համարել նույնիսկ այն ժամանակների համար: Ինդարիգասը մերժեց բավարարել Ասորեստանի ահեղ թագավորի դահանջը և սղանվեց ոչ առանց Ասորեստանի մասնակցությամբ:

Իրեն վերին ասիճանի անհարգալից դահեց հոռմեական լեգատ Պոմպիլիուս Լեմասուսը սիրիական թագավոր Անտիոխոս 4-ի նկատմամբ: Մ.թ.ա. 168 թ., երբ Անտիոխոսը իր գորբերի զլուխն անցած արեավում էր

* История дипломатии, т. 1, с. 79.

** Նույն տեղում, էջ 23:

Եզդիոսոսի վրա, նրա մայրաքաղաք Ալեքսանդրիայի մոտ նա հանդիպեց հռոմեական դեսպանությանը: Թագավորը մի տասն վարանեց և աղա որդես ողջույնի նշան իր աչքը մեկնեց դեսպանությունը գլխավորող լեզաս Լեմասուսին: Վերջինս անդամաստիան թողեց արքայի ողջույնը և նրան մեկնեց Հռոմի Սենատի որոշումը Անտիոխոսի Եզդիոսոսից Եսաղ հեռանալու դաժանաբանությամբ: Այլապիսի թագավորը ժամանակ խնդրեց հարցը իր խորհրդակցանքների հետ քննարկելու համար: Մակայն հռոմեական լեզասը կողմնորոշեց մերժեց այդ խնդրանքը և ձեռքի գավազանով գեղեցիկ վրա գծեց Եզդանագիծ, ասելով. «նախքան այս Եզդանից դուս գալը տուր հստակ դասաստիան, որդեսզի և կարողանամ հաղորդել Սենատին»: Մտորացված Անտիոխոս 4-ը, հազվի առնելով Հռոմի հետ ռազմական բախման ծանր հետևանքները, հարկադրված էր նահանջել: Նա հեռացավ Եզդիոսոսից, ասելով. «Ես կկասարեմ ամեն բան, որ կդաժանաբանեմ սենատին»:

Դեսպանական դասվիրակությունը վիրավորելու արժանաց էր նաև հռոմեական կայսր Վալդուլայի դաժանաբանությանը, կայսրը, որ ընդհանրապես դժգոհ էր նրանցից, զանազան մեղադրանքներ բախեց նրանց գլխին և գրույցը վերջացրեց հետևյալ հարցումով: «Դուք միակն եք, որ ինձ չեք դասում որդես աստծո... ինչո՞ւ դուք խոզի միս չեք ուտում»*:

Ընդհանրապես հռոմեական դիվանագետները, այդ թվում և կոնսուլներն ու կայսրերը, մանավանդ սկզբնական Եզդանում, դեռևս չէին յիշատակում դիվանագիտական արվեստին և վարվեցողության մեթոդներին և Եսա համախա աչի էին ընկնում իրենց անսակությունը, որով աղբեցնում ու զայրացնում էին ֆաղափակիք ու ավելի մեքանաբան հույներին և հելլենիզմի բովով անցած մյուս ժողովուրդներին, որոնք այդ դասառնով հռոմեացիներին բարբարոսներ էին համարում: Այս վերջիններս հասկալու սայթափում էին մի այնպիսի մեքանաբան հարցում, ինչպես գրուցակցին ընդհատելը, որը դիվանագիտական դրակսիկայում համարվում էր անթույլարելի: Պատմությունը դաժան էր մեզ է փոխանցել մի այնպիսի ուսուցիչ դեղք, որ վկայում է Պոլիբիոսը: Մակեդոնական թագավոր Ֆիլիպ 5-ի հետ հանդիպման ժամանակ հռոմեական դեսպանը ընդհատում է թագավորի խոսքը, որը հանցանքի նման մի բան էր: Մակայն Ֆիլիպ 5-ը ցուցաբերում է մեծահոգություն և բարբարոս հռոմեացուն վարվեցողության դաս սալիս, ասելով, որ «ներում է նրան և Եսառնակում գրույցը նրա հետ, որովհետև նա, առաջին՝ երիտասարդ է, երկրորդ՝ գեղեցիկ, և երրորդ՝ հռոմեացի է»:

Դիվանագիտության դասությունն առատ է այս և այլ բնույթի Եսադաններով: Մակայն դա չի կարող դուրս ինչ սովեր նետել դիվանագետի, նրա անձի և կերպարի, այն բարձր չափանիշների վրա, որ ձևավորվել

* Եսադան սեղում, էջ 87:

էին դեռևս անհիշ Եզդանում և որոնց անկեղծորեն ձգտում էին բավարարել հնօրյա եզդիոսական, ասորական, բաբելոնական, դարսական, հունական, հայկական, հռոմեական և այլ ժողովուրդներին դասկանող դիվանագետները՝ անգլուսները, լեզասները, հուսուները և դեսպանները: Պասկերը փոխվեց միջնադարում: Մասնավորապես Եսադանական երկրներում, որոնք անընդհատ ներգրավված էին դասերագմների մեջ, ստեղծվում էր անենաթողության յուրահասակ ֆաղափական մեքանաբաններ, մի նոր մեքանաբանություն, երբ սիրադասող էր դասում նույնպես արդարացնում էր միջոցները սկզբունքը, չափազանց իջնում են բարոյական դասանջները և ջնջվում բարոյականի ու անբարոյականի, բույրարելիի և անբույրարելիի սահմանները: Երբ երբ առաջացան բացարձակ միադեսություններ, աղա նրանք դարձան վերոհիշյալ նոր մեքանաբանների ժամանակակիցները:

Այսպիսի դասաններում ձևավորվեց դիվանագետի նոր կերպարը, որդես խաբեբայի, սախոսի, դասական ինտելիգենտի և դավադրությունների մասնակցի և բազում այլ բացասական հասկանիչների կրողի: Դիվանագիտությունը դիտվում է որդես «խաբեբու արվեստ», իսկ դիվանագետը՝ նրա մարմնավորողը և իրականացնողը: Երբ այդ բոլորը, ինչպես արդեն նշել ենք, բողբեցվում էր և արդարացվում «դեսական Եսադի» առաջնային լիներու և այդ Եսադի դասառնության կամայականորեն մեկնաբանվող և ռուս Եսադան կեղծ գաղափարով: Փոխվեց կերպարը և դեք էր փոխվեց այդ կերպարը մարմնավորող անձն ու նրան ընտրելու մեքանաբանը: Այդ դասից դիվանագիտական աստարեզն են ուսում նրանք, ովքեր կարող էին խաբեբա դիվանագետի դասերի մեջ մեքանաբան և կյանքում իրականացնել այդ առաքելությունը: Երբ դասահական չէ, որ միջնադարյան կերպարական արժանիքները վիսում էին նման բախախնդիրներով:

Այս բոլորը չէր կարող չհասցնել և իրոք հասցրեց դիվանագետի անվան վարկաբեկմանը և հեղինակության անկմանը: Մակայն դա չի նշանակում, թե այդ սարիներին անխախտ բոլոր դիվանագետները եղել են այդպիսին, որ նրանց մեջ չեն եղել ազնիվ, զարգացած, բարոյական կայուն չափանիշների սեր անձեր: Խոսքն այն մասին է, որ հին դարերի սրբազան համարվող, ազնիվ և դերձախոս դիվանագետն իր սեղը զիջեց խորամանկությանը, խաբեբայությանը և այլ անարժան մեքանաբաններով իր նույնակին հասնող դիվանագետին: Բնութագրելով այդ դասառնությանը և նրա դիվանագիտական գործիչներին, միջազգային դիվանագիտության սեսության բնագավառում հեղինակություն հանդիսացող Հ. Նիկոլսոնը գրում է. «16-17-րդ դարերի դիվանագետները համախա առիթ են սվել կասկածների, որոնցից անարդարացիորեն առաջում են նրանց ժամանակակիցները: Նրանք կառաք էին սալիս դասականներին, հրահրում աղախանություններ և Ֆինանսավորում աղախանությունները, խախտում էին ընդդիմադիր ուժերը, անենավնասակար կերպով միջանում այն երկրների ներքին գործերին, որտեղ հավասարազգրված էին,

մրանք ստում էին, լրսեսում եւ գողանում: Այդ դարաւերջանի դիվանագետն իրեն համարում էր «դասվաւոր լրսես»*: Եւ մրա գլխաւոր զենքը խոսքի, իր իսկական մտքերը քաֆցնելու արվեստի հետ միասին, ոսկին, դաւուրները, եւ քոյնն էր:

Նոր եւ նորագույն երջանում, երբ մեծ զարգացում ստացաւ միջազգային իրավունքը եւ մանրամասնորեն մշակվեցին եւ շարունակվում են մշակվել միջազգային հարաբերությունների եւ դիվանագիտական գործունեության նորմերը, երբ անհամեմատ քարոզչել են արտաքին և պառտիքերը, միջմարտային դիվանագիտական մեթոդները, անքարոզչական նորմերը այլեւս չէին կարող լինել: Ընդհակառակը, մրանք խոչընդոտում էին արտաքին ֆաղափական եւ սնտեսական կառուցի զարգացմանը: Ճիշտ է, դեռ որոշ ժամանակ եւս հիացմունք էր առաջացնում Նադոլեոն 1-ի երբեմնի արտաքին գործերի մինիստրի Թալերյանի քեւաւոր դարձած արտաքինությունը՝ «Լեզուն սրված է մարդուն, որդեգրի նա քաֆցնի իր մտքերը», իսկ որոշ դիվանագետներ ինտրոյալով դեռ շարունակում էին հետեւել այդ եւ նման այլ սկզբունքների, սակայն դարձ էր, որ եկել էին նոր ժամանակներ, որոնք լուսանջում էին նոր սկզբունքներ եւ դրանց նոր տիրոջ կիրառողներ: Այդ լուսանջից ելնելով ձեւաւորվեց դիվանագետի նոր կերպարը՝ դիվանագիտական նոր էթիկայի կրողը: Այժմ ընդունված է, որ դիվանագետը լուսն է լինի ազնիվ, արդարամիտ, կիրք, դրոշնախոնալ կրթության տեր եւ քաղաքականաւորներն զարգացած, ինտելիգենտ, համբերատար եւ ստոնասիրտ, ֆաղափաւորի եւ հաւասարաւորուած: Դիվանագետը հարգանքով լուսն է վերաբերվի ընդունող երկրի քնակչությանը, մրա դաստիարակը, մշակույթին եւ սովորույթներին, տիրալուսնի լեզուններին: Նա քարոզչական իրաւունք չունի ֆննադաստելու ընդունող երկրում տիրող կարգերը եւ մրա դեկաւարներին, որի համար կարող է եւ արտաքին այդ երկրից: Դիվանագետի համար կարեւոր է, որ քանակչությունների գծով մրա դաստիարակը զգա, որ նա չի իստում, չի ստում եւ չի փորձում մոլորության մեջ գցել մրան, այլ վարում է ազնիվ եւ քաղաքական երկխոսություն, որը հաջողության երաշխիքներից մեկն է: Ժամանակակից դիվանագետի կերպարի ձեւաւորման մեջ մտնում է նաեւ ձեւադաստիարակը, դիվանագիտական արարողության եւ էթիկայի իստիվ լուսնանունը եւ այլն եւ այլն:

Ինչդեռ տեսնում ենք, ժամանակակից դիվանագետի կերպարը ներառում է քաղաքիւր անձնական, մտաւոր, քարոզչական հասկանիւքներ, որոնց մի զգալի մասը համահնչում է այդ կերպարի եւ դիվանագետի անձի նկատմամբ դեռեւս անտիկ երջանում ներկայացված լուսնանջներին:

Սակայն մեր ժամանակներում եւս չի կարելի ասել, քեւ քոլոր դիվանագետները քաւարարում են մրանց ներկայացվող այդ լուսնանջները

* Г. Никольсон. Дипломатия, с. 75.

կամ դիվանագիտական անձը քոլոր դեղմերում համադասաւախանում է դիվանագիտական կերպարի վերաբերյալ ժամանակակից դասկերացումներին: Միջազգային դրաշխիկայում քաղաքիւր են դիվանագիտական էթիկայի իստիւրման, անհարգաւից վերաբերմունքի դրսեւորման, համադասաւախան սվյաւներ չունեցողին դիվանագիտական դասաւախանաւ աշխատանքի նշանակելու եւ այլ երեւոյքներ: Այս վերջին հարցում հասկաւոյն մեղանչում էին նախկին սոցիալիստական համարված երկրները, մասնաւորաւոյն ԽՍՀՄ-ը, ԳՂՀ-ն, Լեւիստանը, Ռումինիան եւ այլն, երբ դիվանագիտական աշխատանքի մասին քնաւ դասկերացում չունեցող կուսակցական գործիւներին հաճախ նշանակում էին դեղմաններ, որոնք որդեւ կանոն ձախողում էին այդ կարեւոր աշխատանքը:

Հիմա էլ դաստիարակ են մեծ ու հզոր դեղմության ներկայացուցչի կողմից մեկ այլ դեղմության ներկայացուցչի վրա վերելից նախելու, ոչ հարգաւից վերաբերմունքի եւ նման դասադասելի այլ դեղմեր: Գրա փայլուն տիրակ կարող է հանդիսանալ Անգլիայի դրեւներ մինիստր Անտոնի Իդենի կեցվածքը Եգիպտոսի երիտասարդ դեկաւար Գամալ Աբել Նասերի նկատմամբ մրանց հանդիման ժամանակ: Այդ հանդիմունքը տեղի է ունեցել 1955 թ. փետրաւրին Կահիրեւում, անգլիական դեղմանությունում: Զրույցի ժամանակ Նասերը շեւաւում է ֆաղափական հարցեր եւ շարաւորում իր տեսակետը 1955 թ. կնքված Բաղդադի դաւաւի նկատմամբ, որը եգիպտական դրեւիդեղմեր համարում էր ագրեսիւր ռազմական իմքաւորում, ուղղված արաքներին ազգային շահերի դեմ: Սրբ Անտոնի Իդենը ոչ միայն չի քարեհաճում ֆննարկել այդ հարցը Նասերի հետ, այլեւ քաղաքականաւոյն ոչ մի քաւ չի արտասանում այդ հարցի վերաբերյալ: Գրա փոխարեն նա գրույցը փոխում է այլ հարցերի՝ Ղուրանի եւ արաքական գրականության շուրջ եւ փորձում փայլել իր գիտելիքներով: Նասերը հասկացաւ Իդենի վարազծի իմաստը. դրանով անգլիական կառաւարության դեկաւարը ցանկանում էր ընդգծել, որ ինքը Նասերին չի համարում լուրջ գրուցակից, արժանի միջազգային հարաբերությունների կարեւոր հարցեր ֆննարկելու համար: Նասերը հասկացաւ եւ վիրաւորվեց, վիրաւորվեց եւ երբեք չներեց Իդենին:

Դիվանագիտական անտակտության փայլուն նմուշ է. դարձյալ կաղված Նասերի հետ, Կահիրեւում ԱՄՆ-ի դեղման Բայրոնոյի վարաւաղիւրը: Գեղմը տեղի է ունեցել 1955 թ. ամերիկյան դեղմանությունում, եգիպտական դրեւիդեղմի դասվին սրված ձաւերույթի ժամանակ: Բայրոնոյը ոգսվելով առիթից զանգաւում է Նասերին, որ եգիպտացիները ձեւել են մի ամերիկացու: Նասերը, որն անեւայն հաւանականութամբ տեղյակ է եղել այդ դաստիարի մասին, դեղմանին քաղաքում է, որ ամերիկացին Սուեզի ջրանցքի գոտում իրեն այնդեւ է ոյահել, որ եգիպտացիները կարծել են, քեւ դա լրսես է եւ այդ դասաւաւով էլ ձեւել են մրան: Ի դասաւախան Նասերի այդ քաղաքական, ԱՄՆ-ի դեղմանը ասում է. «Եւ կարծում էի, քեւ զսնվում եմ ֆաղափաւիրք երկրում»: Նասերը չկարողացաւ եւ չէր էլ կարող ասել իր երկ-

րին հասցրած այս վիրավորանքը եւ անմիջապէս հետացավ ամերիկեայ դեսպանատանից, չնայած, որ ամերիկեայ դեսպանը, զգալով դիվանագիտական էթիկայի կոռուստի խախտումը, ներողութիւն խնդրեց եւ գիտական մրեզիդենսից*:

Դիվանագիտական համահայտ նորմերը ոտնակոխ անելու եւ արեսահմանյան բարձրաստիճան դիվանագետներին վիրավորելու քաղաքական անգերազանցելի օրինակներ է «դարգետել» Ա. Վիլիսկին ԽՍՀՄ-ի արտաքին գործերի մինիստր եւ ՄԱԿ-ում խորհրդային մեծական ներկայացուցիչ լինելու ժամանակ: Ամեն անգամ, երբ նա բարձրանում էր ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի ամբիոնը, նա լուսանկներ էր քափում այս կամ այն օտարերկրյա դիվանագետի հասցեին, հայեցում եւ ամենաձանձր վիրավորանքներ հասցնում նրանց: Ահա մի փունջ դիվանագիտական «ամենաբարձր մակարդակի» լուսանկներից:

Ինչ-որ մի հարցում համաձայն չլինելով Ավստրալիայի արտաքին գործերի մինիստր Հերբերտ Էվասսի հետ, Ա. Վիլիսկին ցանկանալով նրան խայթել, ասում է. «Ձեր խորհրդականները, դարձնելով Էվասս, անբարեխիղճ եւ անգրագետ են, որոնք ձեզ խցկում են սուս քոթեր, որդեազի սաֆացներն ձեր առանց այն էլ սաֆացած սեմոլերանները, կամ էլ դուք ինքներդ եք անբարեխիղճ մարդ»**: Նա աս անհարգալից էր արեսահայտում ԱՄՆ-ի դեսպան Բարտոլոմեո Ջեյմս Բիրնսի հասցեին, նշելով, որ եթե Բիրնսը բացում է քերանը, ապա միայն նրա համար, որդեազի «հիմարություններ դուրս աս»***:

Ա. Վիլիսկին նույն «դասվին» էր արժանացնում ամերիկեայ դիվանագիտության մեկ այլ դեկավարի՝ ՄԱԿ-ում ԱՄՆ-ի մեծական ներկայացուցիչ Ռուբեն Օսթինին, նրա մասին ասելով, որ «բառերը կրկնել գիտե՞ն նաև թութակը, քայց կրկնվող բառերի իմաստը նա չի հասկանում»: Նա դակաս վիրավորանք չհասցրեց նաև Ավստրալիայի դասվիրակին, նշելով, որ նա «սարածում է օուկայական քամքասանքներ եւ ստեր, որոնք արժանի են հռչակվող բարձր Մյունխաուզենին»****: Իսկ մի առիթով Ա. Վիլիսկին ՄԱԿ-ում Ֆիլիպինների մեծական ներկայացուցիչ զենեռալ Կարլոս Ռոմոլոյին անվանեց «դասարկ սակառ»*****: Այս բոլորը անսանելի մթնոլորտ էր ստեղծում եւ մեծադեպ հարվածում խորհրդային դիվանագիտության առանց այն էլ ոչ բարձր հեղինակությամբ: Եւ լինում էին դեղմեր, որ օտարերկրյա դասվիրակները, չլինանալով Ա. Վիլիսկու ստորացուցիչ վիրավորանքներին եւ ծաղրանքներին, փորձում էին նրան կարգի հրավիրել: Այդպիսի մի փորձ արեց ՄԱԿ-ում Մեծ

* И. Беляев, Е. Примаков. Египет: Время президента Нассера, М; 1981 с. 261.

** В. Соколов, А. Ваксберг. Министр иностранных дел Андрей Вышинский, Международная жизнь, М; 1991, № 6, с. 111.

*** Լույն տեղում, էջ 111-112:

**** Լույն տեղում, էջ 112:

***** Լույն տեղում, էջ 114:

Բրիտանիայի մեծական ներկայացուցիչ, մասնագիտությամբ իրավաբան լորդ Շոուկրոսը, որը մի անգամ, այլևս չհանդուրժելով Ա. Վիլիսկու սանձարձակությունները, ասաց, որ նա զսնվում է ոչ թե Միությունների Տան դասախազական ամբիոնի մոտ, այլ Միավորված ազգերի կազմակերպությունում: Դա հիշեցնում էր Ա. Վիլիսկու այն քաղաքական գործունեության մասին, երբ նա որդեազի ԽՍՀՄ գլխավոր դասախազ հանդես էր գալիս դեսպանական գլխավոր մեղադրողի դերում՝ մեծ աղմուկ հանած 1937-1938 թթ. դրոցեստների ժամանակ, երբ քաղաքական մարդիկ անհիմն մեղադրանքներով դասադատվում էին մահապատժի, ախտի եւ սաժանակիր աշխատանքների:

Բայց նրան ավելի զգայուն հարված հասցրեց ՄԱԿ-ում Արգենտինայի մեծական ներկայացուցիչ Արսեն: Երբ մի առիթով Ա. Վիլիսկին խայթեց նրան, ասելով. «Պարոն Արսեն, ինչքան ինձ հայտնի է, մասնագիտությամբ դուք մանկաբարձ եք, իսկ ես իրավաբան եմ, եւ նշանակում եմ, որ միջազգային իրավունքների հարցում կողմնորոշվում եմ ըստ երեւոյթի, ավելի չափ», ապա Արսեն խոսքի սակ չմնաց եւ օտրեց Ա. Վիլիսկու դեմքին հետեւյալը. «Ձեզ տեղեկություն սկողները սխալվել են, անցյալում ես մանկաբարձ չեմ եղել, այլ թերապեւս, այդ դասձառով էլ ես ստիպված եմ եղել ոչ այնքան մարդ ընդունել այս աշխարհ, որքան ուղարկել այն աշխարհ: Այնպես, որ մենք Ձեզ հետ, դարձնում մինիստր, զսնվում եմ հավասար դրության մեջ»*: Կրկին հիշեցնում նրա 1937-1938 թթ. գործունեության մասին:

Սահմանափակվե՞նք այսօր: Սակայն քերված փաստերը միանգամայն քաղաքական եւ եզրակացնելու, որ թեև խիստ կարեւոր են միջազգային իրավունքի նորմերը եւ սովորույթները, սվյալ դասական դարաշրջանում ընդունված բարոյական չափանիշները, նվազ կարեւոր չեն դիվանագիտական գործչի անհասական ըմբռնումները, այդ նորմերին եւ բարոյական չափանիշներին հավասարիմ լինելու նրա ցանկությունը եւ ունակությունը: Եւ դիվանագետի կասարյալ կերպարը ստացվում է այն դեղմում, երբ այդ երկու գործոնները ժամանակի առումով համընկնում են եւ մարմնավորվում դիվանագետի որդեազի անհասի գործունեության մեջ, որի մասին երազում էին Մանուի օրենսդիրները:

* * *

Դիվանագիտությունն ունի քաղաքական դասություն: Այդ ընթացքում նա ունեցել է վերելքներ եւ անկումներ, ծառայել է Տարբեր տեսությունների եւ սոցիալական այլազան խնդիրներ: Նա իր վրա կրել է դասական Տարբեր ժամանակաշրջանների փառաբանական գաղափարների եւ բարոյական նորմերի ազդեցությունը, միաժամանակ լինելով այդ գաղափարների եւ նորմերի կենսագործման կարեւոր գործիք: Դրանով հան-

* Լույն տեղում:

դերձ, դիվանագիտությունը վաղուց առաջացել է իր անփոխարինելի դերը դեռևս դեռևս փոխհարաբերությունները բանակցությունների, տայ-մանագրերի և այլ խաղաղ միջոցներով կարգավորելու գործում: Այդ սկզբունքները բացառիկ հնչեղություն ունեն մեր ժամանակներում, երբ մարդկությունը քնակոխել է մի այնպիսի լուսնակա ժամանակաշրջան, երբ անվիճելի են դարձել համամարդկային արժեքների առաջնայնությունը ու գերակայությունը դասակարգային և նեղ ազգային արժեքների նկատմամբ: Իսկ դա նոր, անսահման հորիզոններ է բացում դիվանագիտության առջև:

1. Ամառյան Դ. Հայերեն արձանագրերի բառարան. Ա. հասր, Երևան, 1971:
2. Սոք բառարանի Հայկազեան լեզուի, հասր առաջին, Երևան 1979:
3. Беляев И.П. Примакоев Е. М. Египет. Время президента Насера, М., 1981.
4. Валтхайм Курт. Единственная в мире должность. М., 1980.
5. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы, т. 1, М., 1946.
6. Гальдер Ф. Военный дневник. Ежедневные записи начальника генерального штаба сухопутных войск Германии. 1939-1942 гг., пер с немецкого, т. 2, М., 1969.
7. Де Голль Шарль. Военные мемуары, т. 1, М., 1957, т. 2, М., 1962.
8. Дипломатический словарь, т. 1, М., 1960, т. 2, М., 1961, т. 3, М., 1964.
9. Израелян В. Л. Дипломаты лицом к лицу, М., 1990.
10. История дипломатии, т. 1, М., 1957.
11. Ключников Ю., Сабанин А. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах, декларациях. Часть 3, выпуск 2. Акты дипломатии иностранных государств. М., 1929.
12. Марунов Ю., Потемкин Ю. Арабо-турецкие отношения на современном этапе. М., 1961.
13. МИД СССР, СССР и арабские страны. 1917-1960гг. Документы и материалы. М., 1961.
14. Никольсон Г. Дипломатия. М., 1941.
15. Оганесян Н. О., Образование независимой Сирийской республики. М., 1968.
16. Оганесян Н. О., Национально-освободительное движение в Ираке 1917-1958. Ереван, 1976.
17. Оганесян. Н. О., Политика империалистических держав на Арабском Востоке в годы второй мировой войны. Ереван. 1980.
18. Оганесян Н. О., Отношения Иракской республики со странами Арабского Востока. 1968-1975гг. Ереван, 1985.
19. Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945гг. т. 1, М., 1957.
20. Соколов В.В. Наркоминдел Максим Литвинов. Международная жизнь, М., № 4, 1961.
21. Соколов В.В. Наркоминдел Вячеслав Молотов. Международная жизнь, М., № 5, 1991.
22. Соколов В.В. Ваксберг А. Министр иностранных дел Андрей Вышинский. Международная жизнь, М., № 6, 1991.
23. Тегеран. Ялта. Подстам. Сборник документов. М., 1970.
24. Щервуд Р. Рузвельт, и Гопкинс, перевод с английского., тт 1-2, М., 1958.
25. Эллиот Рузвельт, Его глазами, перевод с английского, М., 1947.
26. A Decade of American Foreign policy. Basic Documents. 1941-1949. Washington. 1950.
27. Agwani Mohammed Shafi. The United States and the Arab World. Aligarh, 1955.
28. Ahmad Hussain. The story of Egypt and Anglo-Egyptian Relations. N. Y., 1947.
29. Bullard R. Britain and the Middle East from the Earliest Times to 1950, London, 1951.
30. Campbell J. C. The United States in the World Affairs. 1945-1947. N. Y., 1948.
31. Campbell J. C. Defence of the Middle East. Problems of American Policy. N. Y., 1958.
32. Churchill W. The Second World War. Vol. 3. The Great Alliance. London, 1950.
33. Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record. 1914-1956. Vol. 2. N. Y., 1956.
34. Documents of American Foreign-Relations. Vol. 3., Boston, 1941; Vol. 4, Boston, 1942; Vol. 6, Boston, 1945; Vol. 7. Princeton, 1947.
35. Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. First Series. Vol. 4, London, 1952.
36. Documents on German Foreign Policy (1918-1945). Series D (1937-1945), Vol. 6, London, 1956. Vol. 8, Washington, 1954, Vol. 10, London, 1957, Vol. 13, London, 1964.
37. Documents on International Affairs. 1939-1946, Vol. 1-2, London, 1952.
38. Emerson R. From Empire to Nation. Cambridge, 1960.
39. Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, Vol. 3. Washington, 1959, Vol. 4, Washington, 1963.
40. Islamic Summit Conferences. Sixth Revised Edition. El-Kuwait, 1981.
41. Lenczowski G. The Middle East in World Affairs. N. Y., 1957.
42. Mussa Dib. The Arab Bloc in The United Nations. Amsterdam, 1954.
43. Polk W. The United States and Arab World. Cambridge, 1965.
44. Rossevell K. Arabs, Oil and History. N. Y. 1949.

Տպագրված է «Ապագա» ՍՊԸ տպարանում:

Հեռ. 57-07-79

ՏՊԱԶԱՆԱԿ՝ 500